

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Helen-Brigita Sillar

**RAHVUSVAHELISTE KURITEGUDE MÄÄRATLEMINE JA MENETLEMINE
SISERIIKLIKUS ÕIGUSES**

Magistritöö

Juhendaja
dr. iur. Lauri Mälksoo

Tallinn
2021

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Rahvusvahelised kuriteod ja nende määratlemine riigisiseses õiguses	7
1.1. Genotsiid.....	14
1.2. Inimsusevastased kuriteod.....	19
1.3. Sõjakuriteod.....	22
1.4. Agressioon.....	25
2. Rahvusvaheliste kuritegude menetlemine siseriiklikul tasandil	29
2.1. Paulovi kaasus – otsuse kontekst, sisu ja analüüs.....	37
2.2. Kononovi kaasus – otsuse kontekst, sisu ja analüüs.....	43
3. Probleemid rahvusvaheliste kuritegude siseriiklikul menetlemisel ning Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika	49
Kokkuvõte	62
Defining and Prosecuting International Crimes at National Level	65
Kasutatud materjalid	71
Kasutatud kirjandus ja teadusartiklid	71
Kasutatud normatiivaktid ja rahvusvahelised lepingud.....	74
Kasutatud kohtupraktika.....	75
Muud allikad.....	75

Sissejuhatus

Rahvusvahelisele üldsusele enim muret tekitavad raskeimad kuriteod ei või jääda karistuseta ning nende eest tulemuslikku vastutuselevõtmist saab tagada riiklike meetmete ja rahvusvahelise koostööga.¹ Just nii sätestab Rahvusvahelise Kriminaalkohtu, mille loomisest möödus 2018. aastal kakskümmend aastat, aluseks olev rahvusvaheline leping – Rooma statuut. Rahvusvaheline Kriminaalkohus on alaline institutsioon, mis loodi erinevate varasemate rahvusvaheliste tribunalide eeskujul ning millele seati suured eesmärgid ja lootused rahvusvaheliste kuritegude eest isikute vastutusele võtmise osas. Kahlemata on suur osa rahvusvahelisi kuritegusid, mis kunagi menetlemiseni ei jõuagi. Sellest tõsiasiast hoolimata, on iga menetletud rahvusvaheline kuritegu märkimisväärse tähtsusega. Kakskümmend aastat pärast Rahvusvahelise Kriminaalkohtu loomist, võib aga öelda, et Rahvusvaheline Kriminaalkohus on menetlenud vaid marginaalse osa rahvusvahelistest kuritegudest. Hoolimata sellest, et valdav akadeemiline ja poliitiline tähelepanu rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel on suunatud just rahvusvaheliste kohtute ja tribunalide, sealhulgas Rahvusvahelise Kriminaalkohtu, suunas, on ülekaaluka osa rahvusvahelistest kuritegudest menetlenud seni, ning menetlevad tõenäoliselt ka edaspidi, just siseriiklikud kohtud.²

Eeltoodu on ka loogiline, sest rahvusvahelised kohtud ja tribunalid on siiski loodud siseriiklikku õigust täiendama, mitte asendama. Tulenevalt vastastikuse täiendamise põhimõttest, on Rahvusvahelisel Kriminaalkohtul õigus asja lahendamisse sekkuda vaid juhul, kui riiklik kohus ei ei taha asja uurida ega isikut vastutusele võtta või ei ole võimeline seda tegema.³ Seega tegutseb Rahvusvaheline Kriminaalkohus eeldusel, et riigid panustavad rahvusvaheliste kuritegude uurimisse ning menetlemisse siseriiklikul tasandil.⁴ Siiski võib olla aga küsitav siseriiklike kohtute võimekus rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel. Rahvusvahelise kuriteo toime panemise näol on enamasti tegemist grupiviisilise tegevusega. Üksikisikul, kellel pole võimu ega vahendeid, oleks praktiliselt võimatu rahvusvahelist kuritegu kui sellist üksinda ja ilma kõrvalise

¹ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. – RT II 2002, 2, 5.

² Holá, B., Mulgrew, R., van Wijk, J. Introduction: National Prosecutions of International Crimes: Sentencing Practices and (Negotiated) Punishments. Leiden: Brill Nijhoff 2019, lk 1.

³ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut, artikkel 17.

⁴ Bekou, O. Crimes at Crossroads: Incorporating International Crimes at the National Level. - Journal of International Criminal Justice. Vol 10. Oxford: Oxford University Press 2012, lk 677.

abita toime panna.⁵ Sageli on rahvusvaheliste kuritegude toimepanijateks või vähemalt toime panemisega seotud riigis kõrget mõjuvõimu ja positsiooni omavad isikud.⁶ Just seetõttu võivad riigid olla rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel eelkõige mõjutatud enda poliitilistest ja sotsiaalsetest huvidest ning mitte niivõrd õiglasest ja ühetaolisest menetlusest.

Lisaks võimalikule huvide kallutatusel, on suurimaks takistuseks nii siseriiklikele kui ka rahvusvahelistele kohtutele rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel jurisdiktsioon ja kohaldatav õigus. See puudutab eelkõige just mõnevõrra kaugemas minevikus toime pandud kuritegusid. Mitmed kuriteod, mis võiksid käesoleval ajal olla karistatavad rahvusvaheliste kuritegudena, nii siseriikliku kui ka rahvusvahelise õiguse alusel, ei olnud sellisena määratletud ajal, mil need toime pandi.⁷ Siinkohal on heaks näiteks Balti riikides Nõukogude Liidu okupatsiooni raames toime pandud kuriteod, mida asuti siseriiklikes kohtutes menetlema pärast Nõukogude Liidu lagunemist ja iseseisvuse taastamist. Probleemiks on siinkohal see, et märkimisväärne hulk riike on rahvusvahelist õigust üle võttes otsustanud rahvusvaheliste kuritegude definitsioone teataval määral muuta, kas siis kitsendada või hoopiski laiendada, ning see võib omakorda kaasa tuua siseriikliku kohtu võimetuse toime pandud süüteo menetlemisel rahvusvahelise kuriteona. Eelnevast nähtub, et võimalikke probleemkohti rahvusvaheliste kuritegude siseriiklikul määratlemisel ja ka menetlemisel on mitmeid. Hoolimata sellest, on aga senises õiguskirjanduses rahvusvahelisi kuritegusid siseriiklikus kontekstis käsitletud marginaalselt, olgugi, et nagu öeldud, valdav osa rahvusvaheliste kuritegude menetlusi leiab aset justnimelt siseriiklikul tasandil.

Käesoleva magistritöö uurimisprobleemiks on, kas rahvusvaheliste kuritegude defineerimine siseriiklikus õiguses erinevalt rahvusvahelisest õigusest ning selliste kuritegude tagasiulatuv menetlemine siseriiklikes kohtutes on vastuolus õiguskindluse põhimõttest tuleneva tagasiulatava mõju keeluga. Kui jah, siis millised on siseriiklike kohtute võimalused rahvusvaheliste kuritegude menetlemiseks?

⁵ Klabbers, J. Rahvusvaheline õigus. Tallinn: Juura 2018, lk 295.

⁶ Stahn, C. A Critical Introduction to International Criminal Law. Cambridge: Cambridge University Press 2018, lk 18.

⁷ Mälksoo, L. The European Court of Human Rights and the Qualification of Soviet Crimes in the Baltic States. – Human Rights Law Journal. Vol 39. Kehl: N.P. Engel Verlag 2019, lk 19-22.

Töö eesmärgiks on hinnata siseriikliku seadusandja diskretsiooni ulatust rahvusvaheliste kuritegude defineerimisel siseriiklikus õiguses lähtuvalt tagasiulatuva mõju keelust ning selgitada välja siseriiklike kohtute võimalused rahvusvaheliste kuritegude menetlemiseks. Täiendavalt analüüsitakse, millised on riigi võimalused rahvusvahelise õiguse (sealhulgas rahvusvaheliste kuritegude) ülevõtmiseks siseriiklikusse õigusesse ning seeläbi rahvusvahelise õiguse rakendamiseks ning kui edukad on riigid selles vallas olnud. Samuti, kas ja millisel määral on riigid kallutatud rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel oma siseriiklikest poliitilistest ja sotsiaalsetest huvidest lähtuvalt ning kuidas see nii rahvusvahelise õiguse siseriiklikus määratlemises kui ka kohtupraktikas avaldub. Järelduste tegemiseks analüüsitakse rahvusvaheliste kuritegude siseriikliku menetlemise käigus tõusetunud probleeme võttes arvesse Euroopa Inimõiguste Kohtu asjakohast praktikat.

Käesolev magistritöö koosneb kolmest omavahel seostatud peatükist, mis avavad töö eesmärgi ja vastavad püstitatud uurimisprobleemile. Esimene peatükk kajastab teises ja kolmandas peatükis sisalduvaks analüüsiks vajalikku informatsiooni. Esimeses peatükis käsitletakse põgusalt rahvusvaheliste kuritegude olemust ning keskendutakse rahvusvaheliste kuritegude määratlemisele riigisiseses õiguses. Kirjeldatakse viise, milliselt riikidel on võimalik rahvusvahelist õigust üle võtta ning erinevate alternatiivide võimalikke probleemkohti.

Teises peatükis käsitletakse siseriiklike kohtute võimalusi rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel, keskendudes Balti riikides, ajal, mille nimetatud riigid olid okupeeritud Nõukogude Liidu poolt, toime pandud kuritegudele. Analüüsitakse konkreetsete kaasuste näitel rahvusvaheliste kuritegude menetlemist siseriiklikul tasandil ning hinnatakse riikide kaalutlusi rahvusvaheliste kuritegude kvalifitseerimisel.

Kolmandas peatükis analüüsitakse rahvusvaheliste kuritegude määratlemisel ja menetlemisel tõusetunud probleeme võttes arvesse asjakohast Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat, mille tulemusena on võimalik teha järeldusi rahvusvaheliste kuritegude siseriiklike menetluste ja võimalike vastuolude kohta seoses tagasiulatuva mõju keeluga.

Käesoleva magistritöö kirjutamisel on õigusteaduse meetoditest kasutatud valdavalt analüütilist ja võrdlevat meetodit, kuna oluline on esmalt tuvastada, millised on riikide võimalused rahvusvaheliste kuritegude siseriiklikuks määratlemiseks ning selle põhjal analüüsida

menetluslikke aspekte. Võrdlev meetod mängib käesolevas töös olulist rolli, võrdlemaks mitme riigi praktikat rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel ja nende erisusi ning tuvastamiseks riikide võimekust rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel lähtuvalt tagasiulatuva mõju keelust. Teataval määral on kasutatud ka ajaloolist meetodit, kuivõrd käesolevas töös käsitletakse valdavalt just kuritegude menetlemist, mis on toime pandud kaugemas minevikus ning mille toime panemine on sageli olnud mõjutatud ka erinevatest ajaloolistest sündmustest.

Allikatena on käesoleva töö kirjutamisel kasutatud peamiselt rahvusvahelist õiguskirjandust ja teadusartikleid. Ulatuslikult on kasutatud ka kohtupraktikat, valdavalt siseriiklike kohtute praktikat, aga võrdlemise eesmärgil ka Euroopa Inimõiguste Kohtu asjakohast praktikat. Normatiivmaterjalidest on kasutatud Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuuti aga ka teisi rahvusvahelisi lepinguid, samuti erinevate riikide siseriiklike akte, mis puudutavad rahvusvaheliste kuritegude määratlemist siseriiklikus õiguses.

Magistritööd enim iseloomustavad märksõnad on järgnevad: rahvusvaheline õigus, rahvusvahelised kuriteod, siseriiklik õigus.

1. Rahvusvahelised kuriteod ja nende määratlemine riigisisises õiguses

Rahvusvahelised kuriteod ei erine oma struktuurilt palju muudest siseriiklikult kriminaliseeritud kuritegudest. Rahvusvahelised kuriteod hõlmavad endas samamoodi kaht põhilist elementi – objektiivne koosseis ehk tegu ise, selle tagajärg ja nende vaheline põhjuslik seos ning subjektiivne koosseis ehk isiku tahtlus ja teadlikkus⁸. Lisaks koosseisutunnustele on rahvusvahelistel kuritegudel sageli ka sisult siseriiklike kuritegudega mitmeid ühisjooni. Näiteks kuriteod nagu piinamine, vägistamine või mõrv on kriminaliseeritud pea kõikide riikide karistusõiguse kohaselt. Mis eristab aga rahvusvahelisi kuritegusid siseriiklikult reguleeritud niinimetatud tavakuritegudest, on kontekst, milles nende toime panemine aset leiab. Enamasti võib selleks olla sündmuste massilisus või süstemaatilisus, mis võib ühe tavakuriteo muuta karistatavaks rahvusvahelise kuriteona.⁹

Üldtunnustatult käsitletakse tänapäeval rahvusvaheliste kuritegudena eelkõige genotsiidi, inimsusevastaseid kuritegusid, sõjakuritegusid ja agressiooni. Need neli põhikuritegu on rahvusvahelisele üldsusele enim muret tekitavad kuriteod¹⁰ ning on seetõttu rahvusvahelise õiguse alusel keelatud. Antud kuritegusid peetakse kõige raskemateks ning seeläbi ka kõige ulatuslikumat mõju avaldavateks kuritegudeks rahvusvahelisel tasandil.¹¹ Eelnimetatud kuriteoliike iseloomustab asjaolu, et sageli on need toime pandud, nii vahetult kui ka vahendlikult, riigis kõrget mõjuvõimu ja positsiooni omavate isikute poolt ning nende toime panemisega kaasneb massiliselt ohvreid. Kuigi tihtipeale on need neli põhikuritegu oma olemuselt ka piiriülesed ning mõjutavad rohkem kui ühe riigi huve, siis peaaesjalikult on need rahvusvahelise õiguse alusel keelatud just tulenevalt oma erakordsest raskusastmest nii julmuse kui ka ulatuse poolest.¹²

Eelnimetatutele lisaks on veel ka muid kuritegusid, mida tunnustati rahvusvaheliste kuritegudena juba enne kui genotsiidi, inimsusevastaseid kuritegusid, sõjakuritegusid ning agressiooni rahvusvaheliste kuritegudena määratlema hakati, nagu näiteks piraatlus. Üks peamine erisus

⁸ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut, artikkel 30, lg 1.

⁹ Stahn, C. lk 20-21.

¹⁰ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut, artikkel 5 lg 1.

¹¹ Schwöbel-Patel, C. *The Core Crimes of International Criminal Law*. Warwick: University of Warwick School of Law 2018, lk 1-2.

¹² Stahn, C. lk 18.

piraatluse ja varasemalt nimetatud põhikuritegude vahel on aga see, et piraatlus ei ole rahvusvahelise õiguse alusel karistatav. Rahvusvahelisest õigusest tulenevad riikidele kohustused karistada kurjategijaid piraatluse eest riigisiselt ja teha rahvusvahelist koostööd teiste riikidega, kuid iseenesest vastutust piraatluse eest rahvusvaheline õigus ette ei näe. Seega on praegusel ajal piraatlus suuresti siseriiklik kuritegu, mille menetlemine ja mille eest vastutusele võtmine eeldab riikidevahelist koostööd.¹³ Nõndanimetatud põhikuriteod on aga kõik rahvusvahelise õiguse alusel vahetult keelatud ning seetõttu võib põhjendatult rääkides rahvusvahelistest kuritegudest pidada silmas just neid nelja konkreetset kuriteoliiki.

Rahvusvahelist kriminaalõigust on võimalik kohaldada kahel viisil. Üheks võimaluseks on kohaldada seda vahetult rahvusvaheliste institutsioonide poolt, nagu rahvusvahelised kriminaaltribunalid või Rahvusvaheline Kriminaalkohus. Teiseks võimaluseks on rahvusvahelise õiguse kohaldamine riigisiseste kohtute poolt.¹⁴ Viimasel juhul tuleb riigi seadusandjal rahvusvaheline õigus siseriiklikku õigusesse üle võtta. Kuigi rahvusvahelistel kohtutel ja tribunalidel on kahtlemata oluline roll rahvusvahelise õiguse süsteemis ning ka põhiline nii akadeemiline kui ka poliitiline tähelepanu rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel on pööratud just neile, siis on rahvusvahelised kohtud ja tribunalid seni menetlenud vaid marginaalse osa rahvusvahelistest kuritegudest. Praktikast teevad valdava osa rahvusvahelise õiguse kohaldamise tööst ära just siseriiklikud kohtud.¹⁵ Viimase puhul võib näiteks tuua Saksamaa, kus Saksa kohus mõistis 2021. aasta veebruaris endise Süüria luureteenistuse agendi Eyad al-Gharibi süüdi inimsusevastastes kuritegudes. Eyad al-Gharib mõisteti süüdi selles, et ta oli aidanud meelevaldajaid kinni võtta ja toimetada kinnipidamiskeskusesse, mis on tuntud kinnipeetavate piinamise poolest. Antud kohtuotsus on eriti märkimisväärne seetõttu, et tegemist on esimese kohtuotsusega Süüria presidendi Bashar al-Assadi valitsuse riikliku piinamispoliitika kohta ning näitab, et ka valitseva režiimi liikmete poolt toime pandud kuriteod ei jää karistusetu.¹⁶ Siseriiklike kohtute kaalukas roll rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel on tegelikkuses ka loogiline, sest rahvusvahelised kohtud ja tribunalid on siiski loodud siseriiklikku õigust

¹³ Guilfoyle, D. Piracy off Somalia: UN Security Council Resolution 1816 and IMO Regional Counter-Piracy Efforts. Cambridge: Cambridge University Press 2008, lk 690, 693.

¹⁴ Tzanakopoulos, A. Domestic Courts in International Law: The International Judicial Function of National Courts Symposium Issue. Los Angeles: Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review. Vol 34. 2011, lk 133.

¹⁵ Holá, B., Mulgrew, R., van Wijk, J. lk 1.

¹⁶ German Court Convicts Former Syrian Official of Crimes Against Humanity. – <https://www.nytimes.com/2021/02/24/world/middleeast/germany-court-syria-war-crimes.html> (17.03.2021).

täiendama, mitte asendama ning Rahvusvahelisel Kriminaalkohtul on õigus asja lahendamisse sekkuda vaid juhul, kui riiklik kohus ei ei taha asja uurida ega isikut vastutusele võtta või ei ole võimeline seda tegema.¹⁷

Selleks, et riiklik kohus saaks menetleda rahvusvahelist kuritegu, peab vastav kuritegu olema siseriiklikus õiguses määratletud. See tähendab, et riigil tuleb oma õigusesse üle võtta nii rahvusvaheliste kuritegude definitsioonid kui ka rahvusvahelisest õigusest tulenevad põhimõtted.¹⁸ Üheks võimaluseks, kuidas rahvusvahelist õigust siseriiklikult üle võtta, on kohaldada rahvusvahelist õigust vahetult ehk lihtsalt viidata siseriiklikus õiguses rahvusvahelisele õigusele. Sellisel juhul võib riiklik seadusandja viidata siseriiklikus õigusaktis konkreetsetele rahvusvahelisest lepingust tulenevatele artiklitele või lihtsalt vastu võtta seaduse, millele lisatakse rahvusvaheline leping. Kui riik otsustab sellisel viisil rahvusvahelisest õigusest tulenevad normid üle võtta, siis tuleb seadusandjal täiendavalt täpsustada võimalike karistuste liike ning määrasid, mis võivad kohalduda antud tegude toimepanemise eest.¹⁹

Teiseks võimaluseks on lisada siseriiklikusse õigusakti rahvusvahelisest õigusest tulenev õigusnorm muutmata kujul.²⁰ Erinevalt eelnevast lahendusest, kriminaliseeritakse sellisel juhul siseriiklikult kõik rahvusvahelise õiguse alusel keelatud teod ning sätestatakse nende toimepanemise eest ettenähtud karistuse liigid ja määrad. Seega, kui eelmisel juhul sisaldub seaduses vaid viide rahvusvahelisele lepingule või selle artiklile, siis antud juhul on konkreetne rahvusvahelist kuritegu reguleeriv norm ka siseriiklikus õiguses olemas, kuid see vastab sõnasõnalalt rahvusvahelisest õigusest tulenevale definitsioonile, mis võimaldab vältida võimalikke vastuolusid rahvusvahelise ja riigisisese õiguse vahel.²¹

Kuigi mõlema eeltoodud meetodi puhul on kindel, et võimalikud erisused rahvusvahelise õiguse ja siseriikliku õiguse vahel on minimaliseeritud, siis võivad siiski teatavad lahkkelid tekkida, kui näiteks lepingu või õigusnormi tõlge ei vasta täielikult originaalile. Ei ole tavapäratu nähtus, kus

¹⁷ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut, artikkel 17.

¹⁸ Parmas, A. Application of Domestic Criminal Statutes in regard to International Crimes. – Baltic Yearbook of International Law. Vol 17. Leiden: Brill Nijhoff 2019, lk 122-123.

¹⁹ Bergsmo, M., Hayashi, N., Harlem, M. Importing Core International Crimes into National Criminal Law. Oslo: Torkel Opsahl Academic EPublisher 2010, lk 7.

²⁰ Parmas, A. lk 122.

²¹ Bergsmo, M., Hayashi, N., Harlem, M. lk 7-8.

rahvusvahelises lepingus originaalkeeles sätestatu erineb teatud määral selle tõlkest mõnda teise keelde. Samas jättes rahvusvaheline leping tõlkimata, võib see kaasa tuua olukorra, kus õigussubjektide jaoks jääb ebaselgeks, mis on nende õigused ja kohustused ning millist käitumist neilt oodatakse. See võib aga omakorda oluliselt vähendada riiklikku õiguskindlust.²² Lisaks kui kriminaliseerida kõik rahvusvahelised kuriteod siseriiklikult ükshaaval, ning defineerida need väga spetsiifiliselt ja detailselt, olgugi, et lähtudes rahvusvahelisest õigusest tulenevatest definitsioonidest, siis võib see kaasa tuua probleeme seoses rahvusvahelise õiguse võimalike arengute ja muudatustega, sest igakordselt tuleb ka siseriiklikult asjaomased õigusnormid ümber defineerida, kui see peaks vajalik olema.²³

Eelnimetatud kaks võimalust rahvusvahelise õiguse siseriiklikusse õigusesse ülevõtmiseks lähtuvad mõlemad sellest, et rahvusvahelises õiguses sätestatu jääb oma sisult ja kujult muutmata - see vaid tõlgitakse asjaomasesse keelde ning sätestatakse võimalikud karistused vastavate tegude toimepanemise eest. Kolmandaks võimaluseks, kuidas rahvusvahelisi kuritegusid riigisiselt määratleda on see, et riigi seadusandja formuleerib ise uue õigusnormi, mis küll põhineb rahvusvahelise õiguse normil, kuid ei ole sellega identne. Ühelt poolt annab see riigi seadusandjale oluliselt rohkem vabadust. Teisalt suurendab see ohtu, et tekivad vastuolud rahvusvahelise õigusega, kui siseriiklik definitsioon peaks sellest olulisel määral erinema. Kui riigi seadusandja sätestab rahvusvahelise kuriteo erinevalt rahvusvahelises õiguses üldtunnustatust, võib siseriiklik õigusnorm olla oma sisult laia- või kitsatähenduslikum kui seda on rahvusvaheline õigusnorm. Eelnev võib juhtuda nii seetõttu, et seadusandja kasutab teadlikult oma vabadust reguleerida konkreetset tegu siseriiklikult endale omasel moel, kui ka täiesti tahtmatult, näiteks tulenevalt vigasest tõlkest või väärast terminoloogia kasutusest. Olgu siseriikliku normi erisused rahvusvahelises õiguses sätestatust tahtlikud või tahtmatud, igal juhul on selge, et see võib põhjustada asjaomaste normide kohaldamisel mitmeid probleeme, nii siseriiklikult kui ka rahvusvahelisest aspektist, kuivõrd riigil on ka teatud rahvusvahelistest lepingutest tulenevad kohustused, mida tuleb täita.²⁴

Neljandaks võimaluseks rahvusvaheliste kuritegude siseriiklikul määratlemisel on see, et riik ei määratlegi rahvusvahelisi kuritegusid, ei viita neile oma õigusaktides ega kehtesta ka uusi

²² Klabbers, J. lk 384.

²³ Bergsmo, M., Hayashi, N., Harlem., M. lk 8.

²⁴ Parmas, A. lk 123.

õigusnorme, vaid menetleb rahvusvahelisi kuritegusid tavakuritegudena oma siseriikliku õiguse alusel.²⁵ Siinkohal on üsna ilmseks probleemkohaks aga asjaolu, et definitsioonid ja tingimused, mis on omased siseriiklikult reguleeritud kuritegudele ei vasta enamasti üheselt tegudele, mis on reguleeritud rahvusvahelises õiguses. See aga võib omakorda kaasa tuua rahvusvaheliste kuritegude sooritamise eest karistumäärad, mis ei vasta nende tegude tõsidusele ja raskusastmele.²⁶ Eeltoodu tõttu on sellist lähenemist ka rahvusvaheliselt kritiseeritud, sest kui riik karistab rahvusvaheliste kuritegude kui kõige raskemate rikkumiste eest nende toimepanijaid samaväärselt kui tavakurjategijaid, siis vähendab riik sellega rahvusvaheliste kuritegude negatiivset mõju ja ühiskondlikku taunitavust.²⁷

Nagu eelnevast nähtub, on riiklikul seadusandjal võimalik otsustada, millisel viisil rahvusvaheline õiguses riigisisest üle võetakse ning kahtlemata on igal viisil ka omad võimalikud probleemkohad. Oluline roll on siinkohal ka erinevates riikides ajalooliselt välja kujunenud süsteemidel rahvusvahelise õiguse kohaldamiseks. Ajalooliselt eksisteerib kaks peamist teooriat rahvusvahelise ja riigisisese õiguse vahekorra kohta – monism ja dualism. Dualismi järgi on rahvusvaheline õigus ja riigisisene õigus kaks erinevat õiguskorda, millel on vähe ühist. Dualism lähtub eeldusest, et rahvusvaheline õigus on suunatud riikidevahelistele suhetele ning riigisisene õigus reguleerib üksikisikutega seonduvat. Monistlike riikide jaoks on aga rahvusvaheline õigus ja siseriiklik õigus ühe õiguskorra osad ning on omavahel tihedalt seotud.²⁸ Selle kohaselt muudab rahvusvaheline õigus võimalikuks riikide olemasolu ning määrab kindlaks, millal ja kuidas on riikide tegevus seaduslik. Rahvusvahelised õigusnormid aga omakorda vajavad jõustamiseks riigisisest õigust. Seega vajavad rahvusvaheline õigus ja siseriiklik õigus üksteist ning moodustavad koos ühtse õiguskorra.²⁹ Oluline on vahetegu monismi ja dualismi vahel antud kontekstis eelkõige seetõttu, et dualismi kohaselt ei saa rahvusvahelisel õigusnormil olla vahetut õigusmõju ning see saab kehtida siseriiklikus õiguses vaid juhul, kui see sisaldub konkreetsetes riigis ettenähtud korras vastu võetud õigusaktis. Kui aga peaks tekkima vastuolu rahvusvahelise ja riigisisese õiguse vahel, siis on ülimuslik tavaliselt siseriiklik õigus, mis tähendab, et rahvusvaheline norm tuleb kõrvale heita ning võib omakorda

²⁵ Parmas, A. lk 123.

²⁶ Bergsmo, M., Hayashi, N., Harlem., M. lk 7.

²⁷ Cryer, R., Friman H., Robinson D., Wilmshurst E. An Introduction to International Criminal Law and Procedure. Cambridge: Cambridge University Press 2010, lk 73-74.

²⁸ Klabbers, J., lk 377-378.

²⁹ Kelsen, H. Principles of International Law. New York: Rinehart & Co. 1952, lk 403.

viia tulemuseni, kus riigil tekib rahvusvaheline vastutus. Monismi puhul aga, mis seab kõrgemaks rahvusvahelise õiguse, võib tekkida olukord, kus rahvusvaheline õigusnorm ei vaja täiendavaid siseriiklike rakendusakte ning on seetõttu kohalduv vahetu õigusmõjuga.³⁰

Kuigi eelnimetatud erisusel, on vähemalt teoreetiliselt märkimisväärne tähendus, siis praktikas sellel siiski nii ulatuslikku kaalu ei ole. Tänapäeval leitakse, et monismi ja dualismi debatt senisel kujul on liialt teoreetiline ning seetõttu oma aja ära elanud.³¹ Samuti ei tohiks nimetatud kahte teooriasse liialt kinni jääda põhjusel, et praktikas järgivad enamik riike mitte üht ega teist, vaid mingisugust vahepealset varianti. Ilmselt võib tõdeda, et monistlik lähenemine ning rahvusvahelise õiguse vahetu ehk muutmata kujul ülevõtmine on teatud määral kindlam meede, sest siis on võimalus, et rahvusvahelise ja riigisisese õiguse vahel tekivad erisused, märkimisväärselt väiksem. Kui riik on aga siiski otsustanud defineerida rahvusvahelise kuriteo oma siseriiklikus õiguses ise ning mitte lähtuda sõna-sõnalt rahvusvahelises õiguses sätestatud definitsioonist, siis võib see kaasa tuua mitmeid probleeme ja küsitavusi. Kui siseriiklik definitsioon laiendab rahvusvahelises õiguses tunnustatud ning sisaldab elemente, mida rahvusvahelises õiguses ei sisaldu, siis võib olla küsitav, kas antud tegu on karistatav ka rahvusvahelise õiguse kohaselt või on tegemist vaid kuriteoga siseriikliku õiguse alusel. Siinjuures ei piisa pelgalt asjaolust, et kuritegu on defineeritud kui genotsiid või sõjakuritegu, oluline on analüüsida ka konkreetse teo sisu ning elemente, mis teevad sellest teost just genotsiidi või sõjakuriteo. Kui isik paneb toime teo, mis on siseriikliku õiguse alusel kvalifitseeritav genotsiidina, kuid see on suunatud näiteks mõne grupi vastu, kes rahvusvahelise õiguse definitsiooni alusel genotsiidi alla ei kuulu, siis on tegemist vaid kuriteoga siseriikliku õiguse alusel ning isikut ei ole võimalik karistada genotsiidi kui rahvusvahelise kuriteo sooritamise eest.³²

Probleemid võivad tõusetuda aga ka juhul, kui rahvusvaheline kuritegu on siseriiklikult defineeritud kitsamalt kui seda näeb ette rahvusvaheline õigus. Kui siseriiklikust rahvusvahelise kuriteo definitsioonist puuduvad teatud rahvusvahelise kuriteo elemendid, siis tähendab see, et riik ei ole suuteline tagama rahvusvaheliste kuritegude eest vastutusele võtmist ning on ilmselt rikkunud oma rahvusvahelist kohustust. Riigi jaoks, kes on ühinenud Rooma statuudiga,

³⁰ Klabbers, J., lk 377-378.

³¹ Nijman, J. Nollkaemper, A. *New Perspectives on the Divide Between National and International Law*. Oxford: Oxford University Press 2007, lk 134.

³² Parmas, A. lk 125.

tähendab see seda, et ta ei ole võimeline võtma isikut rahvusvahelise kuriteo eest vastutusele, isegi kui ta seda teha tahaks, ning asja peab menetlema Rahvusvaheline Kriminaalkohtus.³³ Siiski on mitmete riikide põhiseadustes sätestatud, et rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on riigi õigussüsteemi lahutamatuks osaks. Nii on see sõnastatud ka näiteks Eesti Vabariigi põhiseaduse paragrahvis 3. Oluline on märkida, et siinkohal ei ole silmas peetud vaid konkreetsetest välislepingutest tulenevaid norme ja printsiipe, vaid ka rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtteid. Seega võib rahvusvahelise õiguse norm Eesti jaoks olla kohustuslik ka lepingulise normi puudumisel. Selline käsitus pole siiski ainuomane Eesti õigusele, vaid sarnane rahvusvahelise õiguse norme ka lepinguväliselt tunnustav säte on olemas ka mitmete teiste riikide põhiseadustes.³⁴

Oluliseks erinevuseks rahvusvahelise tavaõiguse ja rahvusvahelise lepinguõiguse vahel, on asjaolu, et tavaõigusest tulenev norm võib riigi jaoks kehtida ka siis, kui ta pole konkreetse normi ega selle siduvuse osas selgelt arvamust avaldanud, aga ülejäänud, või vähemalt enamik riike, on seda teinud. Lepingust tulenevad normid saavad olla siduvad aga vaid lepingu osapooltele. Kui aga riik tõesti ei soovi olla seotud tavaõigusest tuleneva normiga, tuleb tal sellest ülejäänud riikidele eraldi teada anda.³⁵ Lisaks on ka võimalik, et tavaõigus on piiratud kehtivusega, ehk kehtib küll üheselt konkreetsetel regionaalsetel tasandil, kuid mitte sellest väljaspool.³⁶ Teisalt sisaldavad siseriiklikud põhiseadused endas sageli ka *nullum crimen nulla poena sine lege* põhimõtet ehk määratletuspõhimõtet, mille kohaselt isikut saab süüdi mõista vaid kuriteo eest, mis selle toimepanemise ajal on selle toimepanemise kohas määratletud kuriteona.³⁷ Seega kui konkreetne tegu pole määratletud siseriiklike õigusaktidega ega tulene ka välislepingust, mille pooleks asjaomane riik on, siis tuleb tavaõiguse kohaldumine igal üksikjuhul kahtlemata tuvastada ning selle kehtivust ei saa eeldada.

Eelnevast tulenevalt, tekitab rahvusvaheliste kuritegude siseriiklikult kitsam defineerimine, kui seda näeb ette rahvusvaheline õigus, keerulise õigusliku olukorra, kus kaks põhimõtet on omavahel vastuolus ning ühene lahendus, millest lähtuda, tegelikult puudub. Kui lähtuda sättest,

³³ Satzger, H. *International and European Criminal Law*. München: C. H. Beck 2008, lk 279.

³⁴ Madise, L. PSK § 3/8. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: 2020. – <https://pohiseadus.ee/> (16.03.2021).

³⁵ Madise, L. PSK § 3/9.

³⁶ Madise, L. PSK § 3/10.

³⁷ Parmas, A. lk 126-127.

mille kohaselt on rahvusvaheline õigus osa siseriiklikust õigusest, siis täidab riik küll oma rahvusvahelist kohustust isikut rahvusvahelise kuriteo toimepanemise eest vastutusele võtta, kuid samas rikutakse süüaluse õigusi, sest see ei ole kooskõlas põhimõttega, mille kohaselt saab isikut karistada vaid teo eest, mis on vastavas riigis selle toimepanemisel õiguslikult reguleeritud. Samas, kui riik lähtub sellest, mis on õiguslikult reguleeritud konkreetses riigis ning jätab tähelepanuta rahvusvahelisest õigusest tuleneva, siis rikub ta oma rahvusvahelisi kohustusi ning süüalune pääseb karistuseta või karistatakse teda mõne muu siseriiklikus õiguses reguleeritud koosseisu alusel, mis ilmselt ei võimalda isikule määrata karistust, mis oleks vastav rahvusvahelise kuriteo toimepanemisele.

1.1. Genotsiid

Genotsiidi tunnustati rahvusvahelise kuriteona esmakordselt 1946. aastal ÜRO Peaassamblee poolt.³⁸ Tõsi küll, arutelu rahvusvahelisel tasandil genotsiidi kui kuriteo määratlemise üle algas juba mõnevõrra varem.³⁹ Eraldiseisva kuriteona reguleeriti see aga 1948. aastal genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooniga⁴⁰, mille kohaselt mõistetakse genotsiidi all iga tegu, mis on toime pandud kavatsusega hävitada osaliselt või täielikult rahvuslikke, etnilisi, rassilisi või usulisi üksusi, nagu üksuse liikmete tapmine, üksuse liikmetele tõsiste kehaliste vigastuste või vaimsete hälvete tekitamine, üksusele tahtlikult selliste elutingimuste pealesurumine, mis põhjustab üksuse täielikku või osalist hävimist, abinõude rakendamine üksusesisese sündimuse takistamiseks või laste sunniviisiline ümberpaigutamine ühest üksusest teise.⁴¹

Kuigi suurem osa riike on eelnimetatud konventsiooniga liitunud, siis on ka riike, kes seda tänini teinud ei ole, nagu näiteks Jaapan ja Somaalia. Lisaks eelnimetatud konventsioonile, on genotsiid sarnaselt defineeritud Rooma statuudis ja ka mitmetes teistes rahvusvahelistes lepingutes. Seega tuleneb riikidele rahvusvahelisest õigusest kohustus käsitleda genotsiidi kuriteona ning selle toimepanemise eest isikuid vastutusele võtta ka oma siseriiklikus õiguses. Tõsi, leping saab olla siduv vaid selle osapooltele. Seega ei saa rahvusvahelisest lepingust otseselt tuleneda kohustusi riikidele, kes sellega ühinenud ei ole. See aga ei tähenda, et eeltoodud riikides oleks genotsiidi

³⁸ ÜRO Peaassamblee 11. detsembri 1946. aasta resolutsioon nr. 96(I).

³⁹ Schabas, W. A. *Retroactive application of the Genocide Convention*. Saint Paul, Minnesota: University of St. Thomas Journal of Law and Public Policy. Vol 4. 2010, lk 36.

⁴⁰ Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioon – RT II 1994, 27, 103.

⁴¹ Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioon, artikkel 2.

toimepanemine mingilgi moel lubatav või õigustatud. Antud riikidele ei tulene vastav genotsiidi toimepanemise keeld küll rahvusvahelisest lepingust, küll aga tuleneb see rahvusvahelisest tavaõigusest, mis põhineb riikide pikaajalisel ning ühetaolisel praktikal, mille alusel on tavaõigus omandanud seaduse jõu.⁴² Eeltoodut on kinnitatud ka mitmetes rahvusvaheliste kohtute otsustes.⁴³

Eesti ratifitseeris genotsiidi konventsiooni 1994. aastal. Koheselt peale seda lisati tollal kehtinud kriminaalkoodeksisse⁴⁴ ka asjaomane säte. Kahjuks oli nimetatud säte aga tollase seadusandja poolt märkimisväärselt halvasti sõnastatud ning koondas ühes sättes kokku nii inimsusevastase kuriteo kui ka genotsiidi, mis arusaadavalt põhjustas mitmeid probleeme ka kohtutele nimetatud sätte kohaldamisel. Hetkel kehtivas karistusseaduses enam eelnimetatud ebamäärasust ei esine ning genotsiid ja inimsusevastane kuritegu on defineeritud eraldiseisvate kuritegudena. Siiski esineb ka käesoleval ajal karistusseadustikus sisalduva genotsiidi definitsiooni puhul mitmeid erisusi võrreldes nii Rooma statuudis kui genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioonis sätetstatuga.⁴⁵ Nagu eelnevalt öeldud, on genotsiid rahvusvahelises õiguses määratletud kui rahvusliku, etnilise, rassilise või religioosse grupi vastu suunatud kuritegu. Seega kui tegemist ei ole mõne eelnimetatud grupi vastu suunatud kuriteoga, siis ei ole rahvusvahelise õiguse kohaselt tegemist genotsiidiga. Kuigi mitmed riigid on võtnud muutmata kujul üle rahvusvahelises õiguses tunnustatud genotsiidi definitsiooni, siis leidub ka üksjagu riike, kes on genotsiidikuritegu oma siseriiklikus õiguses sätetades selle ulatust olulisel määral laiendanud. Levinuim näide siinkohal, mis sisaldub ka Eesti Vabariigi karistusseadustikus, on loetelu jätmise avatuks. Karistusseadustiku § 90 lõike 1 kohaselt on genotsiid kuritegu, mis on suunatud rahvusliku, etnilise, usulise, okupatsioonirežiimile vastupanu osutava või muu sotsiaalse grupi vastu. Seega on antud definitsiooni Eesti seadusandja poolt laiendatud nii okupatsioonirežiimile vastupanu osutava grupiga kui ka muu sotsiaalse grupiga. Gruppide lisamine või nende loetelu avatuks jätmise on eriti omane Ida-Euroopa riikidele, kes olid eelmisel sajandil suures osas võõrriikide

⁴² Bederman, D. J. Custom as a Source of Law. Cambridge: Cambridge University Press 2010, lk 9.

⁴³ Mennecke, M. The Crime of Genocide and International Law. Amsterdam: Amsterdam University Press 2012, lk 148.

⁴⁴ Kriminaalkoodeks. RT 1992, 20, 288.

⁴⁵ Parmas, A., Ploom, T. Estonia. – Eser, A., Sieber, U., Kreicker, H. (koost). National Prosecution of International Crimes. Vol 5. Berlin: Duncker & Humblot, 2005, lk 96.

võimu all, millele vastuhakk tõi sageli kaasa suure hulga inimeste süüdimõistmise või isegi surma.⁴⁶

Sellisel genotsiidiga kaitstud gruppide laiendamine, ei ole aga tegelikult midagi uut. Juba genotsiidi konventsiooni väljatöötamisel, ei olnud kõik riigid sugugi ühel meelel, millised grupid genotsiidi definitsiooni alla kuuluma peaksid ning millised mitte. Lisaks genotsiidi konventsioonis sisalduvatele gruppidele, käis riikide vahel terav diskussioon seoses poliitilise grupi võimaliku määratlemisega genotsiidi alla kuuluva grupina. Üheks suurimaks vastuseisjaks sellele oli aga justnimelt Nõukogude Liit, kelle hinnangul moodustasid poliitilistel motiividel ja kaalutlustel toime pandud teod eraldi kuriteo liigi ning neil ei ole midagi ühist genotsiidiga. On aga selge, et tegelikult jäid poliitilised grupid genotsiidi määratlusest välja pigem poliitilistel, mitte niivõrd sisulistel põhjustel. Hiljem on mõningad riigid avaldanud seisukohta, et genotsiidi konventsiooni tuleks täiendada, lisades definitsiooni lisaks rahvuslikele, etnilistele, rassilistele ja usulistele gruppidele ka poliitilise grupi. Kuivõrd seda aga rahvusvahelise õiguse tasandil tehtud ei ole, on mitmed riigid võtnud initsiatiivi enda kanda ning lisanud vastava täienduse oma siseriiklikesse õigusaktidesse.⁴⁷ Poliitilise grupi väljajätmine genotsiidi definitsioonist rahvusvahelisel tasandil annab kriitikute hinnangul riikidele võimaluse panna toime genotsiidi kuritegusid poliitiliste ja muude sotsiaalsete gruppide vastu, tuues ettekäändeks riiklikud meetmed turvalisuse, avalikku korra ja muu sellise tagamiseks ning pääseda seeläbi vastutusest.⁴⁸ Lisaks poliitilisele grupile on paljud riigid pooldanud ka sotsiaalse grupi lisamist genotsiidi definitsiooni.⁴⁹

Põhjendatud või mitte, laiendab eeltoodu aga olulisel määral rahvusvahelises õiguses tunnustatud genotsiidi definitsiooni, sest selles sisalduv loetelu on oma loomult ammendav.⁵⁰ Nagu öeldud, on Eesti ning ka mitmete teiste riikide seadusandjad otsustanud aga jätta loetelu hoopiski avatuks, mis tähendab, et ka kõiksugu muude gruppide vastu suunatud kuriteod, võiks riigisisese õiguse kohaselt võtta vastutusele genotsiidikuriteona. Sellisel viisil puudutatud gruppide hulga laiendamine võib praktikas kaasa tuua aga mitmeid probleeme. Rahvusvaheliste kuritegude osas

⁴⁶ Parmas, A. lk 128.

⁴⁷ Schabas, W. A. *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*. Cambridge: Cambridge University Press 2009, lk 153-163.

⁴⁸ Drost, P. N. *Genocide: United Nations Legislation on International Criminal Law*. Leiden: A. W. Sythoff 1959, lk 123.

⁴⁹ Schabas (viide 43), lk 164.

⁵⁰ Parmas, A., Ploom, T., lk 97.

kehtib riikidel universaalne jurisdiktsioon, mis tähendab, et riik võib kohut mõista kuriteo suhtes olenemata sellest, kus see on toime pandud ning vaatamata tavalistele jurisdiktsiooni reeglitele.⁵¹ Kui riik soovib võtta isikut kohtulikult vastutusele genotsiidikuriteo eest universaalse jurisdiktsiooni alusel, siis võib olla küsitav, kas riiklik kohus saab kohaldada oma siseriiklikku õigust, sest see eeldab, et vastav kuritegu peaks olema määratletud üheselt kõikide riikide õigusaktides. Siiski, kui riik soovib genotsiidi toimepanemise eest kohut mõista mõnel muul alusel, kui seda on rahvus, rass, etniline päritolu või religioon, kuid objektiivselt võib ohvreid siiski identifitseerida ka mõnel eeltoodud alusel, siis võib riigil olla võimalus mõista kohut universaalse jurisdiktsiooni alusel, sest on selge, et tegemist on genotsiidiga ka rahvusvahelise õiguse kohaselt.⁵² Näiteks võib siinkohal tuua Nõukogude Liidu, kus ametlikult mõisteti okupeeritud Balti riikides süüdi poliitilisi kurjategijaid ja tööliklassi vaenlaseid. Tegelikult oli eesmärgiks aga eestlased, lätlased ja leedukad kui poliitilised ehk oma riiki kandvad rahvused tasalülitada, võttes eelkõige sihikule Balti riikides mõjuvõimu omavad isikud ja need ka hävitada ning muuta eelnimetatud rahvuste grupid seeläbi ühtseks Nõukogude Liidu rahvaks.⁵³

Keerulisem on olukord aga siis, kui riik soovib universaalse jurisdiktsiooni alusel genotsiidi eest kohut mõista isiku üle, kelle ohvreid ei saa liigitada ei rahvuse, rassi, etnilise päritolu ega religiooni alusel. Sellisel juhul ei ole rahvusvahelise õiguse kohaselt justkui tegemist üleüldse genotsiidiga. Asjaolu, et genotsiidikuriteo menetlemisel universaalse jurisdiktsiooni alusel kohustub riik lähtuma rahvusvahelises õiguses tunnustatud genotsiidi definitsioonist, tuleneb *nullum crimen nulla poena sine lege* põhimõttest, mille kohaselt isikut saab süüdi mõista vaid kuriteo eest, mis selle toimepanemise ajal on selle toimepanemise kohas määratletud kuriteona.⁵⁴ Seega, kui riik mõistab kohut teo eest, mis küll riigisisese õiguse kohaselt liigitub genotsiidi alla, sest riik on oma õigusaktides rahvusvahelisest õigusest tulenevat definitsiooni laiendanud, kuid riik, kus tegu toime pandi lähtub oma õiguses rahvusvahelises õiguses üldtunnustatud definitsioonist, siis ei ole asja menetleval riigil võimalik tugineda oma siseriiklikus õiguses sisalduvale genotsiidi definitsioonile, sest see oleks vastuolus eelnimetatud õiguse aluspõhimõttega. Eeltoodust tulenevalt võib riikide poolt genotsiidikuriteo definitsiooni

⁵¹ Kreß, C. Universal Jurisdiction over International Crimes and the Institut de Droit international. – Journal of International Criminal Justice. Vol 4. Oxford: Oxford University Press 2006, lk 561.

⁵² Parmas, A. lk 129.

⁵³ Mälksoo, L. Soviet Genocide? Communist Mass Deportations in the Baltic States and International Law. Leiden: Leiden Journal of International Law. Vol 14. 2001, lk 784-785.

⁵⁴ Parmas, A. lk 130.

laiendamine rahvusvahelises õiguses tunnustatust tuua kaasa mitmeid probleeme ning teatud juhtudel isegi olukorra, kus riigil ei ole võimalik konkreetses asjas oma riigisisest õigust kohaldada.

Lisaks loetelu jätmisele avatuks, on Eesti seadusandja otsustanud genotsiidikuriteo defineerimisel teha, kas teadlikult või juhuslikult, ka mõningaid teisi muudatusi erinevalt rahvusvahelise õiguse definitsioonist. Nimelt erineb karistusseadustikus sisalduv definitsioon ka oma objektiivse koosseisu poolest.⁵⁵ Karistusseadustiku § 90 lõike 1 kohaselt piisab kuriteo kvalifitseerimiseks genotsiidina, eeldusel, et muud tingimused on täidetud, pelgalt tervisekahjustuse tekitamisest. Genotsiidi konventsioon näeb aga ette tõsiste kehaliste vigastuste või vaimsete hälvete tekitamise ning sellega sarnaselt Rooma statuut raskete tervisekahjustuste tekitamise või vaimsete kannatuste põhjustamise. Põhjus, miks antud sõnastus on praktikas problemaatiline, on see, et tervisekahjustusel on karistusseadustiku mõttes oluliselt laiem tähendus, kui on ettenähtud eelnimetatud rahvusvahelistes lepingutes. Tervise kahjustamine on õiguskirjanduses valitseva seisukoha järgi tegu, mis seisneb organismi anatoomilise terviklikkuse või füsioloogilise funktsiooni häires, haiguses või muus patoloogilises seisundis.⁵⁶ Samas võib tervisekahjustust käsitleda ka mitte kui tagajärge, vaid iga tegu, mis võib põhjustada kehalise tervisekahjustuse.⁵⁷ Igal juhul on üheselt selge, et Eesti seadusandja on taaskord genotsiidi definitsiooni olulisel määral laiendanud, mis võib omakorda kaasa tuua mitmeid probleeme seoses sellega, kas konkreetne tegu on käsitletav genotsiidina või mitte.

Eelnevale lisaks leiab veel mitmeid erisusi rahvusvahelistes lepingutes ning karistusseadustikus sisalduva genotsiidikuriteo definitsioonis, kuid need on oma olemuselt pigem keelelised ning erilisi tagajärgi või ebakõlasid nendega ei kaasne.⁵⁸ Rahvusvahelisest õigusest tuleneb küll rahvusvaheliste kuritegude, sealhulgas genotsiidi, toime panemise keeld, kuid karistusmäärad konkreetse teo eest jäävad iga riigi seadusandja reguleerida. Eesti seadusandja on otsustanud genotsiidi toime panemist sanktsioneerida karistusega kümme kuni kakskümmend aastat vangistust või eluaegne vangistus. See on kõige raskem sanktsioon, mis karistusseadustik ühe teo eest ette näeb. Kuigi ka mõnede teiste kuritegude eest on ettenähtud maksimaalseks karistuseks

⁵⁵ Parmas, A., Ploom, T., lk 97.

⁵⁶ Randma, P. Kehaline väärkohtlemine karistusseadustiku uues redaktsioonis. – *Juridica* 2015/3, lk 211.

⁵⁷ Sootak, J., Pikamäe, P. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2015, lk 384-385.

⁵⁸ Parmas, A., Ploom, T., lk 97.

eluaegne karistus, siis on kümme aastat kõrgeim minimaalne karistus, mis ette nähtud. Näiteks inimsusevastaste kuritegude ja agressioonikuriteo toime panemise eest on minimaalne karistus kaheksa aastat vangistust. Sellega väljendab Eesti seadusandja kindlat seisukohta, et genotsiid on kuritegu, mis oma raskuastmelt ja olemuselt ei ole aktsepteeritav mitte ühelgi juhul ning selle toimepanijat ootab karmim võimalik karistus.

1.2. Inimsusevastased kuriteod

Inimsusevastaseid kuritegusid võib pidada sama vanaks, kui on inimkond ise.⁵⁹ Sellest hoolimata ei ole inimsusevastaste kuritegude definitsioon pikka aega olnud üheselt selge. Kui näiteks genotsiidi ja sõjakuritegude mõisted ja sisu määratleti rahvusvaheliste konventsioonidega ning nende definitsioonid on olnud läbi aegade üldtunnustatud, siis inimsusevastaste kuritegudega see nii ei ole.⁶⁰ Inimsusevastaste kuritegude keeldu rahvusvahelisel tasandil võib pidada Nürnbergis loodud Rahvusvahelise Sõjatribunali protsessidel tehtud uuenduseks.⁶¹ Inimsusevastaste kuritegude kui kuriteoliigi loomise eesmärgiks oli teatud lünkade täitmine sõjakuritegude regulatsioonis. Ilmselt ei olnud inimsusevastaseid kuritegusid kui eraldi kuriteo kategooriat enne Nürnbergi protsesse üldse olemas. Seega oli juba toime pandud inimsusevastaste kuritegude eest vastutusele võtmine vastuolus *nullum crimen nulla poena sine lege põhimõttega*.⁶² Vastuoludest hoolimata, peeti seda niivõrd oluliseks, et see muutus kiiresti tunnustatud osaks rahvusvahelisest õigusest.⁶³

Inimsusevastased kuriteod on rahvusvahelises õiguses määratletud kui kuriteod, mis on teadlikult toime pandud osana massilisest või süstemaatilisest rünnakust tsiviilelanikkonna vastu, sealhulgas näiteks mõrv, hävitamine, orjastamine, vangistamine või piinamine. Oluline aspekt siinkohal on, et riik või korraldav üksus on teadlik vastavast tsiviilelanikkonna vastu toimepandavast rünnakust.⁶⁴ Samuti peab isik ise olema massilise või süsteemse rünnaku toimepanemisest teadlik. Ilma selleta on võimalik isik vastutusele võtta küll mõne muu

⁵⁹ Dubler, R., Kalyk, M. The Origins of the Concept of Crimes against Humanity. Leiden: Brill Nijhoff 2018, lk 1.

⁶⁰ Dubler, R., Kalyk, M. Crimes Against Humanity in the 21st Century: Law, Practice, and Threats to International Peace and Security. Leiden: Brill Nijhoff 2018, lk 959.

⁶¹ Robinson, D. Defining "Crimes Against Humanity" at the Rome Conference. – The American Journal of International Law. Vol. 93. Cambridge: Cambridge University Press 1999, lk 44.

⁶² Klabbers, J., lk 289.

⁶³ Cryer, R., Friman, H., Robinson, D., Wilmschurst, E., lk 230.

⁶⁴ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut, artikkel 7.

kuriteokoosseisu alusel, näiteks vägistamine või isegi sõjakuriteod, kuid mitte inimsusevastase kuriteo toimepanemise eest.⁶⁵ Eesti Vabariigi karistusseadustiku § 89 lõike 1 kohaselt on aga inimsusvastane kuritegu süstemaatilisel viisil või massiliselt ja riigi, organisatsiooni või grupi õhutusel või juhtimisel toimepandud inimõigustest ja -vabadustest ilmajätmine või nende õiguste ja vabaduste piiramine, samuti tsiviilelanike tapmine, piinamine, vägistamine, neile tervisekahjustuse tekitamine, nende sunniviisiline ümberasustamine, väljasaatmine, prostitutsioonile sundimine, neilt alusetult vabaduse võtmine või muu väärkohtlemine. Seega ka inimsusevastaseid kuritegusid siseriiklikus õiguses määratledes on Eesti seadusandja läinud seda teed, et otsustanud defineerida antud kuriteo oma õiguses ise. Seetõttu erineb karistusseadustikus sisalduv definitsioon teatud määral näiteks eelpool toodud Rooma statuudis sätestatust.

Eeltoodul erisusel ei ole aga vaid lingvistiline tähendus, kuigi huvitav on siiski ka asjaolu, et Rooma statuut kasutab mõistet inimsusevastased kuriteod, kuid Eesti seadusandja sõnastab antud kuriteoliigi kui inimsusvastased kuriteod. Sisulist erisust sellel tähelepanekul mõistagi aga ei ole. Hoopis olulisem ja ka sisulist tähtsust omav erinevus seisneb aga selles, et karistusseadustiku asjaomase sätte sõnastus on oluliselt abstraktsem, kui on seda Rooma statuudis sisalduv. Nimelt on Eesti seadusandja otsustanud mingil põhjusel mõned teod, mis konkreetsetl rahvusvahelises õiguses välja toodud, karistusseadustikust välja jätta. Suurt probleemi see siiski kohtunikele inimsusevastaste kuritegude menetlemisel kaasa tuua ei tohiks, kuivõrd vastavas karistusseadustiku sättes sisalduv „või muu väärkohtlemine“ jätab võimaluse otseselt loetlemata jäänud teod siiski sinna alla paigutada. Loetelu jätmine selliselt avatuks võib aga sarnaselt genotsiidikuriteo menetlemisega kaasa tuua probleeme seoses teoreetilise võimalusega käsitleda riigisisestl justkui ka teatud muid tegusid inimsusevastaste kuritegudena, mida rahvusvahelises õiguses inimsusevastaste kuritegudena silmas pole peetud.⁶⁶

Inimsusevastase kuriteo oluline aspekt seisneb selles, et riik või korraldav üksus on teadlik vastavasisulisest rünnakust või toetab seda. Eesti seadusandja ei ole aga inimsusevastase kuriteo sisustamisel juhti kui sellist piiranud vaid riigi või korraldava üksusega. Karistusseadustiku § 89 lõike 1 kohaselt võib selleks olla ka muu grupp, kelle õhutusel või juhtimisel vastavasisuline tegu toime pannakse. Grupp võib olla aga mistahes kahest või enamast liikmest koosnev ja

⁶⁵ Schabas, W. A. An Introduction to the International Criminal Court. Cambridge: Cambridge University Press 2011, lk 114-115.

⁶⁶ Parmas, A., Ploom, T., lk 98-99.

kooskõlastatult tegutsev ühendus.⁶⁷ Seega laiendab see oluliselt võimalikku asjaosaliste ringi, kes inimsusevastase kuriteo toime panemise eest võib vastutada. Küsitav on siiski, kas tegemist on tahtliku muudatusega või lihtsalt kehva sõnastusega. Ilmselt võib eeldada pigem teist, kuivõrd kõrgema võimu seos inimsusevastase kuriteo kui sellise mastaabiga teo toime panemisega, on selgelt tõenäoline, kui mitte vältimatu.

Inimsusevastased kuriteod on määratletud alternatiivsete tegudena, mis eraldi võetuna kujutavad endast isikuvastaseid süütegusid.⁶⁸ Tsiviilelanike tapmine on üheks selliseks alternatiiviks, mis koosmõjus muude tingimustega, moodustab inimsusevastase kuriteo koosseisu. Rahvusvahelisel tasandil on valitsenud teatud ebaselgus, kas tapmine kui tegu peaks olema käsitletav inimsusevastase kuriteona, eelkõige just seetõttu, et kas tahtlik tapmine kui tegu võib täita subjektiivse koosseisu selliselt, et see vastaks inimsusevastase kuriteo tunnustele, mitte ei kvalifitseeruks lihtsalt mõrvana.⁶⁹ Nimelt eeldab tapmise kvalifitseerimine inimsusevastaseks kuriteoks, et selle toimepanijal peab olema tahtlus kõigi objektiivsete tunnuste ehk konkreetse teo tunnuste ning täiendavalt teo toime panemise süstemaatilise või massilisuse ja riigi või korraldava üksuse osaluse suhtes.⁷⁰ Seega võib keeruline olla tõendada, et tapmine kui selline vastab just inimsusevastase kuriteo tunnustele. Sellest hoolimata teo toimepanija karistuseta aga ei jää, kuivõrd kuigi inimsusevastane kuritegu on ilmselt käsitletav raskema rikkumisena kui seda on mõrv, siis on enamikes riikides ka mõrva karistusemäärad kõrgeimate seas. Näiteks Eestis on karistusemäärad inimsusevastase kuriteo ja mõrva sooritamise eest nii alam- kui ülemmäära poolest kattuvad.

Nagu eelnevalt öeldud, on Eesti seadusandja otsustanud inimsusevastaste kuritegude loetelu jätta avatuks ehk lisaks eelnimetatud tegudele võib inimsusevastase kuriteona olla käsitletav ka „muu väärkohtlemine“, kui selle toime panemine vastab muudele täiendavatele tingimustele. Muu väärkohtlemise all on seadusandja silmas pidanud karistusseadustikus sätestatud isikuvastaseid süütegusid, mida ei ole nimetatud karistusseadustiku § 89 lõikes 1, kuid mis sellegipoolest kahjustavad inimväärikust. Oluline on, et väärkohtlemise koosseisu realiseerimine eeldab

⁶⁷ Sootak, J., Pikamäe, P., lk 328.

⁶⁸ Sootak, J., Pikamäe, P., lk 326.

⁶⁹ Trifferer, O. Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court: Observers' Notes, Article by Article. Baden-Baden 1999, lk 129-131.

⁷⁰ Sootak, J., Pikamäe, P., lk 326-328.

tagajärje saabumist.⁷¹ Ka Rooma statuut jätab sarnaselt karistusseadustikus sätestatule loetelu avatuks, käsitledes inimsusevastase kuriteona muuhulgas muud sarnast ebainimlikku tegu, millega tahtlikult põhjustatakse suuri kannatusi või tekitatakse raskeid vaimseid või kehalisi tervisekahjustusi.⁷² Siiski on siin üks märkimisväärne erisus. Nimelt on Rooma statuudis sätestatu oma sisult oluliselt kitsam, sest eeldab rasket tagajärge – suuri kannatusi või raskeid vaimseid või kehalisi tervisekahjustusi. Isikuvastane süütegu, mis kahjustab inimväärikust võib olla aga ka tegu, mis iseenesest ei tekita nimetatud tagajärgi, näiteks ähvardamine või kehaline väärkohtlemine. Eeltoodud teod on kahtlemata olulised isikuvastased süüteod, mis võivad kahjustada isiku inimväärikust, kuid ei too tingimata kaasa raskeid tagajärgi. Seega on karistusseadustikus sisalduv definitsioon oma sisult oluliselt laiem ning kohtutel on vastutusrikas ja keeruline ülesanne otsustada, milliseid tegusid käsitletada inimsusevastaste kuritegudena ja milliseid mitte.

1.3. Sõjakuriteod

Sõjakuriteod on kuriteoliik, mis seob omavahel rahvusvahelise kriminaalõiguse ja rahvusvahelise humanitaarõiguse, kuna sõjakuritegude näol ongi oma olemuselt tegemist rahvusvahelise humanitaarõiguse rikkumisega.⁷³ Sõjakuriteod on rahvusvahelises õiguses määratletud kui 1949. aasta Genfi konventsioonide rasked rikkumised, samuti rahvusvahelise õiguse raames loodud ning rahvusvaheliste ja mitte-rahvusvaheliste relvakonfliktide kohta käiva õiguse ja tavade tõsised rikkumised.⁷⁴ Sõjakuritegude määratlemise teeb keerulisemaks asjaolu, et relvakonflikti korral on teatud teod lubatud, mis väljaspool relvakonflikti lubatud ei oleks. Näiteks on lubatud (või vähemalt ei ole keelatud) rünnakud sõjaliste sihtmärkide vastu ning nende hävitamine.⁷⁵ Siiski on siinkohal oluline silmas pidada, et ka sõjalisi sihtmärke ei tohi rünnata, kui oodatav konkreetne ja vahetu sõjaline edu pole proportsionaalne ründega kaasnevate kaotustega tsiviilelanike hulgas ja tsiviilobjektide purustamisega.⁷⁶

⁷¹ Sootak, J., Pikamäe, P., lk 327.

⁷² Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut, artikkel 7.

⁷³ Sassoli, M. Humanitarian Law and International Criminal Law. Oxford: Oxford University Press, 2009, lk 111-120.

⁷⁴ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut, artikkel 8.

⁷⁵ Stahn, C., lk 47.

⁷⁶ Rahvusvahelise humanitaarõiguse ülevaade – <https://vm.ee/et/rahvusvahelise-humanitaarõiguse-ulevaade> (19.12.2020).

Eelnevast tulenevalt võib sõjakuritegude reguleerimise eesmärgiks pidada ühelt poolt relvakonfliktidega kaasnevate kannatuste minimaliseerimist ja nende leevendamist tsiviilisikute jaoks ning teisalt selle ühildamine asjaoluga, et relvakonfliktiga ning valikutega, millega selles osalejad peavad silmitsi seisma, kaasneb paratamatult teatav kahju.⁷⁷ Selleks, et leida mingisugunegi tasakaal, on oluline defineerida väga täpselt, mis ja millisel viisil on sõjategevuses lubatav ning mis mitte. Näiteks Rooma statuudi kohaselt peab tsiviilisikute vastu suunatud rünnaku sõjakuriteos süüdimõistmiseks kahtlusalune olema sellist rünnakut juhtinud, rünnaku sihtmärgiks peavad olema tsiviilisikud, tegevus peab olema tahtlik, rünnak peab toimuma just rahvusvahelise konflikti raames ning kahtlusalune peab olema konflikti toimumisest teadlik.⁷⁸ Kui mõni eelnimetatud tingimustest ei ole täidetud, siis on kahtlusalune tõenäoliselt süüdimõistetav mõne muu kuriteo, kuid mitte sõjakuriteo eest.

Seega on ka riiklikul seadusandjal eriti vastutusrikas roll sõjakuritegude defineerimisel siseriiklikus õiguses, kuna konkreetsetest asjaoludest sõltub, kas tegu, mis muidu oleks karistatav, võib sõjategevuse raames olla lubatav. Rooma statuudi artikkel 8, mis reguleerib sõjakuritegusid, on oma sisult mahukas ja detailne. Kui riiklik seadusandja on otsustanud sõjakuriteod reguleerida erinevalt statuudis sätestatust, siis on küllaltki tõenäoline, et mõni olulisem või vähemolulisem erisus kasvõi tahtmatult tekib. Nii on see läinud ka näiteks Eestis kehtiva karistusseadustikuga, kus seadusandja on ilmselt tahtmatult oluliselt kitsendanud sõjakuritegude kategooriat võrreldes rahvusvahelise õigusega. Üks olulisemaid ja märkimisväärsemaid erisusi on asjaolu, et karistusseadustik ei erista sõjakuritegusid, mis on karistatavad rahvusvahelises relvakonfliktis sõjakuritegudest, mis on karistatavad mitte-rahvusvahelises sõjakonfliktis.⁷⁹ Antud erisus on olulise tähendusega eelkõige seetõttu, et rahvusvahelise õiguse kohaselt võivad mõned sõjakuriteod, mis on karistatavad ühes, olla lubatavad (või vähemalt mitte keelatud) teises.

Sarnaseid erisusi võib karistusseadustikust leida veelgi. Tõsi küll, praeguseks ajahetkeks on seadusandja need siiski suuremal määral parandanud.⁸⁰ Näiteks puudusid karistusseadustikust mõni aeg tagasi teatud sõjakuritegude definitsioonid, sealhulgas laste relvajõududesse värbamine

⁷⁷ Stahn, C., lk 47.

⁷⁸ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut, artikkel 8 lg 2 punkt b.

⁷⁹ Sootak, J., Pikamäe, P., lk 335-336.

⁸⁰ Parmas, A. lk 134-135.

ja sõjategevusse kaasamine. Nüüdseks sisaldub antud sõjakuritegu karistusseadustiku §-s 102³. Siiski erineb viidatud säte küllaltki olulisel määral Rooma statuudis sätestatust. Statuudi kohaselt on karistatav alla viieteistkümnepäevaste laste värbamine. Karistusseadustiku alusel aga alla kaheksateistkümnepäevaste laste värbamine. Rooma statuut näeb karistatava teona ette laste sundusliku relvajõududesse võtmise või värbamise. Ka siinkohal on Eesti seadusandja otsustanud antud sätte defineerida veidi teisiti, eraldades laste riigi relvajõududesse värbamise ja riigi relvajõududest eraldi seisvasse relvastatud rühmitusse värbamise. Miks on seadusandja eristamist sellisel viisil oluliseks pidanud, pole üheselt selge. Sisuliselt see aga midagi ei muuda. Samuti on statuudi kohaselt karistatav laste kaasamine aktiivsesse sõjategevusse, karistusseadustikust on aga sõna „aktiivsesse“ välja jäänud, ning karistatav on igasugune sõjategevusse kaasamine. Küsitav siiski on, kas sõjategevus oma olemuselt saab üldse olla passiivne või on tegemist alati aktiivse tegevusega. Igatahes nähtub eelnevast, et Eesti seadusandja eesmärgiks on olnud ilmselt igasuguse laste võimaliku kaasamise sõjategevusse mittetolereerimine ning seda mitte vaid alla viieteistaastaste puhul, nagu näeb ette Rooma statuut.

Nagu varasemalt käsitletud näiteks genotsiidi puhul, võib konkreetse teo defineerimine rahvusvahelisest õigusest erinevalt aga tuua siseriiklikule kohtunikule kaasa teatud probleeme. Eelkõige näiteks kui kahtlustatav on teo toime pannud mõne muu riigi territooriumil, mille õiguses on lähtunud Rooma statuudi definitsioonist, kuid isiku üle mõistetakse kohut Eesti territooriumil Eesti õiguse alusel. Kui antud hüpoteetilises olukorras oleks isik, keda on sõjategevusse kaasatud seitsmeteistkümnepäevane, siis karistusseadustiku kohaselt oleks tegemist sõjakuriteoga. Rooma statuudi kohaselt aga mitte. Isikut saab aga teadupärast karistada vaid sellise teo eest sellisel määral, nagu oli karistatav tema kuriteo toime panemise hetkel riigis, kus ta selle toime pani. Sellisel juhul tuleks kohtunikul ilmselt jätta siseriiklik säte kõrvale ning lähtuda rahvusvahelisest õigusest, kuivõrd vastasel juhul rikuks ta oma rahvusvahelistest kohustustest tulenevaid õigusi. Samas võib see omakorda vastuollu minna põhiseadusega. Igal juhul on riikliku kohtuniku jaoks olukord oluliselt selgem, kui rahvusvaheline ja siseriiklik õigus on oma sisult ühtsed ja kattuvad.

Eelnevast nimetatud erisused sõjakuritegude määratlemisel rahvusvahelise õiguse ja siseriikliku õiguse vahel on eelkõige põhjustatud asjaolust, et sõjakuritegude kategooria on oma olemuselt äärmiselt mahukas. Kui näiteks genotsiidi puhul võime me küll rääkida erinevatest viisidest, kuidas see on toime pandud, siis definitsioon ise, on oma sisult küllaltki selge ja konkreetne, seda

nii rahvusvahelisel tasandil kui ka enamikes siseriiklikes õigusaktides. Sõjakuritegude kui kuriteoliigi alla kuulub aga märkimisväärne hulk erinevaid kuritegude definitsioone, millest mõningad on oma sisult kohati kattuvad, samas osad kohalduvad vaid rahvusvaheliste relvakonfliktide, teised aga mitte-rahvusvaheliste relvakonfliktide kontekstis. Rooma statuudis sätestatud sõjakuritegude definitsioon on kahtlemata põhjalik, kuid ka see ei tee siseriikliku seadusandja jaoks olukorda kergemaks, kuivõrd suurendab riski teatavate erisuste ja ebakõlade tekkeks rahvusvahelise ja siseriikliku õiguse vahel.⁸¹

1.4. Agressioon

Agressiooni on peetud kuriteoks rahvusvahelise tavaõiguse kohaselt, kuid veel mõne aja eest puudus ühtne tunnustatud definitsioon ning seega puudus ka ühtne alus isikuid agressioonikuriteo kui sellise eest vastutusele võtta.⁸² Formaalselt kuulus agressioonikuritegu alates Rahvusvahelise Kriminaalkohtu loomisest eelnimetatu jurisdiktsiooni alla, praktikas ei olnud rahvusvahelisel kohtul aga võimalik vastavat jurisdiktsiooni teostada, sest Rooma statuut sätestas vaid, et kohtul on jurisdiktsioon agressiooni suhtes siis, kui vastav säte, millega kuriteo definitsioon ja tingimused kindlaks määratakse, on vastu võetud.⁸³ 2010. aastal jõustusid viimaks Rooma statuudi muudatused, millega defineeriti agressioon kui kuritegu.⁸⁴

Agressioonikuritegu on rahvusvahelises õiguses defineeritud kui agressiooniakti kavandamine, ettevalmistamine, algatamine või elluviimine isiku poolt, kelle positsioon võimaldab tal efektiivselt kontrollida või suunata riigi poliitilist või sõjalist olukorda, mis oma iseloomult, raskuselt ja ulatuselt kujutab endast ÜRO põhikirja ilmset rikkumist. Agressiooniakt on siinkohal määratletud kui ühe riigi poolt sõjalise jõu kasutamine teise riigi suveräänsuse, territoriaalse terviklikkuse või poliitilise sõltumatuse vastu või mingil muul viisil, mis on vastuolus ÜRO põhikirjaga.⁸⁵

Agressioonikuritegu võib pidada üheks vastuoluliseimaks kuriteoks rahvusvahelises kriminaalõiguses. Kuigi agressioon on üks varasemaid kuritegusid, mille üle rahvusvahelised

⁸¹ Parmas, A. lk 135.

⁸² Cryer, R., Friman, H., Robinson, D., Wilmschurst, E., lk 312.

⁸³ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut, artikkel 5.

⁸⁴ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi muudatused. - RT II, 12.02.2013, 2.

⁸⁵ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi muudatused, artikkel 8 bis.

tribunalid kohut mõistsid, siis on vastuseis antud teo aktsepteerimisel rahvusvahelise kuriteona olnud küllaltki tugev. Mitmed riigid on avaldanud agressiooni kriminaliseerimisele suurt poolehoidu, samas on suur osa riike olnud ka selle vastu. Muuhulgas on tugevalt selle vastu olnud, või vähemalt seda kritiseerinud, näiteks ka ÜRO Julgeolekunõukogu alalised liikmesriigid.⁸⁶ Lisaks põhjustab kohtumõistmine agressioonikuriteo üle ka riiklikele kohtutele mitmeid probleeme. Kuivõrd agressiooni definitsioon on ajaliselt oluliselt hilisem kui seda on teiste rahvusvaheliste niinimetatud põhikuritegude omad, siis on ka siseriiklik jurisdiktsioon selles vallas vähem arenenud. Mitmed riigid on agressiooni kriminaliseerinud kui riiklike julgeolekuhuvide vastase rikkumise, nagu näiteks relvastatud jõu kasutamine riigi suveräänsuse või territoriaalse terviklikkuse vastu, kuid vaid vähesed riigid on käsitlenud agressiooni laiemalt ning kui rahvusvahelist kuritegu. Seega, kuigi mitmed riigid on oma õigussüsteemi üle võtnud agressioonikuriteo definitsiooni, vähemalt mingil määral, siis on selle kohaldamine riiklikul tasandil erand, kui üldse sedagi ning praktikas on Rahvusvaheline Kriminaalkohus agressioonikuritegude menetlemisel enamikel juhtudel mitte vaid riiklike jurisdiktsioone täiendav institutsioon, vaid sisuliselt ainus võimalus selleks.⁸⁷

Eesti seadusandja on, erinevalt mõnest eelnevalt käsitletud rahvusvahelisest kuriteost, püüdnud agressioonikuritegu karistusseadustikku üle võttes lähtuda rahvusvahelises õiguses tunnustatud definitsioonist, mis tuleneb Rooma Statuudi muudatustest⁸⁸, ning vähemalt pealtnäha seda sisuliselt mitte muuta. Siiski ei ole karistusseadustikus sisalduv definitsioon keeleliselt identne rahvusvahelisest õigusest tulenevaga, ning seadusandja on otsustanud kasutada oma vabadust formuleerida see oma äranägemise järgi. Karistusseadustiku § 91 lõike 1 kohaselt on karistatav agressiooniakti juhtimine, täideviimine või selle ettevalmistamises osalemine. Seega on sõnastust, täpsemalt karistatavat tegu kui sellist, kas tahtmatult või tahtlikult, teatud määral muudetud. Küsitav on, miks on seadusandja otsustanud just sellise sõnastuse kasuks. Eelkõige seetõttu, et riikliku kohtu jaoks võib keeruline olla eristada agressiooniakti juhtimist kui tegu ning agressiooniakti täideviimist kui sellist, seda enam, et agressiooni toimepanijaks saabki olla vaid isik, kes korraldab agressiooniakti ühe riigi poolt teise riigi vastu⁸⁹ Seega toob sõnastuse

⁸⁶ Stahn, C., lk 63.

⁸⁷ Stahn, C., lk 64-65.

⁸⁸ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi muudatused, artikkel 8 bis.

⁸⁹ Parmas, A. lk 131-132.

muutmise selliselt kaasa mitmeid riske, sest selle käigus võib sageli muutuda teataval määral ka karistatava süüte koosseis.

Eestis kehtiva karistusseadustiku kohaselt on agressiooniaktiks ühe riigi poolt rahvusvahelise õigusega vastuolus oleva relvajõu kasutamine teise riigi suhtes. Selline formuleering põhineb Rooma statuudil.⁹⁰ Samas ei vasta see siiski üheselt mitte nii eelneva sõnastusele ega ka sisule, kuivõrd viimase kohaselt on agressiooniakt just selline tegu, mis on vastuolus ÜRO põhikirjaga.⁹¹ Seega kui ka muud tingimused oleksid täidetud, siis kui vastav tegu ei ole vastusolus ÜRO põhikirjaga, siis ei saa seda käsitleda kui agressiooniakti. Eeltoodud erisusel ei ole aga vaid teoreetiline tähendus, sest tekitab kohtutele ka mitmeid praktilisi probleeme. Riigisisel kohtunikul võib keeruline olla määratleda, milline tegu kvalifitseerub agressioonina ning milline mitte, kuivõrd karistusseadustiku vastav säte ei anna mingeid juhiseid antud teo piiritlemiseks. Karistusseadustik küll sätestab, et tegemist on rahvusvahelise õigusega vastuolus oleva relvajõu kasutamisega, kuid ka rahvusvahelisest õigusest ei tulene selle kohta ühtset ettekirjutust. Seega on seadusandja pannud kohtuniku keerulisse, kui mitte võimatusse olukorda.⁹²

Antud probleem ei ole aga vaid Eesti õigusele omane. Kui võrrelda, kuidas on agressioonikuritegu reguleeritud erinevate riikide vastavates õigusaktides, siis võib leida küllaltki mitmeid erisusi. Näiteks Läti vastav õigusakt näeb ette, et karistatav on sõjalise agressiooni ettevalmistamine või algatamine, samuti selles osalemine, agressioonisõja elluviimine, mis on vastuolus rahvusvaheliste lepingutega või selliste tegude toime panemise kavandamine.⁹³ Samas Leedu seadus näeb ette, et karistatav on vaid agressiooni põhjustamine või selle juhtimine.⁹⁴ Seega sarnaselt Eesti seadusandlusele, ei sisaldu ka kummaski eeltoodud viidet ÜRO põhikirjale. Samas on ka mitmeid riike, kes lähtunud Nürnbergis loodud rahuvastaste kuritegude definitsioonist. Nii on näiteks Vene⁹⁵, Ukraina⁹⁶ aga ka Poola⁹⁷ seadusandjad formuleerinud karistatava teo kui agressiivse sõja kavandamine, ettevalmistamine või läbiviimine.

⁹⁰ Sootak, J., Pikamäe, P. lk 330.

⁹¹ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi muudatused, artikkel 8 bis.

⁹² Parmas, A. lk 133-134.

⁹³ Criminal Law of the Republic of Latvia. – https://www.legislationline.org/download/id/8266/file/Latvia_CC_1998_am2018_en.pdf (19.12.2020).

⁹⁴ Criminal Code of the Republic of Lithuania. – https://www.legislationline.org/download/id/8272/file/Lithuania_CC_2000_am2017_en.pdf (19.12.2020).

⁹⁵ The Criminal Code of the Russian Federation. – https://www.legislationline.org/download/id/4247/file/RF_CC_1996_am03.2012_en.pdf (19.12.2020).

Eelnevast tuleneb, et Eesti ei ole kaugeltki ainus, kelle seadusandja on jätnud viite ÜRO põhikirjale rikkumise sisustamisel välja. Kuivõrd küsitav on, kas siseriikliku kohtu kohtunik on võimeline agressiooni toime panemise üle otsustama, või selleks üldse suuteline, siis on küsitav ka asjaolu, kes peaks määratlema, millal on tegemist agressiooni kui sellisega ning millal mitte, kuivõrd agressiooni näol on tegemist kuriteoga, mis hõlmab rahvusvahelist rahu ja julgeolekut ning sisuliselt ei ole tegemist konkreetse inimgrupi vastase süüteoga, vaid ühe riigi rünnakuga teise riigi vastu. ÜRO põhikirja artikli 24 kohaselt, tegutseb rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamise nimel ÜRO Julgeolekunõukogu.⁹⁸ Seega tekib küsimus, kas riiklikul kohtul on võimalik otsustada agressioonikuriteo võimaliku toime panemise üle, ilma kaasamata ÜRO Julgeolekunõukogu. Rooma statuudi kohaselt on, kui jurisdiktsiooni teostab Rahvusvaheline Kriminaalkohus, prokuröril, pärast seda kui ta leiab, et eeluurimise jätkamine agressioonikuriteo suhtes on põhjendatud, kohustus pöörduda Julgeolekunõukogu poole ning selgitada välja, kas Julgeolekunõukogu on teinud kindlaks, et asjaomane riik on toime pannud agressioonikuriteo. Alles siis, kui Julgeolekunõukogu on vastava asjaolu kindlaks teinud, võib prokurör agressiooni eeluurimist jätkata.⁹⁹ Samas kui võrrelda eeltoodut näiteks karistusseadustikuga või mõne muu riigi vastava õigusaktiga, siis ei sisaldu enamikes neist ühtegi viidet seotusele Julgeolekunõukoguga ning on küsitav, kas agressioonikuritegu siseriiklikult menetledes, peaks riiklik kohus võtma vähemalt formaalselt vastutuse agressiooni toime panemise üle otsustamisel enda kanda või siiski rahvusvahelise õiguse alusel pöörduma Julgeolekunõukogu poole.¹⁰⁰

⁹⁶ Criminal Code of Ukraine. –

<https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/52/Ukraine/show> (19.12.2020).

⁹⁷ Criminal Code of the Republic of Poland. – <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/10/Poland/show> (19.12.2020).

⁹⁸ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirja ning Rahvusvahelise Kohtu statuut. – RT II 1996, 24, 95, artikkel 24.

⁹⁹ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi muudatused. artikkel 15 bis.

¹⁰⁰ Parmas, A., Ploom, T., lk 124.

2. Rahvusvaheliste kuritegude menetlemine siseriiklikul tasandil

Rahvusvaheliste kuritegude määratlemine siseriiklikus õiguses on kahtlemata oluline, et siseriiklikud kohtud saaksid menetleda toime pandud rahvusvahelisi kuritegusid kooskõlas rahvusvahelise õigusega. Nagu eelnevas peatükis näitlikustatud, võivad ebakõlad rahvusvahelise ja siseriikliku õiguse vahel tekitada kohtutele palju ebaselgust. Eelkõige seetõttu, et rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel seisavad siseriiklikud kohtud silmitsi valikuga, kas kohaldada rahvusvahelist või riigisisest õigust ning kui kaks eeltoodut on omavahel teataval määral vastuolus, siis võib see kaasa tuua olukorra, kus siseriikliku õiguse alusel oleks lahendus üks, rahvusvahelise õiguse alusel aga teine.¹⁰¹ Siiski on ka mitmeid muid probleemkohti rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel siseriiklikes kohtutes. Mida kauem ajaliselt on möödunud kuriteo sooritamist, seda keerulisem on kohtutel kohaldada õigust kuriteo menetlemisel. Ühest küljest on rahvusvahelises õiguses üldtunnustatult väljakujunenud põhimõte, mille kohaselt rahvusvaheliste kuritegude kui niinimetatud raskeimate kuritegude suhtes ei kohaldata aegumist.¹⁰² Samas teisalt ei ole vähemtähtis varasemalt käsitletud printsiip, mille kohaselt ei saa õigust kohaldada tagasiulatuvalt. Eeltoodust tulenevalt on küsitav, kas ja millise ulatuseni on üldse riiklikel kohtutel võimalik rahvusvaheliste kuritegude kontekstis kohaldada õigust tagasiulatuvalt. Siinkohal on ilmselt raske anda üheselt selget vastust ning pigem on oluline arvestada konkreetsete kuritegude toime panemise ajaloolist tausta ja tagamaid.

Endise Nõukogude Liidu liikmesriikide hulka kuulunud Balti riigid on märkimisväärne näide sellest, kuidas võõrvõimust vabaneti alles viiskümmend aastat, või isegi rohkem, pärast seda kui asjaomased kuriteod toime pandi. Seega tekib küsimus, kas nimetatud kuriteod olid toimepanemise ajal vaid siseriiklik küsimus või rikkusid need ka tollal rahvusvahelisest õigusest tulenevaid põhimõtteid?¹⁰³ Samuti on küsitav, mille alusel tuleks toimepandud kuritegusid menetleda, kas tollal konkreetsel territooriumil kehtinud Nõukogude õiguse või rahvusvahelise õiguse alusel või hoopiski enne Nõukogude Liiduga ühendamist konkreetses riikides kehtinud õiguse alusel? Viimasele seisukohale on asunud ka näiteks Läti Ülemkohus sõjakuritegusid

¹⁰¹ Van Der Wilt, H. G. Genocide, Complicity in Genocide and International v. Domestic Jurisdiction: Reflections on the van Anraat Case. – Journal of International Criminal Justice. Vol 4. Oxford: Oxford University Press 2006, lk 239–257.

¹⁰² Konventsioon aegumistähtaaja mittekohaldamisest sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude suhtes. – RT II 1994, 16, 50.

¹⁰³ Mälksoo (viide 38), lk 760.

puudutavas menetluses, kus kohus väitis, et kuigi ametlikult kehtis Läti territooriumil Nõukogude Liidu õigus, siis tuleks isikut karistada siiski Läti õiguse kohaselt, kuivõrd Nõukogude okupatsioon oli ebaseaduslik ning seega säilis faktiliselt Läti Vabariik edasi ka pärast ühendamist Nõukogude Liiduga.¹⁰⁴ Õiguskirjanduses on samuti avaldatud seisukohta, et Nõukogude okupatsioonist hoolimata, säilitasid Eesti, Läti ja Leedu siiski õiguslikult oma iseseisvuse ning olid käsitletavad rahvusvahelise õiguse subjektidena ka okupatsiooni vältel.¹⁰⁵ Märkimata ei saa jätta ka asjaolu, et kuna tegemist oli menetluse hetkeks ligi pool sajandit tagasi toime pandud kuritegudega, siis olid nende sooritajad menetluse ajaks, kui üldse elus, siis väga kõrges eas, kelle puhul, hoolimata rahvusvaheliste kuritegude aegumatuses, võiks teatud juhtudel kõne alla tulla hoopis karistamisest loobumine.¹⁰⁶

Nõukogude võõrvõimu alla kuulunud Balti riigid võisid pärast Nõukogude Liidu lagunemist ja 1939. aasta Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahelise mittekallaletungilepingu, tuntud ka kui Molotovi-Ribbentropi pakt, lisaprotollide avalikuks tulemist, julgelt väita, et Nõukogude Liidu poolse sissetungi nende territooriumidele ning võimu ülevõtmise näol on tegemist ebaseadusliku aggressiooniaktiga Eesti, Läti ja Leedu vastu. Selle tulemusena kuulutati Balti riikides kogu Nõukogude periood ebaseaduslikuks okupatsiooniks, mis sillutas omakorda teed järgnevate riiklike õigusaktide kehtestamiseks, eelkõige kriminaalõiguse valdkonnas.¹⁰⁷ Siiski tõusetusid ka siinkohal teatavad probleemid. Nõukogude Liidu poolt toime pandud kuritegude menetlemiseks ei olnud võimalik võõrvõimu alt vabanenud riikide seadusandjatel lihtsalt vastu võtta uusi õigusakte, mille alusel vastavad teod vastutusele võtta, sest sellisel juhul oleks tegemist õiguse tagasiulatuva kohaldamisega. Samas poleks võimalik mõista isikuid süüdi õigusaktides juba sisalduvate niinimetatud tavakuritegude sooritamise eest, kuivõrd antud teod oleksid menetluse ajaks juba aegunud. Seega on taoliste kuritegude menetlemisel sisuliselt ainuvõimalikuks variandiks nende menetlemine rahvusvahelise õiguse ning universaalse jurisdiktsiooni alusel.¹⁰⁸ Viimase puhul on aga probleemkohaks asjaolu, et näiteks genotsiidi või inimsusevastase kuriteo

¹⁰⁴ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*.

¹⁰⁵ Van Elsuwege, P. State Continuity and its Consequences: The Case of the Baltic States. Leiden: Leiden Journal of International Law. Vol 16. 2003, lk 377-378.

¹⁰⁶ Mälksoo (viide 38), lk 760.

¹⁰⁷ Mälksoo, L. Nõukogude anneksioon ja riigi järjepidevus: Eesti, Läti ja Leedu status rahvusvahelises õiguses 1940.a.-1991.a. ja pärast 1991.a. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2005, lk 208-210.

¹⁰⁸ Kluwen, T. Universal Jurisdiction in Absentia before Domestic Courts Prosecuting International Crimes: A Suitable Weapon to Fight Impunity. Göttingen: Goettingen Journal of International Law. Vol 8. 2017, lk 11.

tõendamine on keeruline juba iseenesest, veel enam aga olukorras, kus teod on toime pandud pikka aega tagasi ning otsesed tõendeid kui selliseid on vähe.¹⁰⁹

Eelnevast hoolimata on Läti, Leedu ja Eesti olnud märkimisväärselt aktiivsed võõrvõimu poolt toime pandud kuritegude menetlemisel. Vaid vähesed endised Nõukogude liiduvabariigid on võidelnud Nõukogude Liidus sooritatud kuritegude eest vastutuselevõtmise eest nii ulatuslikult, kui seda on teinud Balti riigid.¹¹⁰ Pärast võõrvõimu alt vabanemist algatati kolmes riigis sadu uurimisi, mis kõik olid seotud Nõukogude võimu nimel tegutsevate isikute poolt toime pandud kuritegudega, ning millest ligikaudu viiskümmend jõudsid ka kohtuotsusteni. Valdav osa neist mõisteti süüdi genotsiidi toime panemise eest, märksa väiksem osa sõja- ja inimsusevastaste kuritegude sooritamise eest.¹¹¹ Selleks vajalikud õigusnormid lisati siseriiklikesse õigusaktidesse lähtudes rahvusvahelisest õigusest tulenevast. Kui vastuvõetavad õigusnormid oleksid kooskõlas rahvusvahelise õigusega, mis kehtis asjaomaste tegude toime panemise ajal, siis ei oleks siinkohal probleemi ka õiguse võimaliku tagasiulatuva kohaldamisega. Siiski ei määratletud Balti riikides vastavasisulisi õigusnorme siseriiklikes aktides identselt rahvusvahelistest lepingutest tulenevaga, vaid kõigi kolme puhul tulid esile ka teatavad erisused. Kõige enam eristusid nii Eesti, Läti kui ka Leedu õigusaktid rahvusvahelisest õigusest just genotsiidi määratluse poolest siseriiklikus õiguses. Õiguskirjanduses on väidetud, et Balti riikide kriminaalseadused peegeldasid suures osas riikide seadusandjate soovi kohandada õigusnorme vastavalt konkreetsetele ajaloolistele kogemustele Nõukogude okupatsiooni ajal¹¹² Erinevused rahvusvahelistest õigusnormidest avaldasid mõju nii kohtupraktika arengule kolmes riigis kui tõstatasid ka mitmeid õigusteoreetilisi küsimusi.¹¹³

Kohtuliku vastutuse kohaldamise rahvusvaheliste kuritegude kontekstis teeb keeruliseks ka asjaolu, et rahvusvaheliste kuritegude puhul on suuresti tegemist grupiviisilise tegevusega.¹¹⁴ Nõukogude Liidu kontekstis, Nõukogude võimu poolsed repressioonid, sealhulgas küüditamine, olid riiklikud kuriteod, mille korraldamise eest vastutasid Nõukogude võimuorganid. Kuritegude

¹⁰⁹ Pettai, E.-C., Pettai, V. *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States*. Cambridge: Cambridge University Press 2015, lk 68.

¹¹⁰ Pettai, E.-C. *Prosecuting Soviet Genocide: Comparing the Politics of Criminal Justice in the Baltic States*. – *European Politics and Society*. Vol 18. London: Taylor & Francis 2017, lk 52.

¹¹¹ Pettai, E.-C. lk 53-54.

¹¹² Satkauskas, R. *Soviet Genocide Trials in the Baltic States: The Relevance of International Law*. – *Yearbook of International Humanitarian Law*. Vol 7. Cambridge: Cambridge University Press 2004, lk 397.

¹¹³ Teitel, R. *Transitional Justice*. Oxford: Oxford University Press 2000, lk 215.

¹¹⁴ Klabbers, J. lk 294-295.

est võetakse aga vastutusele üksikisikuid, mitte inimgrupe ega terveid rahvuseid. Üksikisikud võisid viia küll küüditamisi ja muid repressiooniakte füüsiliselt läbi, kuid nemad moodustasid siiski vaid väikse osa Nõukogude Liidu suuremast plaanist. Üksikisikud panid kuritegusid toime just lähtudes ülemate käskudest ja mitte niivõrd enda vabast tahtest. Seega ei saa taoliste kuritegude menetlemisel kahtlemata tähelepanuta jätta Nõukogude Liidu kui terviku kollektiivset vastutust kui sellist ning on vaja arvesse võtta ka teo toime panemise ajaloolist konteksti.¹¹⁵ Siiski on oluline märkida, et kuigi vastutuv roll oli Nõukogude Liidu võimuorganitel, siis ei olnud küüditamised ette valmistatud ega läbi viidud ainuüksi Moskvas asuvate organite poolt, vaid nende toime panemises osales ka märkimisväärne hulk kohalikke Balti riikide elanikke, kes aitasid kaasa oma kaasmaalaste sunniviisilisele ümberasustamisele.¹¹⁶

Rahvusvaheliste kuritegude menetlemine pärast õigusliku režiimi vahetumist on raskendatud sageli ka seetõttu, et konkreetseid tõendeid kui selliseid on vähe. Samuti kuna sellised menetlused leiavad tihti aset mitte vahetult pärast kuritegude sooritamist, vaid oluliselt hiljem, Nõukogude Liidu näitel lausa viiskümmend aastat hiljem, siis eeldab see ka märkimisväärset ajaloolist asjatundlikkust. Seetõttu on rahvusvaheliste kuritegude puhul eriliselt oluline roll ka ajaloolaste ja muude ekspertide kaasamisel menetlusse. Selline kaasamine on sageli riigiti erinev, näiteks võib olla tegu eelkõige ajaloolaste kasutamisenäitena eksperttunnistajatena kohtus¹¹⁷, samas võib olla riiklikult reguleeritud ka püsiv koostöö kohtu ja mõne teadusasutuse vahel. Eelnimetatud asutustevaheline koostöö võib avaldada olulist mõju kuritegude menetlemisele ning panna osa kohtutel lasuvast vastutusest hoopiski mitteõiguslike asutuste kanda, kelle huviks ei pruugi olla ainuüksi õiguslike küsimuste lahendamine, vaid ka muud, nagu näiteks poliitilised, kaalutlused. Rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel ei saa jätta tähelepanuta asjaolu, et kuigi karistusi mõistetakse vaid üksikisikutele, siis seotud isikute ring on märksa laiem, kui seda oleks tavakuriteo puhul. Sageli on kaasatud ka riigipoolne huvi, kui isegi mitte mitme riigi oma. Seega avaldavad taolised menetlused olulist mõju ka laiemale avalikule arutelule, kelle eesmärgiks, nagu öeldud, ei pruugi olla vaid õigluse saavutamine, vaid ka erinevad poliitilised ja sotsiaalsed huvid.¹¹⁸

¹¹⁵ Pettai, E-C. lk 54.

¹¹⁶ Mälksoo (viide 38), lk 786.

¹¹⁷ Pettai, E-C. lk 55-56.

¹¹⁸ Pettai, E-C. lk 55-56.

Valdav osa Nõukogude repressioonide aegsetest rahvusvaheliste kuritegude kaasustest nii Eestis, Lätis kui ka Leedus on olnud seotud kahe aspektiga - tsiviilelanike väljasaatmine ja metsavendade hukkamine Nõukogude julgeolekuorganite poolt. Oluline on silmas pida, et viimase puhul ei olnud tegemist õiglase kohtumenetlusega, mille tagajärjel oleks isikutele karistuseks määratud surmanuhtlus, vaid tegemist oli kohtuvälise hukkamisega, sest nad olid ohuks Nõukogude võimule. Kuigi eelnimetatud riikides aset leidnud kaasused on oma sisult pealtnäha sarnased, kuivõrd kõik kolm Balti riiki olid Nõukogude võimu all, siis õiguslikult on toime pandud tegusid aga riigiti kvalifitseeritud küllaltki erinevalt.¹¹⁹

Eestis on enamik asjaomastest süütegudest kvalifitseeritud tollase kriminaalkoodeksi¹²⁰ § 61¹ lõike 1 alusel, mis sätestas inimsusevastase kuriteo definitsiooni. Märkimisväärne on aga antud definitsiooni juures asjaolu, et olemuslikult sidus see üheks kaks erinevat rahvusvahelist kuritegu. Nimelt sätestab eelmainitud paragrahv karistuse inimsusevastaste kuritegude, sealhulgas genotsiidi toimepanemise eest, nagu need kuriteod on määratletud rahvusvahelise õiguse normides, s.o tahtlike tegude eest, mille eesmärk oli täielikult või osaliselt hävitada rahvuslik, etniline, rassiline, usuline, okupatsioonirežiimile vastupanu osutav või muu sotsiaalne grupp, sellise grupi liikme tapmise või talle raske või üliraske kehavigastuse või vaimsete hälvete tekitamise või tema piinamise eest, laste vägivaldse äravõtmise, relvastatud ründe, okupatsiooni või anneksiooni korral põliselanike deporteerimise või väljasaatmise, majanduslikest, poliitilistest ja sotsiaalsetest inimõigustest ilmajätmise või nende õiguste piiramise eest. Seega ei käsitletud tollane seadusandja inimsusevastaseid kuritegusid ja genotsiidi kui kahte rahvusvahelisest õigusest tulenevalt kuritegu, vaid genotsiidi kui inimsusevastase kuriteo alaliiki.

Küsitav on, miks seadusandja sellise seotud määratluse kasuks otsustas. Kusjuures iseloomulik ei ole see vaid Eestile, samasuguse lahenduse kasuks otsustas ka tollane Läti seadusandja. Siiski ei saa kummagi riigi otsust pidada väga õnnestunuks, kuivõrd pigem põhjustas see kohtute jaoks küllaltki palju segadust kahe kuriteo eristamisel. Hilisemad õigusaktid, mis eristasid kaks kuriteoliiki üksteisest, hõlbustasid kohtute tööd olulisel määral. Lisaks on tähelepanuväärne aspekt nimetatud paragrahvis, mis on omane ka Leedu tollasele õigusele, asjaolu, et selles sisalduv definitsioon laiendab rahvusvahelisest õigusest tulenevat genotsiidi definitsiooni. Nagu

¹¹⁹ Liivoja, R. *Competing Histories: Soviet War Crimes in the Baltic States. – The Hidden Histories of War Crimes Trials*. Oxford: Oxford University Press 2013, lk 257.

¹²⁰ Kriminaalkoodeks [terviktekst muudatustega kuni 22.02.99]. - RT I 1999, 38, 485.

varasemalt käsitletud, tuleneb 1948. aasta genotsiidi konventsioonist, et genotsiid on rahvusliku, etnilise, rassilise või religioosse grupi vastu suunatud tegu. Seega ei sisaldu eelnimetatus viidet okupatsioonirežiimile vastupanu osutavale või muule sotsiaalsele grupile, nagu see oli sätestatud nii Leedus kui ka Eestis kehtinud kriminaalkoodeksites ning viimane laiendab rahvusvahelisest lepingust tulenevat definitsiooni olulisel määral, jättes loetelu olemuslikult lahtiseks, kuivõrd muu sotsiaalse grupi alla võib paigutada küllaltki eripalgelisi isikute rühmasid.

Nõukogude Liidu kontekstis, on toime pandud tegude kvalifitseerimine inimsusevastaste kuritegudena kahtlemata õiguslikult lihtsamini tõendatav. Näiteks küüditamise puhul on selge, et tegemist on massilise rünnakuga tsiviilelanikkonna vastu, arvestades küüditatute suurt arvu. Ühtlasi viidi küüditamisi läbi eelnevalt koostatud nimekirjade alusel teatud inimgruppide suhtes, mistõttu võib üsna kindlalt väita, et tegemist on ka süstemaatilise rünnakuga. Seega, kui eelnimetatud tunnused või vähemalt üks neist on täidetud, siis on näiteks nii mõrva aga ka väljasaatmise näol tegemist rahvusvahelise õiguse kohaselt inimsusevastase kuriteona.¹²¹

Genotsiidikuritegude tõendamine on aga märksa keerulisem. Peamine küsimus seisneb selles, kas Nõukogude võimuorganite poolt toime pandud teod olid sooritatud eesmärgiga kõrvaldada konkreetne inimgrupp ning kui jah, siis kas nimetatud grupp kuulus genotsiidi definitsioonis määratletud gruppide hulka. Nagu varasemalt öeldud, otsustasid tollased Eesti ja Leedu seadusandjad genotsiidi puudutatud gruppide ringi laiendada gruppidega, mis ei kuulu genotsiidi määratluse alla ei rahvusvahelistest lepingutest tulenevalt ega ilmselt ka mitte rahvusvahelise tavaõiguse kohaselt. Seega on keeruline, kui mitte võimatu tõendada, et okupatsioonirežiimile vastupanu osutava grupi vastase rünnaku näol on tegemist just genotsiidi, mitte inimsusevastase kuriteoga. Siiski on aga veel teinegi viis. Genotsiidile omane tahtlus ei pea tingimata seisnema tahtluses hävitada võimalikult palju konkreetse grupi liikmeid, vaid võib olla suunatud ka pigem väiksema arvu liikmete hävitamisele, kelle kadumisel oleks oluline mõju ülejäänud grupiliikmetele ning grupi kui terviku püsima jäämisele.¹²² Eelöeldut arvesse võttes on ka õiguskirjanduses avaldatud seisukohta, et Nõukogude repressioone Balti riikides on võimalik käsitleda genotsiidina. Repressioonid olid suunatud poliitilise, majandusliku ja intellektuaalse eliidi vastu, mille varjatud eesmärgiks oli allutada terved rahvuslikud grupid. Siiski võib aga

¹²¹ Liivoja, R. lk 258.

¹²² Liivoja, R. lk 259.

keeruline olla tõendada genotsiidile omast tahtlust üksikisikute tasandil, kes konkreetsed teod toime panid, kuivõrd nemad täitsid sisuliselt vaid etteantud korraldusi.¹²³

Nagu varasemalt öeldud, siis enamik Nõukogude repressioonide aegsetest rahvusvaheliste kuritegude kaasustest Balti riikides on olnud seotud kahe aspektiga - tsiviilelanike väljasaatmine ja metsavendade hukkamine Nõukogude julgeolekuorganite poolt. Nagu analüüsitud, siis küüditamise puhul võib genotsiidi tuvastamine olla üsnagi keeruline. Mis puutub aga isikute hukkamisse, siis siinkohal, kui vajalikud eeldused täidetud, on genotsiidi tõendamine märksa lihtsam. Eelnevat arvesse võttes, on Leedu õigusteadlane Justinas Žilinskas, kes on põhjalikult uurinud genotsiidi olemust Leedu kontekstis, asunud seisukohale, et enamikel juhtudel on riiklikel kohtutel soovituslik kvalifitseerida Nõukogude võimu kuriteod inimsusevastaste kuritegudena, et vältida võimalikke vastuolusid *nullum crimen sine lege* põhimõttega.¹²⁴

Võrreldes genotsiidi ja inimsusevastaste kuritegudega, on sõjakuritegude menetlusi Nõukogude Liidu kontekstis olnud marginaalselt. See on iseenesest huvitav, kuivõrd Balti riigid okupeeriti kasutades sõjalist jõudu ning seega peaksid sellekohased rikkumised olema kvalifitseeritavad just sõjakuritegudena. Veelgi enam, sõjakuritegusid puudutavad regulatsioonid olid toonaks märkimisväärselt paremini väljatöötatud, kui rahvusvaheline õigus genotsiidi ja inimsusevastaste kuritegude osas, mis oleks ka kohtute jaoks kuritegude kvalifitseerimise sõjakuritegudena teinud menetluslikult oluliselt lihtsamaks. Siiski, ei tehtud selliseid valikuid ilmselt vaid puht õiguslikust vaatepunktist, vaid kvalifitseerides Nõukogude võimu poolt toime pandud kuritegusid inimsusevastaste kuritegudena, või isegi genotsiidina, mida peetakse rahvusvaheliselt kõige julmemaks kuriteoks, peegeldasid need paremini ohvrite ulatuslikke kannatusi.¹²⁵

Eelnevast nähtub, et kuritegusid kvalifitseerides ei lähtuta alati vaid õiguslikest, aga ka sotsiaalsetest, poliitilistest ja muudest võimalikest kaalutlustest. Nõukogude Liit püüdis aga omakorda samuti mõjutada toime pandud tegude võimalikku kvalifitseerimist rahvusvaheliste kuritegudena. Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja väljatöötamisel pakkus Nõukogude Liidu delegatsioon läbirääkimistel välja omapoolse rahvusvaheliste kuritegude definitsiooni. Nimetatud definitsiooni kohta on oldud seisukohal, et sellekohaselt oleksid teatud

¹²³ Mälksoo (viide 38), lk 784-785.

¹²⁴ Žilinskas, J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas 2003, lk 344.

¹²⁵ Liivoja, R. lk 260.

teod käsitletavat rahvusvaheliste kuritegudena vaid siis, kui need on toime pandud Saksamaa, mitte aga Nõukogude Liidu, poolt. USA delegatsioon siiski sellega nõus ei olnud, väites, et tegude kuritegelik olemus ei saa sõltuda nende toimepanijast, ning, et rahvusvahelisi kuritegusid saab defineerida vaid selliselt, et nende määratlus oleks ühtne kõikide riikide jaoks. Lõpuks siiski loobuti Nõukogude Liidu poolt väljapakutud määratletusest ning jõuti ühisele kokkuleppele.¹²⁶

Lisaks eelnevale on üldteada ka, et Nõukogude Liit mängis suurt rolli genotsiidi definitsiooni kujunemisel 1948. aasta genotsiidi konventsiooni väljatöötamisel. Nõukogude Liidu vastuolu oli peamine põhjus, miks sotsiaalne ja poliitiline grupp jäid genotsiidi definitsioonist välja. Nõukogude Liidu jaoks ei olnud sotsiaalsete ega poliitiliste gruppide vastased rünnakud võrreldavad Saksamaa poolt sooritatud kuritegudega ning ei olnud seetõttu määratletavad genotsiidina. Tegelikult põhjuseks oli siiski muidugi asjaolu, et just Nõukogude Liit ründas enda poolt okupeeritud riikides erinevaid mõju omavaid sotsiaalseid ja poliitilisi gruppe, ning seega oli Liidu huvides, et selliseid tegusid genotsiidina määratleda võimalik ei oleks. Kuivõrd Nõukogude Liit kasutas oma võimu tagamaks, et eelnimetatud grupid genotsiidi määratlusse ei jõuaks, siis jäid need välja nii 1948. aasta genotsiidi konventsioonist, kui ka hilisemast 1998. aasta Rooma statuudist. Taolise määratluse moraalne legitiimsus on aga siiski küsitav, kuivõrd võib kaasa tuua ebaõiglaseid lahendeid.¹²⁷

Nagu eelnevast analüüsist nähtub, ei ole rahvusvaheliste kuritegude kohtumenetlused seotud vaid õigluse saavutamise, kuna kaalul on ka mitmeid muid huve. Eriti on see mõisteta olukorras, kus kuriteod on sooritatud ebaseaduslikult riigi territooriumi okupeerinud võõrvõimu poolt. Balti riikidele on Nõukogude Liidu kuritegude menetlemisel etteheidetud ka püüdlust ajalugu ümber kirjutada.¹²⁸ Ajalooline faktor on mänginud Balti riikide jaoks kahtlemata olulist rolli. See väljendub ka kohtuotsustes, kus enamikul juhtudel ei ole süüdimõistetutele tegelikku karistust määratud.¹²⁹ Sellest võib järeldada, et taoliste menetluste eesmärgiks on eelkõige ajaloolise tõe väljaselgitamine ning avalikkusele levitamine mitte niivõrd kättemaks või karistamine kui selline.¹³⁰

¹²⁶ Liivoja, R. lk 264-265.

¹²⁷ Mälksoo (viide 6), lk 21.

¹²⁸ Liivoja, R. lk 266.

¹²⁹ Drumbl, M. A. *Atrocity, Punishment, and International Law*. Cambridge: Cambridge University Press 2009, lk 174.

¹³⁰ Drumbl, M. A. lk 173.

2.1. Paulovi kaasus – otsuse kontekst, sisu ja analüüs

1998. aasta lõpus alustas kaitsepolitsei kriminaalasja endise Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi (ENSV) riikliku julgeoleku organite agendi Karl-Leonhard Paulovi tegevuse uurimiseks. Uurimise käigus selgus, et ENSV riikliku julgeoleku organite agendina tappis Paulov 18. oktoobril 1945. aastal metsavenna Aleksander Sibula ning 27. oktoobril 1946. aastal metsavennad Alfred Pärli ja Aksel Pärli.¹³¹ Karl-Leonhard Paulov anti kohtu alla süüdistatuna tollal kehtinud kriminaalkoodeksi § 61¹ lõike 1 järgi selles, et ta ENSV riikliku julgeoleku organite agendina, tappis eelnimetatud metsavennad, okupatsioonirežiimile vastupanu osutava grupi mahasurumiseks ning vastupanu osutava grupi täieliku hävitamise eesmärgil. Süüalusele oli NSV Liidu Siseasjade Rahvakomissariaadi (NKVD) poolt pakutud kolme metsavenna tapmise eest tasu, samuti lubati Paulovile, et vastutasuna ei karistata teda Nõukogude Liidus selle eest, et ta oli varasemalt teeninud Saksa sõjaväes.¹³²

Kohus leidis, et on tõendatud Karl-Leonhard Paulovi süü kolme metsavenna tahtlikus tapmises. Kohus asus seisukohale, et tapetud isikuid ei saa pidada tsiviilelanikeks, kuna nad kandsid relvi ning seetõttu tuleb neid lugeda okupatsioonirežiimile vastupanu osutanud grupi liikmeteks. Nagu varasemalt mainitud, sisaldus tollases kriminaalkoodeksi § 61¹ lõikes 1, mis sätestas karistuse inimsusevastaste kuritegude, sealhulgas genotsiidi toimepanemise eest, muuhulgas ka viide okupatsioonirežiimile vastupanu osutavale grupile. Siiski märkis kohus, et kriminaalkoodeksi § 61¹ lõige 1 on oma sisult laiem kui genotsiidi mõiste genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioonis, kuna seelses loetelus ei sisaldu okupatsioonirežiimile vastupanu osutavat või muud sotsiaalset gruppi. Kohus asus seisukohale, et asjaomase kuriteo kvalifitseerimisel tuleb eelkõige lähtuda rahvusvahelisest õigusest, mitte kriminaalkoodeksi sätetest ning seetõttu ei ole võimalik Paulovit inimsusevastase kuriteo toime panemises süüdi mõista, kuivõrd toime pandud tegu oli suunatud okupatsioonirežiimile vastupanu osutava grupi liikmete vastu. Eelnevast tulenevalt jõudis kohus järeldusele, et kogutud tõendite alusel pole võimalik kindlaks teha, et Karl-Leonhard Paulovi eesmärgiks oleks olnud eestlaste hävitamine või nende diskrimineerimine ning tõendatav on vaid see, et süüalune tappis metsavennad eesmärgiga päästa end repressioonidest ning materiaalse kasu saamiseks. Seega kvalifitseeris kohus Paulovi teo

¹³¹ RKKKo 3-1-1-31-00.

¹³² Mälksoo (viide 38), lk 776.

kohtuprotsessi ajal ümber tollase kriminaalkoodeksi § 101 p 1 järgi ehk tahtlikuks tapmiseks omakasu ajendil.¹³³

Prokurör esitas Põlva Maakohtu 26. oktoobri 1999.a. otsuse peale appellatsioonini ning taotles Karl-Leonhard Paulovi süüdimõistmist kriminaalkoodeksi § 61¹ lõike 1 järgi. Tartu Ringkonnakohus jättis aga appellatsioonini rahuldamata ja maakohtu otsuse muutmata. Tartu Ringkonnakohus asus seisukohale, et kriminaalkoodeksi § 61¹ lõige 1 laiendab kuritegude loetelu võrreldes rahvusvaheliste konventsioonidega ning ei ole seetõttu viimasega kooskõlas. Ringkonnakohus nõustus maakohtu otsusega ning leidis samuti, et Karl-Leonhard Paulovit ei ole võimalik karistada inimsusevastase kuriteo toime panemise eest, kuivõrd rahvusvahelises õiguses ei määratleta okupatsioonirežiimile vastupanu osutava grupi liikme tapmist taolise grupi hävitamise eesmärgil inimsusevastase kuriteona. Siiski ei nõustunud ringkonnakohus aga maakohtu seisukohaga, mille kohaselt ei saa tapetud metsavendaid käsitleda tsiviilisikutena. Lähtudes 8. juuni 1977. aasta Genfi konventsioonide lisaprotokollist¹³⁴, leidis kohus, et kuna hukkunud metsavennad ei vastanud nimetatud lisaprotokollis viidatud tunnustele, tuleb neid käsitleda kui tsiviilisikuid.¹³⁵

Prokurör esitas kassatsiooni ringkonnakohtu otsuse peale. Kassaator leidis, et Paulovi poolt toime pandud teod vastavad inimsusevastaste kuritegude tunnustusele, mis tulenevad Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali 8. augusti 1945. a põhikirjast, mille kohaselt on inimsusevastase kuriteona käsitletav muuhulgas ükskõik missuguse tsiviilelanikkonna vastu suunatud mõrvamine või hävitamine. Seega asjaolu, et kolm tapetud metsavenda olid määratletud kui okupatsioonirežiimile vastupanu osutava grupi liikmed, ei tähenda, et nad ei võiks samaaegselt olla tsiviilelanikud Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja mõttes. Kriminaalkoodeksi § 61¹ lõikes 1 ei ole kassaatori hinnangul laiendatud inimsusevastaste kuritegude loetelu, vaid on täpsustatud tsiviilelanikkonna loetelu ning määratletud see kitsamalt, mis aga ei tähenda, et see oleks vastuolus rahvusvahelisest õigusest tulenevate normidega. Süüalune tappis metsavennad, mitte isiklikust huvist lähtudes, vaid võimuorganite poolt banditismivastaseks võitluseks väljatöötatud plaanide alusel, mille eesmärgiks oli jätta okupeeritud riigi kodanikud ilma õigusest elule ja õiglasele kohtumõistmisele. Asjaolu, et süüalusel Karl-Leonhard Paulovil võisid olla ka

¹³³ RKKKo 3-1-1-31-00, p 1.

¹³⁴ 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. - RT II 1999, 21, 121.

¹³⁵ RKKKo 3-1-1-31-00, p-d 2-3.

võimalikud täiendavad motiivid teo toimepanemiseks, nagu materiaalne kasu ja repressioonidest pääsemine, ei ole piisav, et kvalifitseerida see tapmisena omakasu ajendil.¹³⁶

Riigikohus, kuulunud ära mõlemad pooled, otsustas tühistada nii maakohtu kui ka ringkonnakohtu otsused ning saata asja uueks arutamiseks maakohtule. Riigikohus selgitas, et kriminaalkodeksi § 61¹ lõige 1 sätestab küll paragrahvi pealkirja kohaselt inimsusevastaste kuritegude definitsiooni, kuid oma olemuselt sisaldab see kahte erinevat kuriteokoosseisu - inimsusevastane kuritegu ja genotsiid. „Inimsusevastaste kuritegude piiritlemisel teistest kuritegudest tuleb lähtuda järgmistest alustest. Tavakuriteo puhul ei eita süüdlane kahjustatavat väärtust iseenesest. Ta ei aseta end olemasolevast väärtussüsteemist kõrvale või kõrgemale. Tappes kannatanu, tunnistab ta inimelu kui väärtust, selle puutumatus, ehkki leiab oma konkreetsele teole õigustuse. Inimsusevastase kuriteo puhul asetab süüdlane end mitmesugustel - eelkõige usulistel, rahvuslikel või ideoloogilistel - põhjustel väärtussüsteemist välja. Ta tegutseb muude eesmärkide (näiteks etniline puhastus) nimel ning rünnatavad hüved - elu, tervis, kehaline puutumatus - on antud kontekstis tema jaoks väärtusetud. Rünnak ei ole siin suunatud mitte konkreetse kannatanu vastu vaid kannatanuks võib osutuda suvaline inimene.“¹³⁷

Riigikohus leidis, et tulenevalt kriminaalkodeksi § 61¹ lõike 1 ebaõnnestunud sõnastusest, ei ole nii maakohus ega ka ringkonnakohtus suutnud eristada genotsiidikuritegu muudest inimsusevastastest kuritegudest, mis omakorda on tinginud selle, et maakohus on genotsiidi koosseisu põhistamisel lähtunud inimsusevastase kuriteo tunnustest, mis tegelikkuses ei ole omased genotsiidile. Ka ringkonnakohtus ei ole suutnud kahte kuriteoliiki sisuliselt eristada. Riigikohus rõhutas, et et kriminaalkodeksi § 61¹ lõikes 1 nimetatud okupatsioonirežiimile vastupanu osutav grupp on genotsiidi, mitte inimsusevastase kuriteo tunnuseks. Riigikohus nõustus kassatsioonis esitatud väitega, et hukkunud metsavennad varjasid end kui tsiviilisikud, eesmärgiga vältida repressioone Nõukogude võimu poolt. Riigikohus leidis, et nimetatud isikute ilmajätmist õigusest elule ning õiglasele kohtumõistmisele võib käsitleda kui inimsusevastast kuritegu Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja mõttes.¹³⁸

¹³⁶ RKKKo 3-1-1-31-00, p 4.

¹³⁷ RKKKo 3-1-1-31-00, p 4.

¹³⁸ RKKKo 3-1-1-31-00, p-d 4.1-4.8.

Eelnevast tulenevalt, otsustas Riigikohus saata asja uueks läbivaatamiseks maakohtule. Maakohus tegi 29. juulil 2000. aastal lähtudes Riigikohtu juhistest uue otsuse. Kohus otsustas, et süüalune Karl-Leonhard Paulov on kolme metsavenna tapmise näol pannud toime inimsusevastased kuriteod. Kohtu hinnangul kvalifitseeritud nimetatud teod inimsusevastaste kuritegudena seetõttu, et süüaluse eesmärgiks polnud just nende konkreetsete isikute tapmine, vaid igäihe, kelle tapmine oleks olnud kooskõlas Nõukogude võimuorganite poolt väljatöötatud plaanidega. Karl-Leonhard Paulovile mõisteti inimsusevastaste kuritegude sooritamise eest kaheksa aastat vanglakaristust.¹³⁹ Ringkonnakohus jättis 5. oktoobril 2000. aastal maakohtu otsuse muutmata ning Riigikohtu loakogu jättis kassatsioonkaebusele menetlusloa andmata. Seega jõustus kaheksa aastane reaalne vanglakaristus. Karl-Leonhard Paulov suri 6. veebruaril 2002. aastal vanglas karistust kandes.¹⁴⁰

ENSV riikliku julgeoleku organite agendi Karl-Leonhard Paulovi kaasus tõstatas mitmeid õiguslikke küsimusi. Üheks selliseks oli metsavendade õiguslik staatus ehk küsimus sellest, kas metsavennad on käsitletavad tsiviilisikutena või mitte. Ühelt poolt olid metsavennad küll relvastatud, teisalt aga varjasid nad end metsas kui tsiviilisikud, vältimaks võõrvõimu repressioone. Kohtule ei olnud teada, kas Paulovi poolt tapetud metsavennad enda valduses olnud relvi ka tegelikkuses Nõukogude võimu vastu kasutasid. Eelnevat arvestades, asus Riigikohus seisukohale, et nimetatud metsavennad on pigem käsitletavad tsiviilisikutena, kui mitte.¹⁴¹ Eelõeldu on ka kooskõlas varasemalt viidatud Genfi konventsioonide lisaprotokolliga, mille kohaselt kahtluse korral, kas isik on tsiviilisik, peetakse teda tsiviilisikuks.¹⁴²

Peamine õiguslik probleem seisnes antud kaasuses aga selles, millistel tingimustel on mõrv kvalifitseeritav inimsusevastase kuriteona. Riigikohus selgitas käesolevas asjas, et inimsusevastast kuritegu iseloomustab asjaolu, et rünnak ei ole suunatud mitte konkreetse isiku vastu, vaid ohvriks võib osutuda ka mistahes suvaline inimene. Viimane on aga siiski vaieldav, kuna see on omane ka näiteks terrorirünnakutele, mis enamasti siiski ei ole kvalifitseeritavad

¹³⁹ Mälksoo (viide 38), lk 778.

¹⁴⁰ Kaitsepolitsei amet. Aegumatud rahvusvahelised kuriteod – <https://www.kapo.ee/et/content/aegumatud-rahvusvahelised-kuriteod-0.html> (19.02.2021).

¹⁴¹ Mälksoo (viide 38), lk 778.

¹⁴² 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta, artikkel 50.

inimsusevastaste kuritegudena.¹⁴³ Rahvusvahelises õiguses on inimsusevastast kuritegu eristatud muudest kuriteoliikidest pigem selle poolest, et tegemist on massilise ja/või süstemaatilise rünnakuga tsiviilelanikkonna vastu.¹⁴⁴ Ajalooliste tõendite põhjal võib järeldada, et nimetatud massilised ja/või süsteemsed rünnakud Balti riikides tõepoolest ka aset leidsid. Metsavennad kui vastupanuliikumine Nõukogude võimu vastu oligi oma olemuselt Nõukogude tsiviilelanike vastaste repressioonide tagajärg. Paulovi asja menetlenud kohtud aga sellist erisust ei märganud või ei pidanud piisavalt oluliseks, et sellele tähelepanu pöörata.¹⁴⁵

Eesti tollase seadusandja otsus siduda genotsiidi ja inimsusevastase kuriteo definitsioon üheks, nagu see väljendus paragrahvis § 61¹, oli kahtlemata ebaõnnestunud otsus ja seda mitte vaid asjaomase Karl-Leonhard Paulovit puudutava kaasuse seisukohast. Kriminaalkoodeksi § 61¹ on tekitanud Eesti õigusmaastikul palju segadust ja ebamäärasust. Küsitav on siiani, kas 1949. aasta Eestis aset leidnud küüditamise, tuntud ka kui märtsiküüditamine, eest süüdi mõistetud isikud, on mõistetud süüdi genotsiidi või inimsusevastase kuriteo sooritamise eest. Enne Paulovi kaasust, milles Riigikohus tõi viimaks esile kahe kuriteoliigi eristamise vajaduse, kvalifitseerisid kohtud küüditamist kui tahtlikku tegu, mille eesmärk oli hävitada rahvuslik, okupatsioonirežiimile vastupanu osutav või muu sotsiaalne grupp. Kui viimasest ka lähtuda, siis on sisult tegemist justkui genotsiidikuriteoga.¹⁴⁶ Samas, aga mõistis kohus Lääne Maakohus ENSV Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi Läänemaa osakonna operatiivvoliniku Johannes Klaasseppa 22. jaanuaril 1999. aastal süüdi just inimsusevastase kuriteo sooritamises 23 inimese väljasaatmise ning 9 inimese väljasaatmise katse eest.¹⁴⁷

Kaheldav on, kas Eesti kohtud on teadlikult tahtnud Nõukogude küüditamiste eest vastutavad isikud mõista süüdi genotsiidi, mitte inimsusevastase kuriteo sooritamise eest. Kui see tõesti nii aga on, siis on kohtud jätnud tuvastamata genotsiidile omased vajalikud tunnused. Ükski asjaomastest kohtuotsusest ei ole pööranud tähelepanu süüdistatava eesmärgi tuvastamisele, kuivõrd genotsiidile omane on just eesmärk hävitada teatud grupp. Selle asemel on kohtud

¹⁴³ Mälksoo (viide 38), lk 778.

¹⁴⁴ Akhavan, P. Contributions of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda to Development of Definitions of Crimes Against Humanity and Genocide. – Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law). Vol 94. Cambridge: Cambridge University Press 2000, lk 279-284.

¹⁴⁵ Mälksoo (viide 38), lk 779.

¹⁴⁶ Mälksoo (viide 38), lk 779.

¹⁴⁷ Kaitsepolitsei amet. Aegumatud rahvusvahelised kuriteod – <https://www.kapo.ee/et/content/aegumatud-rahvusvahelised-kuriteod-0.html> (19.02.2021).

nimetatud eesmärki käsitletud kui küüditamisega iseenesest kaasnevat asjaolu, ning ei ole pidanud vajalikuks selle olemasolu iseseisvalt analüüsida ega hinnata. Seetõttu on tollastele kohtuotsustele omane toime pandud kuriteoliigi kvalifitseerimine otsuses, kuid selle sisuline tõendamata jätmine ning selles võib ilmselt süüdistada eelkõige just § 61¹ ebaõnnestunud sõnastust. Kuivõrd kohtud pole eelnimetatud paragrahvi alusel kuritegude menetlemisel tõendanud ei genotsiidile omast eesmärki ega ka konkreetselt väljendanud, et isik mõistetakse süüdi just genotsiidi toime panemise eest, siis võib pigem lähtuda asjaolust, et isikud on mõistetud kriminaalkodeksi § 61¹ alusel süüdi inimsusevastastes kuritegudes, mitte aga genotsiidis. Viimast võib väita eelkõige seetõttu, et nimetatud eesmärk, mida on kahtlemata tarvis tõendada genotsiidi puhul, ei ole vajalik tingimus kuriteo kvalifitseerimiseks inimsusevastase kuriteona. Varasemalt käsitletud märtsiküüditamise puhul oleks ilmselt ka keeruline tõendada, et küüditajate eesmärgiks oli hävitada okupatsioonirežiimile vastupanu osutav grupp, kuna enamikel ümberasustatud elanikest võimaldati hiljem siiski koju naasta.¹⁴⁸

Genotsiid on oma olemuselt aga märksa spetsiifilisem, kui seda on inimsusevastane kuritegu. Inimsusevastaste kuritegudena võib kvalifitseerida väga eriilmelised tsiviilelanikkonna vastased kuriteod, kui need on toime pandud teadlikult osana massilisest või süstemaatilisest rünnakust tsiviilelanikkonna vastu. Genotsiidikuritegu kätkeb endas aga rohkem aspekte. Ühelt poolt on genotsiid individuaalne kuritegu, mille puhul on küsimus selles, kas isikul oli eesmärk hävitada teatud grupp. Teisalt võib genotsiid sageli olla ka riiklik kuritegu, mille toimepanijateks, või vähemalt toime panemisega seotud isikuteks on riigis kõrget mõjuvõimu ja positsiooni omavad isikud.¹⁴⁹ Seega võib isikul kes riigi või mõne muu kõrgema võimu nimel paneb toime genotsiidikuriteo, eelmainitud eesmärk teo toime panemiseks sellisel kujul puududa. Pigem on tema eesmärgiks kõrgemate käskude täitmine ja seeläbi repressioonidest pääsemine või kasu saamine. Sellises olukorras ei pruugi isik, kes käsku täidab, olla isegi teadlik enda poolt toimepandava teo eesmärkidest ega põhjustest, samuti ei pruugi ametlikud põhjendused olla tegelikkuses õiged. Viimane võib eriti tõenäoline olla okupatsiooniaegsete kaasuste puhul. Kohtutel aga ei jäägi taolises olukorras üle muud, kui lähtuda kaudsetest tõenditest, et isiku tahtlus tuvastada.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Mälksoo (viide 38), lk 780.

¹⁴⁹ Stahn, C. lk 18.

¹⁵⁰ Mace, J. E. Genocide in the USSR. – Genocide. A Critical Bibliographic Review. Piscataway: Transaction Publishers 1988, lk 119.

Eelnevast tulenevalt on ENSV endise julgeolekuorganite agendi Karl-Leonhard Paulovi kaasus märkimisväärne mitmel põhjusel. Nimetatud kaasus oli esimene kord, kui endine julgeolekuorganite agent tegelikkuses ka süüdi ning karistust kandma mõisteti. Lisaks andis antud kaasus Riigikohtule võimaluse selgitada inimsusevastase kuriteo ja genotsiidi definitsiooni puudutavat õiguslikult ebaselget olukorda, mis oli tekkinud Eesti tollases õiguses sätestatud inimsusevastase kuriteo ja genotsiidi kohmaka hübriiddefinitsiooni tagajärel ning eristada genotsiidile omased tunnused inimsusevastase kuriteo omadest. Samuti selgitas Riigikohus viimaks ka metsavendade õiguslikku staatust puudutavaid asjaolusid. Riigikohus nõustus ringkonnakohtu seisukohaga, et relvastatud konflikti seisukohast lähtudes, oli metsavendade näol tegemist tsiviilisikutega. Seega nende ilmajätmine õigusest elule ja õiglasele kohtumõistmisele, on määratletav inimsusevastase kuriteona Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja kohaselt.¹⁵¹

2.2. Kononovi kaasus – otsuse kontekst, sisu ja analüüs

Nagu varasemalt öeldud, siis valdav osa Nõukogude võimu poolt Balti riikide territooriumil toime pandud kuritegudest on kvalifitseeritud genotsiidi- või ka inimsusevastaste kuritegudena, oluliselt väiksem osa neist sõjakuritegudena. Sellest hoolimata, puudutab üks vastuolulisemaid Nõukogude okupatsiooniperioodiga seonduvaid kaasuseid just sõjakuritegude toime panemist.¹⁵² Vassili Kononov, endine Nõukogude partisan, sündis 1923. aastal Lätis. Pärast seda, kui Saksamaa 22. juunil 1941. aastal ründas Nõukogude Liitu ning okupeeris Läti territooriumi, kolis Vassili Kononov Venemaale, kus ta värvati Nõukogude armeesse ning sai põhjalikku väljaõppe. Kononov liitus Nõukogude punapartisanide üksusega ning temast sai partisanirühma juht. Kononovi poolt juhitud rühma peamiseks eesmärkideks olid Saksa sõjaväe rajatiste, sideliinide ja varustuspunktide saboteerimine, sõjaväerongide rööbastelt maha viimine ning poliitilise propaganda levitamine kohalike elanike seas. Kononovi väitel oli tema tegevuse tagajärjel rööbastelt maha sõitnud kuusteist saksa sõjaväerongi ning põhjustatud neljakümne kahe saksa sõjalise sihtmärgi õhkimine.¹⁵³

¹⁵¹ Liivoja, R. lk 257-258.

¹⁵² Liivoja, R. lk 260.

¹⁵³ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*, p-d 13-14.

1944. aastal kahtlustas Kononovi poolt juhitud punapartisanide rühm, et Lätis asuva Mazie Bati nimelise küla elanikud teevad sakslastega koostööd ning paljastasid sakslastele eelnimetatud külas peituva major Chugunovi poolt juhtitud partisanide rühma asukoha, kes selle tagajärjel tapeti saksa sõdurite poolt. Samal ajal pöördusid külaelanikud, arvatavasti kartes partisanide peatset rünnakut, abi saamiseks saksa sõjaväe poole, kes varustasid külaelanikke vintpüsside ning granaatidega. 27. mail 1944. aastal sisenesid Kononov ja tema rühm Mazie Bati külla. Rühm oli relvastatud ning kandis saksa sõjaväe vormiriietust, et vältida kahtluste tekitamist. Kononovi poolt juhitud üksus jagunes mitmeks väiksemaks rühmaks, kes kõik ründasid Kononovi korraldusel erinevate külaelanike maju.¹⁵⁴

Punapartisanid tungisid külaelaniku Modests Krupniksi koju, haarasid seal leitud relvad ning käskisid tal majast väljuda. Krupniks palus partisane, et nad ei tapaks teda oma laste ees, mille järel käskisid viimased joosta tal metsa suunas ning avasid seejärel tema suunas tule. Modests Krupniks jäeti raskelt haavatuna metsaserva, kus ta järgmisel hommikul suri. Teised rühmad tungisid külaelanike Meikuls Krupniks'i ning Ambrozs Buļsi kodudesse. Meikuls Krupniks oli parasjagu vannis, kus talle tekitati raskeid kehavigastusi. Partisanid viisid kahe külaelaniku kodust leitud relvad Meikuls Krupniksi majja. Seal tulistasid nad mitmeid laske Ambrozs Buļsi, Meikuls Krupniksi ja viimase ema suunas. Meikuls Krupniks ja tema ema said raskelt vigastada. Seejärel valasid partisanid Meikuls Krupniksi maja ning kõik kõrvalhooned bensiiniga üle ning süütasid põlema. Üheksandat kuud rasedal Meikuls Krupniksi naisel õnnestus põgeneda, kuid partisanid võtsid ta kinni ja surusid läbi majaakna leekidesse. Järgmisel hommikul leidsid ellu jäänud külaelanikud nelja ohvri, sealhulgas Meikuls Krupniksi raseda naise, söestunud jäänused.¹⁵⁵

Neljas partisanide rühm tungis Vladislavs Šķirmantsi koju, kus nad leidsid ta koos oma üheaastase pojaga voodil lebamas. Leidnud kappi peidetud relva ja kaks granaati, käskisid partisanid Vladislavs Šķirmantsil majast välja minna. Seejärel lukustasid nad ukse väljastpoolt, takistamaks ta naisel väljumast, viisid ta kõrvalisse hoovinurka ning tulistasid surnuks. Viies rühm ründas Juliāns Šķirmantsi kodu. Pärast relva ning kahe granaadi leidmist, viisid partisanid ta kuuri, kus nad ka tema seejärel tapsid. Kuues rühm ründas Bernards Šķirmantsi kodu, kelle nad

¹⁵⁴ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Lāti*, p-d 15-16.

¹⁵⁵ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Lāti*, p-d 17-18.

samuti tapsid. Lisaks haavasid nad tema naist ning süütasid kõik taluhooned. Bernards Šķirmantsi naine hukkus tulekahjus.¹⁵⁶

1998. aasta juulis edastas Läti vastav uurimisasutus Kononovi toimiku Läti prokuratuurile. 1998. aasta augustis esitati talle süüdistus sõjakuritegude toime panemise eest. Edasi jõudis kohtuasi Riia ringkonnakohtusse, mis Läti õiguse kohaselt on teatud kohtuasjade puhul esimese astme kohtuks. Kohtuistungil, mis toimus 21. jaanuaril 2000. aastal, ei tunnistanud Kononov end süüdi, vaid kordas oma seniseid ütlusi 27. mai 1944. aasta sündmuste kohta, rõhutades, et kõik rünnaku ohvrid olid relvastatud. Ta eitas igasugust isiklikku seotust aset leidnud sündmustega ning dokumentide kohta, mis tõendasid vastupidist, sealhulgas ajakirjanduslikud artiklid, väitis süüalune, et ta oli lubanud teadlikult ajaloolisi fakte moonutada tema enda tolleaegse kuulsuse ja kasu huvides. Süüaluse väidetest hoolimata, leidis ringkonnakohus, et toimik sisaldas piisavalt tõendeid Kononovi süü kohta ning tema poolt toime pandud teod olid vastuolus rahvusvahelise õigusega. Kononov mõisteti süüdi Lätis tollal kehtinud kriminaalkoodeksi sätete alusel sõjakuritegude toime panemises. Mõlemad osapooled kaebasid otsuse edasi.¹⁵⁷

25. aprillil 2000. aastal tühistas Läti Ülemkohtu kriminaalasjade osakond eelnimetatud kohtuotsuse ning saatis toimiku tagasi prokuratuurile koos juhistega teha täiendavaid järelepärimisi. Läti Ülemkohus leidis, et ringkonnakohtu põhjendustes esines puudujääke, samuti ei suutnud ringkonnakohus selgitada olulisi asjaolusid, muuhulgas, kas Mazie Bati nimeline küla asus okupeeritud territooriumil, kas süüalune ja/või tema ohvrid olid käsitletavad tsiviilisikutena või mitte ning kas asjaolu, et saksa sõjavägi oli külaelanikud varustanud relvadega, oleks neist vahistamise korral teinud sõjavangid. Lisaks oleks prokuratuur pidanud konsulteerima ajaloo ning rahvusvahelise kriminaalõiguse asjatundjatega. Eelnevast tulenevalt taotleti süüaluse viivitamatut vabastamist.¹⁵⁸

17. mail 2001. aastal esitati Kononovile, pärast uut uurimist, taas süüdistus sõjakuritegude toime panemises. 3. oktoobril 2003. aastal otsustas ringkonnakohus mõista Kononov õigeks sõjakuritegude toime panemises, kuid mõistis kohtualuse süüdi bandiitluses. Ringkonnakohus leidis, et süüalust ei saa käsitleda okupatsioonivõimu esindajana, vastupidi, ta oli võidelnud

¹⁵⁶ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*, p 19.

¹⁵⁷ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*, p-d 30-32.

¹⁵⁸ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*, p 33.

Saksamaa vastu Läti vabastamise eest. Kuivõrd Läti oli osa Nõukogude Liidust, tuleb Kononovi poolt toime pandud tegu hinnata lähtuvalt Nõukogude Liidus kehtinud õigusest. Kohtu hinnangul ei saanud süüalune ette näha, et teda käsitletakse kui Nõukogude võimu esindajat. Ringkonnakohus leidis, et Mazie Bati elanikud olid tõepoolest sakslastega koostööd teinud ning kuna nad olid juhatanud sakslased major Chugunovi rühmani, seega oli küla ründamine õigustatud. Lisaks leidis kohus, et arvestades sõjalisi kaalutlusi, võib põhjendatuks ja vajalikuks lugeda kuue külaelanikest mehe tapmise. Siiski ei õigustanud sõjalised kaalutlused kohtu hinnangul kolme naise tapmist, samuti külas asuvate hoonete süütamist, mille eest vastutab Kononov kui rühma juht. Eeltoodust tulenevalt, mõisteti Kononov süüdi bandiitluse toime panemise eest, mille eest talle aga karistust ei määratud, kuivõrd antud kuritegu oli käesolevaks hetkeks aegunud.¹⁵⁹

Nii prokurör kui ka kaitsja kaebasid otsuse edasi. Kaitsja taotles süüaluse õigeksmõistmist lähtudes asjaolust, et kohus oli mõistnud õigust tagasiulatuvalt. Prokurör leidis, et ringkonnakohus oli teinud mitmeid vigu, nii õiguse kohaldamise kui ka faktide tuvastamise osas. Prokuröri hinnangul oli kohus jätnud tähelepanuta asjaolu, et Läti ühendamise Nõukogude Liiduga oli olnud vastuolus nii Läti 1922. aasta põhiseadusega kui ka rahvusvahelise õigusega, ning oli seetõttu ebaseaduslik. Seetõttu ka pärast ühendamist Nõukogude Liiduga, eksisteeris Läti vabariik *de jure* endiselt edasi ning ringkonnakohus oleks pidanud lähtuma Läti õigusest ning rahvusvahelisest õigusest, mitte aga Nõukogude õigusest. Samuti kritiseeris prokurör ringkonnakohtu hinnangut tõenditele. Kohus tugines mitmetele süüaluse tõendamata väidetele, mis polnud mitte ainult tõendamata, vaid olid osaliselt ka vastuolus tõenditega.¹⁶⁰

30. aprillil 2004. aastal tühistas Ülemkohus ringkonnakohtu otsuse ning mõistis Kononovi süüdi sõjakuritegude eest vastavalt Läti 1961. kriminaalkodeksile. Ülemkohus märkis, et tulenevalt asjaolust, et Kononov ja tema poolt juhtitud rühm varastasid relvad, mis olid külaelanikel enda kaitseks, ning tapsid üheksa tsiviilisikut, põletades kuus neist, sealhulgas raseda naise, elusalt, rikkusid nad mitmetest rahvusvahelistest konventsioonidest tulenevaid õigusnorme, samuti rahvusvahelisest tavaõigusest tulenevat. Muuhulgas olid Kononovi ja tema rühmakaaslaste poolt toime pandud teod vastuolus 12. augusti 1949. aasta Genfi konventsiooni¹⁶¹ artikli 3 lõike 1

¹⁵⁹ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*, p-d 34-36.

¹⁶⁰ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*, p 37.

¹⁶¹ Tsiviilisikute sõjajaegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon. – RT II 1999, 20, 120.

punktiga a, mille kohaselt on keelatud tsiviilisikute vastane vägivald, esmajoones nende tapmine, vigastamine, julm kohtlemine ja piinamine, sama artikli punktiga d, mis keelab karistuste mõistmise ja täideviimise ilma eelneva otsuseta, artikliga 32, mis keelab kaitstud isikute tapmise, piinamise ja kõiksugu muud nendevastased julmad võtted ning artikliga 33, mille kohaselt on keelatud kaitstud isikute karistamine kuriteo eest, mida ta ei ole isiklikult toime pannud ning samuti kollektiivsed karistused, nagu hirmutamise ja terroriseerimine. Samuti on sooritatud teod vastuolus Genfi konventsioonide 8. juuni 1977. aasta lisaprotokolliga, muuhulgas artikliga 51, mille kohaselt ei tohi tsiviilelanikkonda ega üksikisikuid rünnata. Samuti on keelatud vägivaldteod ja vägivaldaga ähvardamine, eesmärgiga tsiviilelanikkonda hirmutada ning kasutada tsiviilelanikkonna või tsiviilisikute ründamist surveabinõuna.¹⁶²

Põletades raseda külaelaniku elusalt, käitusid Kononov ja tema rühmakaaslased erakordselt julmal viisil ning rikkusid ühtlasi eelnimetatud Genfi konventsiooni artiklit 16, mille kohaselt tuleb eriti kaitsta ning austada rasedaid naisi. Lisaks isikutevastastele rikkumistele, hävitasid Kononov ja tema rühm külas asuvaid hooneid, mis on käsitletav Genfi konventsiooni artikli 53 rikkumisena, mis keelab kinnisvara hävitamise, välja arvatud juhul, kui selline hävitamine on sõjaliste operatsioonide tõttu vältimatu. Eeltoodust tulenevalt, on Kononovi poolt toime pandud tegu kvalifitseeritav sõjakuriteona Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja mõttes ning seega on ta süüdi sõjakuriteo toime panemises ka Läti 1961. aasta kriminaalkodeksi alusel.¹⁶³

Läti Ülemakohus leidis, et Mazie Bati nimelise küla tapetud elanikke tuleb pidada tsiviilisikuteks nii 1961. aasta kriminaalkodeksi kui ka rahvusvahelise õiguse sätete tähenduses. Asjaolu, et tapetud isikud omasid relvi ja laskemoona, ei tähenda, et neid ei võiks käsitleda tsiviilisikutena ega tõenda, et neil oleks olnud mingisuguseid sõjalisi kavatsusi. On tõendatud, et major Chugunovi poolt juhtitud partisanide rühm tapeti saksa sõjaväelaste poolt ning ei ole tõendatud, et see oleks seotud külaelanike poolt toimepanduga. Asjaolu, et külaelanikel olid kodudes relvad, viitab vaid sellele, et nad kartsid võimalikku rünnakut. Kohus märkis, et kõigil kodanikel, nii sõja- kui ka rahuajal, on õigus ennast ja oma perekondi kaitsta, kui nende elud on ohus. Kohtuasja materjalidest nähtus kohtule, et partisanid major Chugunovi juhtimisel kasutasid külaelanike vastu vägivalda ning võtsid sageli neilt toiduvaru, mistõttu oli hirm ja soov ennast kaitsta igati õigustatud. Kohus märkis ka, et isegi kui ei ole tõendatud, et Kononov isiklikult

¹⁶² EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*, p 38.

¹⁶³ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*, p 38.

külaelanikke tappis või piinas, siis tulenevalt Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja artiklist 6, on isik, kes muuhulgas juhib või õhutab rünnaku toime panemist, vastutav kõigi tegude eest, mis rünnaku raames toime pannakse, ükskõik millise rühma liikme poolt.¹⁶⁴

Seoses väidetega, et Kononovi süüdimõistmisega sõjakuritegude eest, rikkus kohus nii rahvusvahelisest õigusest kui ka tollase kriminaalkoodeksi §-st 6 tulenevat ajalise kohaldatavuse põhimõtet, märkis kohus, et otsuse tegemisel lähtuti rahvusvahelistest konventsioonidest, eelkõige 12. augusti 1949. aasta Genfi konventsioonist ning Genfi konventsioonide 8. juuni 1977. aasta lisaprotokollist. Asjaolu, et nimetatud rahvusvahelised lepingud jõustusid pärast asjaomase teo toimepanemist, ei mõjuta nende kohaldamist, tulenevalt ÜRO 26. novembri 1968. aasta konventsioonist¹⁶⁵, mille kohaselt ei kohaldata inimsusevastaste kuritegude ja sõjakuritegude suhtes aegumistähtaega, kui võrd nimetatud kuriteod kuuluvad vastavalt rahvusvahelisele õigusele kõige raskemta kuritegude hulka. Eelnevast tulenevalt tuleb Kononov mõista süüdi sõjakuritegude toime panemises kriminaalkoodeksi alusel, sõltumata teo toime panemise ajast.¹⁶⁶

Antud kohtuasja tähtsust rõhutab samuti asjaolu, et avalikkuse tähelepanu pälvis see ka väljaspool Lätit. Pärast seda, kui Riia ringkonnakohus mõistis 21. jaanuaril 2000. aastal endise Nõukogude partisani Vassili Kononovi sõjakuritegudes süüdi, kirjutas Venemaa president Vladimir Putin Läti tollasele presidendile Vaira Vīķe-Freibergale ning palus tal kohtuasja sekkuda ja vabastada Vassili Kononov. Hoolimata president Putini pöördumisest, kaitses Läti president oma riigi õigust karistada Kononovi tehtu eest vanglakaristusega, väites, et taoliste kuritegude eest tuleb nende toimepanijad vastutusele võtta, sõltumata sellest, kelle nimel need on toime pandud ning toimepanijate vanusest.¹⁶⁷ Samas on see järjekordne näide sellest, kuidas Venemaa ei tunnista endiselt, et Nõukogude Liidu võimuesindajate poolt toime pandud teod on kuriteod, mille eest ei saa jätta nende toimepanijaid vastutusele võtmata.

¹⁶⁴ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*, p 40.

¹⁶⁵ Konventsioon aegumistähtaja mittekohaldamisest sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude suhtes. – RT II 1994, 16, 50.

¹⁶⁶ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*, p 40.

¹⁶⁷ Mälksoo (viide 38), lk 786.

3. Probleemid rahvusvaheliste kuritegude siseriiklikul menetlemisel ning Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

Kuigi rahvusvaheliste kuritegude menetluste näol Balti riikides on tegemist siseriiklike menetlustega, siis on siinkohal kahtlemata oluline roll olnud ka Euroopa Inimõiguste Kohtul. Pärast oma iseseisvuse taastamist 1990ndatel aastatel, ratifitseerisid kõik kolm Balti riiki inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni¹⁶⁸. Nimetatud konventsioon oli aluseks Euroopa Inimõiguste Kohtu loomisele ning konventsiooni sätetest lähtub viimane ka oma tegevuses. Alates konventsiooni ratifitseerimisest Eesti, Läti ja Leedu poolt on Euroopa Inimõiguste Kohtust saanud justkui vahekohtunik, kelle ülesandeks on olnud teha kindlaks, kas Balti riigid on rikkunud inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni sätteid, kohaldades rahvusvahelisest kriminaalõigusest tulenevaid norme ja põhimõtteid Nõukogude repressioonide aegsete kuritegude menetlemisel.¹⁶⁹

Nii mõnedki kohtualused on Balti riikide asjaomaste menetluste järel pöördunud Euroopa Inimõiguste Kohtu poole seoses väidetavate inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni rikkumistega. Mõned neist on seadnud kahtluse alla kohtuprotsesside õigluse või sellega seotud asjaolud. Siiski ei ole Euroopa Inimõiguste Kohus taolisi kaebusi väga tõsiselt võtnud ning on mitmel korral öelnud, et vastavasisulised kaebused on ilmselgelt alusetud.¹⁷⁰ Mõnevõrra problemaatilisem on olnud asjaolu, et kohtualused taolistes menetlustes on enamasti olnud kõrges eas ning mitte kõige parema tervise juures. Sellest tulenevalt, on kohus leidnud vähemalt ühel juhul¹⁷¹, et kohtualuse kinnipidamistingimused, võttes arvesse konkreetse isiku vanust ja tervislikku seisundit, olid sobimatud ning rikkusid seega põhimõtet, mille kohaselt ei tohi kedagi kohelda ebainimlikult või alandavalt.¹⁷²

Valdav osa kaebustest on aga siiski olnud seotud juba varasemalt käsitletud probleemkohaga ehk õiguse tagasiulatuva kohaldamisega. Balti riikide menetlused on aset leidnud kuritegude suhtes, mis on toime pandud 1940ndatel ja 1950ndatel aastatel, kuid õigusaktide alusel, mis on kehtestatud 1990ndatel aastatel ehk peaaegu pool sajandit hiljem. Seega on enamik kaebustest

¹⁶⁸ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁶⁹ Mälksoo (viide 6), lk 19.

¹⁷⁰ EIKo 19363/05, *Tess vs. Läti*.

¹⁷¹ EIKo 4672/02, *Farbtuhs vs. Läti*.

¹⁷² Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, artikkel 3.

käsitlenud nimetatud menetlusi konventsiooni artikli 7 rikkumistena, mille kohaselt ei või kedagi tunnistada süüdi kuriteos, mis ei olnud kuritegu selle toimepanemise ajal kehtinud riigisisese või rahvusvahelise õiguse järgi. Oluline on siiski märkida, et sama artikli teise punkti kohaselt ei takista öeldu siiski kohtumenetluse läbiviimist ja isiku karistamist juhul, kui vastav tegu oli selle toime panemise ajal käsitletav kuriteona üldtunnustatud õiguse üldpõhimõtete järgi.¹⁷³

2006. aasta alguses tegi Euroopa Inimõiguste Kohus kaks otsust Eestis aset leidnud menetluste kohta. Esimene neist, mis oli ka üldse kõige esimene Balti riikides Nõukogude võimu ajal toime pandud kuriteo menetlus, mis jõudis Euroopa Inimõiguste Kohtusse, puudutas süüalust Vladimir Penartit.¹⁷⁴ Vladimir Penart mõisteti süüdi inimsusevastaste kuritegude sooritamises seoses metsavendade tapmisega. Teine kohtuasi puudutas August Kolki ja Pjotr Kislõid, kes mõlemad olid osalenud 1949. aastal toimunud küüditamises.¹⁷⁵ Ka nemad mõisteti kohtu poolt süüdi inimsusevastaste kuritegude toime panemises. Mõlemas asjas pöördusid süüalused Euroopa Inimõiguste Kohtu poole seoses inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni eelnimetatud artikli 7 rikkumisega, kuna nad mõisteti Eestis kohtu poolt süüdi inimsusevastaste kuritegude sooritamises enne, kui tollal kehtinud kriminaalkodeksisse vastavad kuriteod üldse lisati. Seega kuritegude toime panemise hetkel inimsusevastased kuriteod kui sellised kriminaalkodeksi alusel karistatavad ei olnud.

Euroopa Inimõiguste Kohus jättis mõlema süüaluse kaebused siiski rahuldamata, kuulutades kaebajate väited põhjendamatuks. Kohus asus seisukohale, et isegi kui eelnevalt nimetatud isikute teod ei olnud keelatud ega karistatavad Nõukogude Liidus kehtinud õiguse kohaselt, olid vastavasisulised teod kahtlemata karistatavad rahvusvahelise õiguse alusel. Seega siseriiklikest õigusaktidest hoolimata, oli nende süüdimõistmine kooskõlas konventsiooni artikli 7 punktiga 1 ning süüaluste kaebused alusetud. Samuti kinnitas Euroopa inimõiguste kohus, et toime pandud kuritegude menetlemine ajaliselt niivõrd palju hiljem on igati õigustatud, kuivõrd Nõukogude okupatsiooni pikaajaline kestmine oli põhjuseks, miks sellised menetlused ei saanud aset leida

¹⁷³ Liivoja, R. lk 261-262.

¹⁷⁴ EIKo 14685/04, *Penart vs. Eesti*.

¹⁷⁵ EIKo 23052/04, *Kolk vs. Eesti*; EIKo 24018/04, *Kislyiy vs. Eesti*.

varem. Kohus lisas, et kuigi siseriikliku kohtu põhjendused olid küsitavad, ning oleksid pidanud tuginema rohkem ka rahvusvahelise õiguse kohaldumisele, siis on järeldus siiski õiguspärane.¹⁷⁶

Üks märkimisväärsemaid Euroopa Inimõiguste Kohtusse jõudnud Balti riikide kaasuseid, on juba eelnevalt käsitletud Vassili Kononovi kohtuasi. Antud kaasuse teeb eriti huvitavaks asjaolu, et see seob omavahel nii inimõiguste küsimused, rahvusvahelise kriminaalõiguse kui ka rahvusvahelise humanitaarõiguse.¹⁷⁷ Pärast seda, kui Läti siseriiklik kohus mõistis Vassili Kononovi süüdi sõjakuritegude toime panemises, pöördus Kononov Euroopa Inimõiguste Kohtu poole seoses asjaoluga, et tema väitel oli siseriiklik kohus kohaldanud õigust tagasiulatuvalt, sest tema poolt vastavate tegude toime panemise ajal, ei olnud antud teod sellisel kujul karistatavad. Põhiküsimus Euroopa Inimõiguste Kohtu jaoks seisnes antud asjas selles, kas 1944. aastal, kui Kononov talle etteheidetavad teod toime pani, olid need piisava täpsusega siseriikliku või rahvusvahelise õiguse alusel määratletud, et Kononovil oleks olnud võimalus ette näha, et ta paneb toime sõjakuriteo. Juulis 2008. aastal leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et Vassili Kononov ei saanud 1944. aastal teada, et tema poolt sooritatud teod on kvalifitseeritavad sõjakuritegudena ning seega on Läti rikkunud konventsiooni artiklit 7 ning Kononovi õiguseid.¹⁷⁸

Veel märkimisväärsem, kui eelnimetatud otsus, oli Madalmaade kohtuniku Egbert Myjeri kirjalik arvamus antud asjas. Kohtunik Myjer asus Kononovi juhtumi puhul enamusega samale seisukohale ning leidis, et Läti on rikkunud Kononovi artiklist 7 tulenevaid õigusi. Myjer avaldas oma arvamuses seisukohta, et teise maailmasõja ajal pandi toime kahte tüüpi sõjakuritegusid. Ühed, mis tulenevad Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali 8. augusti 1945. a. põhikirjast, mis tema hinnangul on omased natsionaalsotsialistliku Saksamaa poolt toime pandud kuritegudele ning nende osas ei kohaldata ka mingisuguseid aegumistähtaegu. Teise maailmasõja ülejäänud osapoolte poolt toime pandud sõjakuriteod on aga käsitletavad teisiti ning seetõttu tuleks nende suhtes kohaldada ka aegumist. Sellest tulenevalt leidis kohtunik Myjer, et Läti on rikkunud konventsiooni artiklit 7.¹⁷⁹ Kohtunik Myjeri arvamus väljendab selgelt tüüpilist läänelikku

¹⁷⁶ Cassese, A. Balancing the Prosecution of Crimes against Humanity and Non-Retroactivity of Criminal Law: The Kolk and Kislyiy v. Estonia Case before the ECHR. – Journal of International Criminal Justice. Vol 4. Oxford: Oxford University Press 2006, lk 410-418.

¹⁷⁷ Pinzauti, G. The European Court of Human Rights' Incidental Application of International Criminal Law and Humanitarian Law: A Critical Discussion of Kononov v. Latvia. – Journal of International Criminal Justice. Vol 6. Oxford: Oxford University Press 2008, lk 1043.

¹⁷⁸ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti* (koda).

¹⁷⁹ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti* (koda) – kohtunik Myjeri eriarvamus.

arusaama teisest maailmasõjast, mille kohaselt ei küündinud ükski teine režiim oma jõhkru poollest natsionaalsotsialistliku Saksamaa tasemele ja seetõttu on need kuriteod ka raskemad kui näiteks Nõukogude Liidus toime pandud teod ning paraku tundub, et selline seisukoht on kandunud üle ka õigusvaldkonda.¹⁸⁰

Euroopa Inimõiguste Kohtu koja otsus, aga eelkõige kohtunik Myjeri kirjalik seisukoht, põhjustas teatava vapustuse Balti riikides. Euroopa Inimõiguste Kohtu koja otsus tähendas seega, et kõik Balti riikides pooleliolevad Nõukogude Liidu võimuesindajate vastased menetlused võidakse peatada vastuolu tõttu inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikliga 7.¹⁸¹ Oluline on märkida, et Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali 8. augusti 1945. a. põhikiri ei sisaldanud üksnes sõjakuritegusid, vaid ka inimsusevastaseid kuritegusid, mis oma sisult sarnasid Nõukogude Liidus toime pandud kuritegudele. Veelgi enam tõstatab see küsimusi Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika järjepidevuse ja ühetaolisuse osas, kuivõrd varasemalt nii Vladimir Penarti, August Kolki kui ka Pjotr Kislõi kohtuasjades oli Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud, et Eesti siseriikliku kohtu otsused, mille alusel mõisteti nimetatud isikud Nõukogude Liidu nimel toime pandud kuritegude eest süüdi inimsusevastastes kuritegudes, olid olnud õiguspärased.¹⁸²

Läti valitsuse palvel edastati asi Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkojale, kes erinevalt koja otsusest ning kohtunik Myjerist, leidis ülekaalukalt, et Läti, mõistes Kononovi süüdi sõjakuritegudes, ei olnud rikkunud konventsiooni artiklit 7.¹⁸³ Eriarvamusele jäid vaid kolm kohtunikku, sealhulgas Euroopa Inimõiguste Kohtu tollane president prantsuse kohtunik Jean-Paul Costa, kes asusid seisukohale, et 1944. aastal Lätis kehtinud Nõukogude kriminaalõigus ei näinud ette karistust sõjakuritegude eest. Läti seisukohast oli aga olukord üsna selge, kuivõrd milline Euroopa riik oleks öelnud enda kohta, et 1944. aastal oli sõjakuritegude regulatsioon niivõrd ebaselge, et küla maha põletamine ning selle elanike elusalt põletamine ei pruugi olla käsitletav sõjakuriteona.¹⁸⁴ Viimasega nõustus ilmselt ka Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda, kuivõrd erinevalt kohtunik Myjerist, asus suurkoda seisukohale, et kõigile osapooltele kehtivad

¹⁸⁰ Žilinskas, J. *Kononov Case and the Baltic States*. Vilnius: Mykolas Romeris University Jurisprudence 2011, lk 861-862.

¹⁸¹ Žilinskas (viide 173), lk 867.

¹⁸² Žilinskas, J. *Prosecuting International Crimes in Lithuania: When Wounds Shape the Law*. – Krzan, B. (koost). *Prosecuting International Crimes: A Multidisciplinary Approach*. Leiden: Brill Nijhoff 2016, lk 306.

¹⁸³ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*.

¹⁸⁴ Mälksoo (viide 6), lk 20.

samad reeglid ning seega ei ole Nõukogude Liidul nimel tegutsevate isikute süüdimõistmine rahvusvahelistes kuritegudes vastuolus konventsiooni artikliga 7.¹⁸⁵

Nagu varasemalt analüüsitud, on rahvusvahelistest kuritegudest kõige raskemini tõendatav kahtlemata genotsiid. Eriti keeruliseks teeb selle asjaolu, et mitmed riigid, sealhulgas Balti riigid on otsustanud genotsiidi määratluses sisalduvat loetelu laiendada, hoolimata sellest, et rahvusvahelises õiguses on see oma olemuselt konkreetne ja ammendav. Sellegipoolest on Leedu, erinevalt kahest teisest Balti riigist, otsustanud mitmel korral mõista isikud süüdi just genotsiidis, mitte mõnes muus rahvusvahelises kuriteos. Üheks näiteks siinkohal on Leedu kodaniku Vytautas Vasiliauskase kohtuasi.¹⁸⁶ Antud asja keerukust tõendab ka asjaolu, et süüalune pöördus Euroopa Inimõiguste Kohtu poole juba 2005. aastal, kuid suurkoda tegi oma otsuse alles 2015. aastal ehk ligikaudu kümme aastat hiljem. Peamine probleemkoht antud asjas seisneski selles, et kui 1948. aasta genotsiidi konventsiooni kohaselt on genotsiid tegu, mis on toime pandud kavatsusega hävitada osaliselt või täielikult rahvuslikke, etnilisi, rassilisi või usulisi üksusi¹⁸⁷, siis Leedu täiendas 1998. aastal oma tollast kriminaalkodeksit, lisades genotsiidi definitsiooni ka sotsiaalse ning poliitilise üksuse.

Oluline on siinkohal märkida, et 18. märtsil 2014. aastal otsustas Leedu Konstitutsioonikohus, et Leedu põhiseadusega on kooskõlas genotsiidi eest karistamine tagasiulatuvalt Leedu kriminaalkodeksis sisalduva genotsiidi definitsiooni alusel.¹⁸⁸ Seega leidis Konstitutsioonikohus, et olenemata asjaolust, et vastavasisulise teo toime panemise ajal ei olnud genotsiid sellisel kujul määratletud ei siseriiklikus ega ka rahvusvahelises õiguses, on selle kohaldamine tagasiulatuvalt siiski õiguspärane. Mõistetavalt Euroopa Inimõiguste suurkoda sellise seisukohaga ei nõustunud. Suurkoda leidis, et 1953. aastal, mil Vytautas Vasiliauskas vastavad teod toime pani, ei sisaldanud genotsiidi definitsioon poliitilist gruppi ei rahvusvaheliste lepingute ega ka rahvusvahelise tavaõiguse kohaselt. Sellest tulenevalt leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et 1953. aastal ei oleks olnud ettenähtav, et Vasiliauskase poolt toime pandud teod on kvalifitseeritavad genotsiidina ning Läti kohtud, mõistes Vasiliauskase süüdi genotsiidis, on rikkunud inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklit 7.¹⁸⁹

¹⁸⁵ EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*.

¹⁸⁶ EIKo 35343/05, *Vasiliauskas vs. Leedu*.

¹⁸⁷ Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioon, artikkel 2.

¹⁸⁸ Mälksoo (viide 6), lk 21.

¹⁸⁹ EIKo 35343/05, *Vasiliauskas vs. Leedu*.

Euroopa Inimõiguste Kohtu otsusest hoolimata, on märkimisväärne, et vastavasisuline otsus saavutati peaaegu olematu enamusega – üheksa häält kaheksa vastu. Mitmed kohtunikud kirjutasid antud asjas omapoolseid eriarvamusi.¹⁹⁰ Tõsi on, et poliitiline ja sotsiaalne grupp eraldi määratletuna ei sisaldu genotsiidi definitsioonis, mis tuleneb rahvusvahelisest õigusest ja on kahtlemata üldtunnustatud. Samas, on küsitav, kas nimetatud grupid on üldse midagi täiesti eraldiseisvat, või on nad tegelikult siiski alati kattuvad ka mõne teise genotsiidi määratluses sisalduva grupiga. Seega võiks sellist käsitlust pidada mitte üldtunnustatud definitsiooni laiendamiseks, vaid lihtsalt laiemaks tõlgendamiseks.¹⁹¹ Kahtlemata oleks siseriiklikel kohtutel sellisel juhul aga kohustus seda oma otsustes ka avada ning põhjendada. Kui siseriiklik kohus, menetledes võimalikku genotsiidikuritegu, piirdub oma põhjendustes vaid sellega, et isik on toime pannud genotsiidi, sest tegemist on poliitilise grupi vastu suunatud kuriteoga (eeldusel, et muud tingimused on täidetud), siis sellest jääb ilmselt paraku väheks. Kui kohus oma otsuses aga selgitab, et tegemist on küll poliitilise grupi vastase kuriteoga, kuid samaaegselt on grupp määratletav aga ka näiteks rahvusliku grupina ning just seetõttu on nad olnud ka vastava kuriteo sihtmärgiks, siis maandaks see olulisel määral riski sattuda vastuollu rahvusvahelise õigusega. Paraku kipuvad siseriiklikud kohtud oma otsustes aga tuginema valdavalt just siseriiklikule õigusele, jättes rahvusvahelise õiguse pigem kõrvale ja käsitlemata.

Eelnevast lähtuvalt võib aga siiski asuda seisukohale, et kui kuriteo ohvrid on lisaks kuuluvusele sotsiaalsesse ja/või poliitilisse gruppi sihtmärgid ka konkreetseesse rahvuslikku (või mõnda teise genotsiidi definitsioonis määratletud) gruppi kuuluvuse tõttu, siis on selline tagasiulatuva menetlemine võimalik.¹⁹² Põhjuse, miks Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda leidis, et see siiski antud asjas võimalik ei olnud ning Leedu kohus rikkus konventsiooni artiklit 7, võib kokku võtta järgmiselt. Esiteks ei suutnud Leedu siseriiklikud kohtud tõendada, et Leedu õiguses sisalduv laiendatud genotsiidi definitsioon, mis sisaldas täiendavalt ka poliitilist ja sotsiaalset gruppi, oleks olnud osa rahvusvahelisest tava- või lepinguõigusest, ajal, mis asjaomane tegu toime pandi. Teiseks ei suutnud kohtud tõendada, et konkreetsete (poliitiliste ja/või sotsiaalsete) gruppide vastased rünnakud on osa laiemast rahvusliku grupi vastasest genotsiidist. Tõsi, Leedu Konstitutsioonikohus küll mainis seda, kuid ei selgitanud ega põhjendanud, milles see väljendus

¹⁹⁰ Mälksoo (viide 6), lk 21.

¹⁹¹ Žilinskas, J. Broadening the Concept of Genocide in Lithuania's Criminal Law and the Principle of Nullum Crimen Sine Lege. Wrocław: University of Wrocław Jurisprudence 2009, lk 342-343.

¹⁹² Žilinskas (viide 167), lk 308.

ning nagu varasemalt öeldud, siis sellest üksi kahtlemata ei piisa.¹⁹³ Seega kuigi võib põhjendatult argumenteerida Leedu õiguses sisalduva laiendatud definitsiooni tagasiulatava kohaldamise kasuks, siis antud asjas siseriiklikud kohtud selles osas ebaõnnestusid ning ilmselt võib seetõttu mõista ka suurkoja otsust.

Siiski, nagu öeldud, saavutati Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoja otsus marginaalse enamusega ning mitmed kohtunikud esitasid ühiselt ka eriarvamuse. Nimetatud kohtunikud avaldasid seisukohta, et suurkoda käsitles antud asja liialt formaalselt ning ei võtnud arvesse tegude toime panemise konteksti ja sellega seonduvaid ajaloolisi asjaolusid, vaid käsitles ohvreid rangelt poliitilise grupi kui sellisena ning jättis tähelepanuta asjaomase rünnaku tähtsuse tervikuna leedukate kui rahvuse suhtes.¹⁹⁴ Euroopa Inimõiguste Kohus küll ei tegele otseselt ajalooliste küsimuste, vaid siiski õiguslike küsimuste lahendamisega, kuid siiski peaks Kohus oma otsustes tuginema ajaloolistele asjaoludele, kui need on üldtunnustatud ning konkreetse asja seisukohast olulised.¹⁹⁵ Enamuse otsus ning selle ulatuslik vastukaja on ka märkimisväärne näide sellest, kuidas genotsiidi ja rahvusvahelise õigusega kaasnevad probleemkohad on endiselt samad, mis olid aastal 1948, kui genotsiidi konventsioon välja töötati – poliitilise (ja ilmselt ka sotsiaalse) grupi kaitse genotsiidi kontekstis on kaheldav, eriti kui selline grupp osutab relvastatud vastupanu ning isegi kui vastaspool rikub samaaegselt kõikvõimalikke rahvusvahelisest õigusest tulenevaid norme ja printsiipe.¹⁹⁶

Märkimist väärib ka asjaolu, et Vytautas Vasiliauskas suri 7. novembril 2015. aastal ehk vaid kaks nädalat pärast seda, kui Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda võttis vastu otsuse, et inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 7 rikkumine on siiski aset leidnud.¹⁹⁷ Seega tekib küsimus, kas selliste ajaliselt niivõrd kaugete tegude menetlemisel, arvestades kulutatud ressursse ning süüaluse kõrget iga ja tervislikku seisundit, on üldse praktilist väärtust. Vastus sellele on ilmselt, millisest aspektist lähtuda. Tõsi, üksikisiku tasandil, konkreetse süüaluse jaoks, ei pruugi sellisel menetlusel suurt rolli olla, kuivõrd paljudel juhtudel lõppeb süüaluse elu kõrge ealtõttu enne, kui reaalsed tagajärjed temani jõuavad. Kui vaadata asja aga

¹⁹³ EIKo 35343/05, *Vasiliauskas vs. Leedu*, p-d 153-190.

¹⁹⁴ EIKo 35343/05, *Vasiliauskas vs. Leedu*. – kohtunike Villiger, Power-Forde, Pinto de Albuquerque ja Kūris ühine eriarvamus.

¹⁹⁵ Milašičević, V. *History of the Communist Regime in the European Court of Human Rights Cases*. – *Baltic Yearbook of International Law*. Vol 9. Leiden: Brill Nijhoff 2009, lk 52.

¹⁹⁶ Žilinskas (viide 167), lk 308.

¹⁹⁷ Mälksoo (viide 6), lk 21.

laiemas pildis, ühiskonna seisukohalt tervikuna, siis on kahtlemata oluline, et rahvusvaheliste kuritegude toimepanijad võetaks vastutusele, olenemata nende east ja seisundist, sest rahvusvahelised kuriteod kui raskeimad inimkonna vastu suunatud kuriteod ei või jääda mitte mingitel tingimustel karistusest.

Sarnaselt Vytautas Vasiliauskasele, mõistis Leedu Ülemkohus genotsiidi toime panemises süüdi ka Stanislovas Drėlingase. Nagu Vasiliauskas, pöördus ka Drėlingas Euroopa Inimõiguste Kohtu poole seoses inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 7 väidetava rikkumisega.¹⁹⁸ Antud asjas pööras Euroopa Inimõiguste Kohus erilist tähelepanu Leedu Ülemkohtu 12. aprillil 2016. aastal tehtud otsusele, mille Ülemkohus oli teinud pärast Euroopa Inimõiguste Kohtu otsust Vasiliauskase asjas. Tulenevalt eeltoodud otsusest, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus Drėlingase asjas, et Leedu Ülemkohtu põhjendused on piisavad ning viitas sealjuures ka subsidiaarsuse põhimõttele, mille kohaselt tuleb otsused teha võimalikult madalal tasandil ning võimalikult lähedal konkreetse riigi kodanikele. Põhjus, miks Euroopa Inimõiguste Kohus asus teistsugusele seisukohale kui eelnevalt käsitletud kohtuasjas, seisnes peamiselt selles, et Leedu Ülemkohus oli vahepeal mõnevõrra muutnud oma ebamäärast argumentatsiooni, mille kohaselt on sotsiaalsed ja poliitilised grupid hõlmatud genotsiidi definitsiooniga ning asus seisukohale, et ohvrid on käsitletavad kui oluline osa rahvuslikust grupist ning just seetõttu on nende vastased kuriteod määratletavad genotsiidina.

Eelnevast hoolimata, võib Leedu Ülemkohtu põhjendusi, pidada siiski teataval määral ebaselgeks, kuivõrd Ülemkohus põhjendas ohvrite kuuluvust genotsiidi definitsioonis nimetatud gruppide hulka asjaoluga, et ohvrid olid olulised Leedu rahvuse kui sellise püsima jäämise seisukohalt määratletuna nende etniliste tunnuste järgi.¹⁹⁹ Seega sidus Ülemkohus justkui kaks erinevat gruppi – rahvusliku ja etnilise. Sellegipoolest leidis Euroopa Inimõiguste kohus, et erinevalt Vasiliauskase kohtuasjast, oli Leedu Ülemkohus Drėlingase asjas tuvastanud piisava selgusega asjaolud ning jõudnud õiguspäraselt järelduseni, et süüalune on toime pannud genotsiidi ning Ülemkohtu otsuses puudus vastuolu rahvusvahelise ja Leedu siseriikliku õiguse vahel, nagu see oli tuvastatud Vasiliauskase puhul. Seega leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et antud asjas ei olnud Leedu rikkunud konventsiooni artiklit 7.

¹⁹⁸ EIKo 28859/16, *Drėlingas vs. Leedu*.

¹⁹⁹ EIKo 28859/16, *Drėlingas vs. Leedu*, p 105.

Olenemata asjaolust, et otsus oli üsnagi ühemeelne ning Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda keeldus üldsegi asja edasi arutamast, siis leidis ka siinkohal teatavaid eriarvamusi. Rumeenia kohtunik Iulia Antoanella Motoc asus oma eriarvamuses seisukohale, et Euroopa Inimõiguste Kohtu kojal ei olnud õigust teha niivõrd vastandlikku otsust võrreldes varasema kohtupraktikaga, ning selline pädevus on vaid suurkojal.²⁰⁰ Kohtunik Carlo Ranzoni leidis aga, et koja enamus, kes otsuse tegi, tõlgendas Vasiliauskase otsust valesti ning tema hinnangul ei saanud ka käesolevas asjas süüalune ette näha, et ta võidakse vastutusele võtta genotsiidi toime panemise eest ning seetõttu rikkus Leedu Ülemkohus konventsiooni artiklit 7.²⁰¹ Kahtlemata on küsitav, et kahe sisuliselt küllaltki sarnase kaasuse puhul, leidis ühe puhul Euroopa Inimõiguste Kohus, et artiklit 7 on rikutud ning teise puhul, et seda tehtud ei ole. Ainsaks suuremaks erinevuseks kahe kohtuasja puhul olid siseriikliku kohtu põhjendused genotsiidi sisustamisel konkreetse kuriteo kontekstis. See aga võibki olla tegelikult piisav. Nagu varasemalt arutletud, on Balti riikides toime pandud kuritegude kontekstis poliitilised ja sotsiaalsed grupid sageli, kui mitte alati, kattuvad ka mõne teise, näiteks rahvusliku grupiga. Kuivõrd Nõukogude okupatsiooni aegsete vastavasisuliste kuritegude peamiseks eesmärgiks oligi läbi teatavat võimu omavate gruppide hävitamise hävitada ka vastupanu Nõukogude võimule ning seega ka Balti riikide rahvused kui sellised, siis võib olla põhjendatud rünnaku ohvriks oleva grupi käsitlemine ühelt poolt poliitilise grupina ning genotsiidi kontekstis ka rahvusliku grupina. Rünnak poliitilise grupi vastu on justkui vahend eesmärgi nimel, milleks on rahvusliku grupi tervikuna hävitamine. On ju teada-tuntud, et kui hävitada tugevamad, siis hävivad ka nõrgemad.

Pärast seda kui Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus Drélingase asjas 2019. aasta septembris jõustus, tegi Venemaa Välisministeerium kriitilise avalduse, milles väljendas pettumust ja nõrdimust Euroopa Inimõiguste Kohtu otsuse osas, kuna see õigustas genotsiidi definitsiooni laiendamist, rikkudes seeläbi rahvusvahelist õigust. Venemaa Välisministeerium heitis oma avalduses Euroopa Inimõiguste Kohtule ette, et viimane on teinud järeleandmisi mõningate riikide suhtes ajaloo ümberkirjutamisel ning natsionaalsotsialismi ülistamisel. Venemaa Välisministeeriumi avalduses avaldati toetust Drélingasele, öeldes, et tuhandete rahumeelsete Leedu kodanike surma eest vastutasid Leedus tegutsenud isikud, kelle vastu Nõukogude Liidu vaprad julgeolekuametnikud, sealhulgas Drélingas, võitlesid.²⁰² Antud avalduse tagamaaks võib ilmselt

²⁰⁰ EIKo 28859/16, *Drélingas vs. Leedu*. – kohtunik Iulia Antoanella Motoc eriarvamus.

²⁰¹ EIKo 28859/16, *Drélingas vs. Leedu*. – kohtunik Carlo Ranzoni eriarvamus.

²⁰² Mälksoo (viide 6), lk 21.

pidada Venemaa eitust Nõukogude Liidus toime pandud kuritegude osas, veel enam selle osas, et neid võiks käsitleda kui rahvusvahelisi kuritegusid.

Viimast kinnitab ka Nõukogude Liidu tugev vastuseis genotsiidi konventsiooni väljatöötamisel poliitilise ja sotsiaalse grupi lisamisele genotsiidi definitsiooni, mis mitmete teiste hinnangul oleks sinna pidanud siiski kuuluma.²⁰³ Sellest hoolimata, tuli Euroopa Inimõiguste Kohtul Leedu genotsiidikaasuseid hinnata lähtudes kehtivast rahvusvahelisest õigusest, olenemata selle võimalikest probleemkohtadest ja puudustest. Leedu aga oli otsustanud rahvusvahelisest õigusest hoolimata astuda vastu 1948. aasta genotsiidi konventsioonile, laiendades vastavat definitsiooni oma siseriiklikus õiguses. Eelnimetatud tegid ka mitmed teised riigid, sealhulgas Eesti ja Läti, kuid erinevalt teistest on Leedu seda ka korduvalt kohaldanud konkreetsete kaasuste puhul. Leedu siseriiklikud kohtud oleksid aga teinud olukorra lihtsamaks nii endile kui ka Euroopa Inimõiguste Kohtule, kui nad ei oleks antud tegude kontekstis genotsiidi sisustanud rünnakuga poliitiliste ja sotsiaalsete gruppide vastu, vaid leedukate kui rahvusliku grupi vastu, nagu see sisaldub ka 1948.a. genotsiidi konventsioonis. Nagu ka eelnevalt analüüsitud, siis saab genotsiidi okupeeritud Balti riikide kontekstis sisustada eelkõige Nõukogude Liidu rünnakuna Balti riikide rahvuste vastu. Nõukogude Liit ründas konkreetseid mõjukaid (poliitilisi ja sotsiaalseid) grupe, et hävitada okupeeritud Balti riikide iseseisvus suveräänse riigina ning selle saavutamiseks tuli hävitada nimetatud riikide kodanikud.²⁰⁴

Balti riikides toime pandud kuritegude kvalifitseerimisel genotsiidina võib takistuseks olla ka asjaolu, et genotsiid näeb ette kavatsuse hävitada teatud inimgrupp. Sellegipoolest pakuti enamikele Balti riikidesse jäänutest võimalust saada osaks ühtsest Nõukogude rahvast, tingimusel, et nad ei samastaks ennast enam Balti riikide rahvustega. Seega, nende puhul, kes sellega nõustusid, ei ole tegemist grupiliikmete hävitamise kui sellisega, mida näeb ette genotsiidi koosseis. Sellist võimalust ei antud näiteks juutidele natsionaalsotsialistlikul Saksamaal, kuivõrd viimase hinnangul ei olnud juutide olemust võimalik muuta ning seetõttu oli ainus võimalus nad hävitada. Juba ainuüksi Saksa okupatsiooni ajal Balti riikides mõrvati Balti riikides ligikaudu 300 000 juuti, osad neist kohalikud, teised, kes olid toodud sinna hukkamiseks.²⁰⁵ Põhjus, miks Balti riigid, eesotsas Leeduga, on aga niivõrd oluliseks pidanud kvalifitseerida Nõukogude Liidu poolt

²⁰³ Weiss-Wendt, A. *The Soviet Union and the Gutting of the UN Genocide Convention*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press 2017, lk 73.

²⁰⁴ Mälksoo (viide 6), lk 22.

²⁰⁵ Liivoja, R., lk 250.

toime pandud kuritegusid samuti genotsiidina, seisneb ilmselt selles, et kõik kolm Balti riiki on pidanud läbi aegade tegelema Nõukogude okupatsiooni ja sellel ajal toime pandud kuritegude eitamisega, eelkõige Venemaa poolt. Okupatsiooni kui sellise eitamine on Balti riikide jaoks ilmselgelt valupunkt ning võib-olla mõningatel juhtudel on see ka põhjustanud teatavat ülereageerimist kuritegude menetlemisel.²⁰⁶

Eelnevast hoolimata ei saa siiski igat massiliselt toime pandud tapmist kvalifitseerida genotsiidina.²⁰⁷ Siiski paljastab aga asjaolu, et niivõrd mitmed riigid on otsustanud täiendada oma siseriiklikus õiguses sisalduvat genotsiidi definitsiooni erinevalt rahvusvahelisest õigusest ning lisanud sinna täiendavaid grupe, et genotsiidi definitsioon praegusel piiratud kujul, võib olla puudulik. Nagu varasemalt analüüsitud, on Leedu seisukohast selge, et Leedu peamiseks eesmärgiks genotsiidi definitsiooni laiendamisel on olnud võimalus kvalifitseerida Nõukogude Liidu okupatsiooni ajal toime pandud kuriteod genotsiidina. Ühest küljest näitab see, et Nõukogude režiimi poolt toime pandud kuritegude kvalifitseerimine genotsiidi konventsiooni määratluse alusel oli muutumas problemaatiliseks. Teisalt on see tunnistajaks üldisele rahulolematusele, mis väljendub nii riikide siseriiklikus kohtupraktikas kui ka õigusteadlaste seisukohtades, seoses genotsiidi konventsioonist tuleneva definitsiooniga. Viimast tõendab ka asjaolu, et genotsiidi definitsiooni oma siseriiklikus õiguses on otsustanud laiendada lisaks Eestile, Lätile ja Leedule ka Poola, Austria, Rumeenia, Prantsusmaa, Soome ja mitmed teised riigid. Enamik riigid on lisanud oma siseriiklikesse õigusaktidesse poliitilise või sotsiaalse grupi, mõni riik on aga jätnud loetelu avatuks, võimaldades vähemalt teoreetiliselt käsitleda mistahes inimgrupi vastast rünnakut genotsiidi kui sellisena.²⁰⁸ Olenemata asjaolust, et tõepoolest märkimisväärne arv riike sellise laienduse kasuks on otsustanud, ei ole eelnimetatud riikide näol tegemist riikidega, kes omaksid suurt mõju rahvusvahelisel tasandil. Seetõttu tuleb tõdeda, et ei esine piisavalt tõendeid, et pidada sellist laiendust osaks rahvusvahelisest tavaõigusest, mis oleks ühtselt kehtiv kõigile riikidele.²⁰⁹ Kahtlemata näitab taoline praktika aga laialdast rahulolematust genotsiidi üldtunnustatud määratlusega seoses.²¹⁰

²⁰⁶ Mälksoo (viide 6), lk 22.

²⁰⁷ Schabas (viide 43), lk 9.

²⁰⁸ Žilinskas (viide 179), lk 337.

²⁰⁹ Schabas (viide 43), lk 141-142.

²¹⁰ Ferdinandusse, W. N. *Direct Application of International Criminal Law in National Courts*. Haag: T.M.C. Asser Press 2006, lk 24.

Oluline on aga märkida, et rahvusvahelisest õigusest tuleneva kuriteo definitsiooni laiendamise näol siseriiklikus õiguses ei ole iseenesest tegemist rahvusvahelise õiguse rikkumisega. Ei genotsiidi konventsioonist ega ka mõnest muust rahvusvahelisest lepingust tulene keeldu võtta siseriiklikult vastu mõne kuriteo laiem definitsioon, kui on tunnustatud rahvusvahelise õiguse kohaselt. Riigil on õigus iseseisvalt otsustada oma kriminaalõiguse sisu üle, eeldusel, et see ei ole vastuolus mõne konkreetse riigi rahvusvahelisest õigusest tuleneva kohustusega. Seega on riikidel õigus võtta üle genotsiidi definitsioon laiendatud kujul ning selle alusel isikuid süüdi mõista, eeldusel, et sellega ei rikota *nullum crimen nulla poena sine lege* põhimõtet ning, et nimetatud laiendatud definitsiooni rakendatakse peale seda kui see on sellisena siseriiklikus õiguses määratletud. Kui riik soovib aga süüdi mõista isikut, kes on asjaomase teo toime pannud enne, kui siseriiklikult on vastav säte jõustunud, nagu see on ka Balti riikides Nõukogude okupatsiooni ajal toime pandud kuritegude puhul, siis on tal selleks õigus, kui vastavasisuline tegu on selle toime panemise ajal määratletud rahvusvahelises õiguses.²¹¹

Genotsiidi, aga ka teiste rahvusvaheliste kuritegude, laiendatud tõlgendamisega siseriiklikes õigusaktides kaasneb kolm peamist küsitavust. Esiteks, poliitiline otsus käsitleda Nõukogude režiimi kuritegusid genotsiidina. Teiseks, probleemid Nõukogude okupatsiooni kuritegude kvalifitseerimisel genotsiidi konventsioonis sisalduva definitsiooni alusel. Kolmandaks, rahvusvahelised arutelud ja riikide praktika kaitstud gruppide nimekirja laiendamisel. Täiendavate gruppide lisamine genotsiidi definitsiooni võib tõepoolest tekitada vastuolu *nullum crimen nulla poena sine lege* põhimõttega, kuivõrd eelnimetatud kuritegude menetlemise näol on tegemist õiguse tagasiulatuva kohaldamisega. Seega on vajalik tõendada, et rahvusvahelise õiguse alusel oli genotsiid keelatud ajal, mil asjaomased teod toime pandi. Rahvusvahelisel tasandil on levinud seisukoht, et Nõukogude okupatsiooni aegsed kuriteod ei ole määratletavad genotsiidina, kuivõrd nende toime panemisega taotleti teisi eesmärke kui vahetu rahvuslike, rassiliste, etniliste või usuliste gruppide hävitamine. Sellegipoolest viitavad tõendid, et Nõukogude Liidu poolt toime pandud kuritegudel oli genotsiidile omane iseloom, mida varjati poliitiliste põhjendustega. Eeltoodust tuleneval võib seega järeldada, et Leedu ja ka teiste riikide tõlgendus genotsiidi alla kuuluvate gruppide loetelust ei ole vastuolus genotsiidi konventsioonis sisalduvaga, kuivõrd siseriiklikud õigusaktid ei määratle poliitilisi ja sotsiaalseid gruppe kui eraldiseisvaid, vaid gruppidena, mis on tihedalt kattuvad rahvuslike, rassiliste, etniliste ja usuliste

²¹¹ Žilinskas (viide 179), lk 339-340.

inimgruppidega. Enamikel juhtudel on aga ilmselt sellegipoolest soovituslik kvalifitseerida Nõukogude okupatsiooni aegseid kuritegusid inimsusevastaste kuritegudena, et vältida võimalikke vastuolusid *nullum crimen nulla poena sine lege* põhimõttega. Kui siseriiklik kohus on aga otsustanud konkreetse teo määratleda siiski genotsiidina, siis on kohtul kahtlemata kohustus põhjendada kuidas konkreetse grupi vastane rünnak kvalifitseerub genotsiidina selle rahvusvaheliselt tunnustatud definitsiooni mõttes.²¹²

²¹² Žilinskas (viide 179), lk 344.

KOKKUVÕTE

Rahvusvahelisel Kriminaalkohtul on kahtlemata roll üldsusele enim muret tekitavate raskeimate kuritegude eest karistamisel, kuid oluliselt märkimisväärsema osa nimetatud kuritegudest menetlevad siiski siseriiklikud kohtud. Kui Rahvusvahelise Kriminaalkohtu näol on tegemist institutsiooniga, mis juhindub oma töös rahvusvahelisest õigusest, peaaesjalikult Rooma statuudist, siis siseriiklikud kohtud tuginevad oma tegevuses konkreetsele riigisisesele õigusele. Tõsi küll, suur osa riike tunnustab ka rahvusvahelist õigust ning sellest tulenevaid põhimõtteid ja norme oma siseriikliku õigussüsteemi osana. Probleemiks on siinkohal aga asjaolu, et kui rahvusvaheline õigus on riikide poolt enamjaolt üldtunnustatud, siis siseriiklikud õigussüsteemid ning selles sisalduvad põhimõtted ja normid võivad oma sisult üksteisest üpriski suurel määral erineda. See aga toob omakorda kaasa olukorra, kus riiklikud kohtud võivad rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel lähtuvalt siseriiklikust õigusest minna vastuollu rahvusvahelise õigusega.

Magistritöö eesmärgiks oli hinnata siseriikliku seadusandja diskretsiooni ulatust rahvusvaheliste kuritegude defineerimisel siseriiklikus õiguses lähtuvalt tagasiulatuva mõju keelust ning selgitada välja siseriiklike kohtute võimalused rahvusvaheliste kuritegude menetlemiseks. Käesoleva töö põhjal võib öelda, et riikide võimekust rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel mõjutab oluliselt viis, millisel on rahvusvaheline õigus siseriiklikusse õigusesse seadusandja poolt üle võetud. Juhtudel, mil riigid on otsustanud rahvusvahelisest õigusest tulenevaid rahvusvaheliste kuritegude definitsioone oma siseriiklikus õiguses määratleda rahvusvahelisest õigusest erinevalt ning neid oma riigisiseses õiguses, kas laiendada või hoopiski kitsendada, on riikide võimekus asjaomaste kuritegude menetlemisel, vähemalt siseriikliku õiguse alusel, oluliselt piiratum.

Kui riiklik seadusandja on otsustanud rahvusvaheliste kuritegude definitsioonid vastu võtta kitsendatud kujul, siis ei ole riiklikul kohtul siseriikliku õiguse alusel võimekust kvalifitseerida teatavaid kuritegusid rahvusvaheliste kuritegudena, mis rahvusvahelise õiguse kohaselt oleksid sellistena käsitletavad, ning võivad need küll kvalifitseerida riigisisese õigusnormi alusel, kuid siis kaasneb oht, et karistused selliste kuritegude eest ei ole vastavuses toime pandud kuriteo raskusastmega. Kui definitsioon on aga riigisisesse õigusesse vastu võetud laiendatud kujul, siis on kuritegu riigisisesele kvalifitseeritav küll rahvusvahelise kuriteona, kuid mitte rahvusvahelise õiguse alusel. Seega kui siseriiklik kohus menetleb siseriikliku õiguse alusel tegu, mis on toime

pandud enne vastava kuriteo siseriiklikku reguleerimist, siis on selline menetlus vastuolus rahvusvahelise õigusega, kuivõrd toime panemise ajal ei olnud asjaomane tegu sellisena reguleeritud ei siseriikliku ega rahvusvahelise õiguse alusel ning rikub kahtlemata tagasiulatava mõju keeldu ja seeläbi ka kohtualuse õiguseid.

Riikide probleemkohad rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel tulevad selgelt esile ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas, täpsemalt rahvusvaheliste kuritegude siseriiklike menetluste puhul, milles süüalune on pöördunud Euroopa Inimõiguste Kohtu poole. Analüüsitud kohtuasjadest nähtub üheselt, et kui riik on võtnud rahvusvahelise õiguse üle erinevalt rahvusvahelises õiguses sätestatust ning kohtualune mõistetakse siseriikliku õiguse alusel süüdi, siis on suur oht minna vastuollu inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikliga 7 ning sellest tuleneva õiguse tagasiulatava kohaldamise keeluga. Samas nähtub kohtupraktikast ka tendents, et riigisiselised kohtud justkui kardavad tugineda oma põhjendustes rahvusvahelisele õigusele, veel enam rahvusvahelisele tavaõigusele. Kui aga siseriiklik õigus on puudulik või hoopiski vastuolus rahvusvahelise õigusega, siis tuleks kohtutel justnimelt lähtuda rahvusvahelisest õigusest ning tugineda sellele oma põhjendustes.

Mis puudutab riikide kallutatust rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel oma siseriiklikest poliitilistest ja sotsiaalsetest huvidest lähtuvalt, siis on käesolevas töös analüüsitud kohtupraktika põhjal märgata kahte tendentsi. Üheks on tõepoolest riikide endi kallutatus, käesoleva töö valguses eelkõige Eesti, Läti ja Leedu soov menetleda Nõukogude Liidus Balti riikide territooriumil toime pandud kuritegusid rahvusvaheliste kuritegudena, tulenevalt ajaloolisest taustast ning Nõukogude okupatsiooni pikaajalisest eitamisest rahvusvahelisel tasandil. Eelkõige võib siinkohal näiteks tuua Leedu kohtute praktika asjaomaste kuritegude kvalifitseerimisel genotsiidina, kui Läti ja Eesti kohtud menetlesid samalaadseid kuritegusid inimsusevastaste kuritegudena. Teisalt on aga oma roll ka teistel riikidel, Nõukogude okupatsiooni raames Balti riikides toime pandud kuritegude valguses kahtlemata Venemaal, kes mitmel korral on sekkunud teiste riikide menetlustesse oma huvidest lähtuvalt. Seega on riigid kahtlemata rohkemal või vähemal määral kallutatud ning kohtupraktika põhjal võib öelda, et teatud juhtudel mõjutab see ka kuritegude menetlusi ja isikute karistamist kui sellist, eelkõige kuritegude kvalifitseerimist.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et rahvusvaheliste kuritegude defineerimine siseriiklikus õiguses erinevalt rahvusvahelisest õigusest ning selliste kuritegude tagasiulatav menetlemine siseriiklikes

kohtutes ei riku iseenesest rahvusvahelisest õigusest tulenevaid põhimõtteid, kuid siseriiklik seadusandja peaks siiski arvestama, et kui isik mõistetakse süüdi teo eest, mis selle toime panemise ajal ei olnud sellisena karistatav ei siseriikliku ega ka rahvusvahelise õiguse kohaselt, siis on see kahtlemata vastuolus õiguse tagasiulatuva kohaldamise keeluga ning rikub kohtualuse õiguseid. Seega on riikidel märkimiväärne roll rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel, kuid siseriiklikud kohtud peaksid suuremas osas tuginema rahvusvahelisele õigusele, kui riigisiseses õiguses esinevad vastuolud rahvusvahelise lepingu- või tavaõigusega. Olukorda, kus isik mõistetakse siseriikliku kohtu poolt süüdi, kvalifitseerides kuritegu definitsiooni alusel, mis ei ole kooskõlas rahvusvahelise õigusega, tuleb kahtlemata vältida, kuivõrd kui riigid lähevad oma menetlustes vastuollu rahvusvahelise õigusega, toob see kaasa erisused kohtupraktikas ning seab ohtu siseriikliku menetluse legitiimsuse ning seeläbi ka kohtualuse huvid ja õigused.

Defining and Prosecuting International Crimes at National Level

Summary

According to the Rome Statute of the International Criminal Court, the most serious crimes of international concern must not go unpunished and their effective prosecution must be ensured on both national level by taking national measures and on international level through international cooperation between states. International Criminal Court is a permanent institution which was established a bit more than twenty years ago following the example of different previous international tribunals and was welcomed with high hope as an institution that would hold perpetrators accountable for the most serious international crimes. There is no doubt that there is a great amount of international crimes which are never prosecuted and remain unsolved. Nevertheless, every single international crime prosecuted has a significant impact and should most definitely not go unnoticed. More than twenty years after the establishment of the International Criminal Court, it could be said that the International Criminal Court has prosecuted only a marginal part of the international crimes. Despite the fact that the most scholarly, political and diplomatic attention in the prosecutions of international crimes has been paid to the international courts and tribunals, including International Criminal Court, the largest number of international crimes prosecutions have occurred and will continue to occur at the national level in domestic courts.

The objective of this thesis is to evaluate the extent of discretion of the national legislator in defining international crimes in national law considering the principle of non-retroactivity and to analyse the possibilities of domestic courts to prosecute international crimes. Furthermore, it is analysed which alternatives the states have concerning the transposition of the international law, including the definitions of the international crimes, into national law and how successful the states have been in that field. Additionally, this study tries to find an answer to the question whether and to what extent are states biased in prosecution of international crimes based on their national, political and social interests, and how this is reflected in transposition of international law into national legislation and also in international crimes case law of the domestic courts. For the purpose of drawing conclusions, the relevant case law of the European Courts of Human Rights is analysed, taking into account the issues that have arisen in domestic prosecutions of the international crimes.

The first chapter of the thesis reflects the information need for the analysis contained in the second and the third chapter. The first chapter briefly addresses the nature of the international crimes and focuses on the definition of international crimes in national law. Additionally, it describes the alternatives for the states to transpose international law into national law and analyses potential issues, which may occur. The second chapter discusses the prosecutions of the international crimes in domestic courts, focusing on crimes committed in the Baltic States during the Soviet Occupation, and thoroughly analyses few case studies of the Baltic States. National considerations in prosecuting international crimes are assessed. The third chapter analyses the issues that have arisen in the national prosecutions of the international crimes and the relevant case law of the European Courts of Human Rights and draws conclusions about the domestic prosecutions of international crimes and potential inconsistencies regarding the principle of non-retroactivity.

Genocide, war crimes, crimes against humanity and aggression are generally recognised as international crimes, also called as the core crimes. The mentioned core crimes are the most serious crimes of concern to the international community as a whole and therefore must be forbidden under international law. International criminal law can be applied in two possible ways. One possibility is to apply it directly by international institutions, such as international criminal tribunals or the International Criminal Court. Another possibility is the application of international law by national courts. In the latter case, the state must transpose international law into national legal order. Although as mentioned before, international courts and tribunals undoubtedly play an important role in the system of international law and prosecution of international crimes, most of the international crimes prosecutions are still carried out by national courts.

In order for a national court to prosecute an international crime, the crime must be defined in national law. This means that the state must transpose into its national law both the definitions of international crimes and the principles deriving from international law. One alternative to transpose international law into national legislation is to apply international law directly, this means simply to refer to international law in national law. In such case, the national legislator may refer in national law to specific articles deriving from an international agreement or simply adopt a law to which an international agreement is annexed. If a state decides in this way to transpose the norms arising from international law into domestic law, the legislator must further

specify the types of possible punishments that may be applied for the commission of the given acts.

Alternatively, a provision of international law may be incorporated into national law without any amendments. Unlike the previous alternative, in such case all acts prohibited under international law are criminalized at national level and the types and levels of punishment prescribed for their commission are determined. Thus, if in the previous case the national law contains only a reference to an international agreement or an article thereof, then in this case a specific norm regulating international crime also exists in the national law, but it meets word for word the definition of international law, which avoids possible conflicts between international and domestic law.

The two mentioned possibilities for transposing international law into national law are both based on the fact that the content and form of the provisions of international law remain unchanged - it is only translated into the relevant language and possible penalties for committing such acts are added by the national legislator. A third alternative for defining international crimes domestically is for the national legislator to formulate a new legal provision, which is based on, but not identical to, the provision of the international law. On the one hand, it gives the national legislator much more freedom. On the other hand, it increases the risk of conflicts between international and domestic law, especially if the national definition differs significantly. A fourth possibility is that the state does not define international crimes, does not refer to them in its legislation or introduce new legal norms, but treats international crimes as ordinary crimes under its national law. However, an issue here is that it can lead to punishments for committing international crimes that do not correspond to the seriousness and gravity of those acts. Therefore such an approach has also been criticized on international level.

The main issue with implementing international crimes into national law through autonomous definitions is that it might bring to the domestic law norms that are not in full conformity with the corresponding international norms. The norm included in the domestic law might turn out to be either narrower or wider than the international norm. For whatever reasons this may happen, either because of deliberate considerations or faulty translation, it will definitely cause problems in their application both nationally and also related to the international obligations of the state. If the national definition of an international crime is wider than the one in international law, it means

that it contains elements which are not found in the international definition. This means that certain acts which according to the international law are not considered international crimes, may be considered as such domestically. However, if national definitions of international crimes are narrower than related definitions in international law, other issues arise in their application domestically and most likely the state is unable to fulfil its international obligations.

Defining international crimes in national law is undoubtedly important for domestic courts to be able to prosecute international crimes in accordance with international law. However, there are a number of other potential issues regarding the prosecution of international crimes in domestic courts. The more time has elapsed since the commission of the crime, the more difficult it is for the courts to prosecute them. On the one hand, there is a well-established principle in international law that international crimes as the most serious crimes are not subject to statutory limitations. On the other hand, the principle that the law cannot be applied retroactively, is most definitely not less important. In the light of the foregoing, it is questionable whether and to what extent national courts can apply the law retroactively in the context of international crimes. For that there is probably difficult to give a clear answer, and rather it is important to take into account the historical background of specific crimes committed.

Although international crimes proceedings in the Baltic States are domestic proceedings, the European Court of Human Rights has undoubtedly played an important role here. After regaining their independence in the 1990s, all three Baltic States ratified the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Since the ratification of the Convention by Estonia, Latvia and Lithuania, the European Court of Human Rights has become an arbitrator in determining whether the Baltic States have violated the Convention by applying the norms and principles of international criminal law to Soviet repression. Some of the defendants have, following the relevant proceedings in the Baltic States, turned to the European Court of Human Rights for alleged violations of the Convention. Some of them have questioned the fairness of the trials or the circumstances surrounding them. However, the European Court of Human Rights has not taken such complaints very seriously and has repeatedly stated that such complaints are manifestly unfounded. Somewhat more problematic has been the fact that defendants in such proceedings have mostly been of advanced age and not in the best of health. Consequently, the Court has found in at least one case that the conditions of detention of the defendant were

inappropriate, taking into account the age and state of health of the individual concerned, and thus violated the principle that no one should be treated inhumanely or degradingly.

However, the vast majority of complaints have been related to the retroactive application of the law. Proceedings in the Baltic States have taken place against crimes committed in the 1940s and 1950s, but on the basis of legislation which has entered into force in the 1990s, almost half a century later. Thus, most of the complaints have treated these proceedings as violations of Article 7 of the Convention, which states that no one shall be held guilty of any criminal offence on account of any act or omission which did not constitute a criminal offence under national or international law at the time when it was committed. It is important to note, however, that according to the second paragraph of the mentioned article this article shall not prejudice the trial and punishment of any person for any act or omission which, at the time when it was committed, was criminal according to the general principles of law recognised by civilised nations.

It is clear from the cases analysed that if a state has transposed international law into national legal order differently from international law and the defendant is convicted under national law, there is a serious risk of infringing article 7 of the Convention and the prohibition of retroactive application of the law. At the same time, the domestic case law regarding international crimes also indicates that national courts seem to be afraid to base their reasoning on international law, furthermore on customary international law. However, if national law is incomplete or even contrary to international law, the courts should refer precisely to international law and base their reasoning on it.

With regard to states being biased on their national, political and social interests when prosecuting international crimes in domestic courts, two tendencies can be observed on the basis of the case law analysed in this thesis. On the one hand, the states prosecuting international crimes may be biased. In the context of the current study it reflects in the desire of Estonia, Latvia and Lithuania to treat crimes committed in the Soviet Union on the territory of the Baltic States as international crimes due to historical background and long-term denial of Soviet occupation on international level. In particular, the case law of Lithuanian courts on the classification of the relevant crimes as genocide can be used as an example here, when Latvian and Estonian courts treated similar crimes as crimes against humanity. On the other hand, other countries have a role to play as well. In the light of the crimes committed in the Baltic States

during the Soviet Occupation, the biggest role surely belongs to Russia, who has repeatedly intervened in the proceedings of other states to protect its own interests. Thus, states are undoubtedly affected by its own political or social interests and the analysed case law suggests that in some cases this also affects criminal proceedings and the punishments of individuals, mainly the classification of criminal offenses.

To conclude, defining international crimes in national law differently than defined in international law and prosecuting those crimes under national law in domestic courts itself does not violate the principles of international law. However, the national legislator should take into account that if a person is prosecuted for a crime which did not constitute a criminal offence under national or international law at the time when it was committed, then the prosecution clearly violates the principle of non-retroactivity and the rights of the defendant. Thus, states have a significant role to play in the prosecution of international crimes, but in cases where national law is inadequate, national courts should base their reasoning more on international law and less on national law in order to avoid conflict. A situation where a person is convicted by a national court who classifies the criminal offence on the basis of a definition which is incompatible with international law must undoubtedly be avoided, as when states conflict with international law in their proceedings, it may result in inconsistent case law and thereby as a result violate the rights and interests of the accused.

Kasutatud materjalid

Kasutatud kirjandus ja teadusartiklid

1. Akhavan, P. Contributions of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda to Development of Definitions of Crimes Against Humanity and Genocide. – Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law). Vol 94. Cambridge: Cambridge University Press 2000.
2. Bederman, D. J. Custom as a Source of Law. Cambridge: Cambridge University Press 2010.
3. Bekou, O. Crimes at Crossroads: Incorporating International Crimes at the National Level. - Journal of International Criminal Justice. Vol 10. Oxford: Oxford University Press 2012.
4. Bergsmo, M., Hayashi, N., Harlem, M. Importing Core International Crimes into National Criminal Law. Oslo: Torkel Opsahl Academic EPublisher 2010.
5. Cassese, A. Balancing the Prosecution of Crimes against Humanity and Non-Retroactivity of Criminal Law: The Kolk and Kislyiy v. Estonia Case before the ECHR. – Journal of International Criminal Justice. Vol 4. Oxford: Oxford University Press 2006.
6. Cryer, R., Friman H., Robinson D., Wilmschurst E. An Introduction to International Criminal Law and Procedure. Cambridge: Cambridge University Press 2010.
7. Dubler, R., Kalyk, M. Crimes Against Humanity in the 21st Century: Law, Practice, and Threats to International Peace and Security. Leiden: Brill Nijhoff 2018.
8. Drost, P. N. Genocide: United Nations Legislation on International Criminal Law. Leiden: A. W. Sythoff 1959.
9. Drumbl, M. A. Atrocity, Punishment, and International Law. Cambridge: Cambridge University Press 2009.
10. Dubler, R., Kalyk, M. The Origins of the Concept of Crimes against Humanity. Leiden: Brill Nijhoff 2018.
11. Ferdinandusse, W. N. Direct Application of International Criminal Law in National Courts. Haag: T.M.C. Asser Press 2006.
12. Guilfoyle, D. Piracy off Somalia: UN Security Council Resolution 1816 and IMO Regional Counter-Piracy Efforts. Cambridge: Cambridge University Press 2008.
13. Holá, B., Mulgrew, R., van Wijk, J. Introduction: National Prosecutions of International Crimes: Sentencing Practices and (Negotiated) Punishments. Leiden: Brill Nijhoff 2019.
14. Kelsen, H. Principles of International Law. New York: Rinehart & Co. 1952.

15. Klabbers, J. *Rahvusvaheline õigus*. Tallinn: Juura 2018.
16. Kluwen, T. *Universal Jurisdiction in Absentia before Domestic Courts Prosecuting International Crimes: A Suitable Weapon to Fight Impunity*. Göttingen: Goettingen Journal of International Law. Vol 8. 2017.
17. Kreß, C. *Universal Jurisdiction over International Crimes and the Institut de Droit international*. – Journal of International Criminal Justice. Vol 4. Oxford: Oxford University Press 2006.
18. Liivoja, R. *Competing Histories: Soviet War Crimes in the Baltic States. – The Hidden Histories of War Crimes Trials*. Oxford: Oxford University Press 2013.
19. Mace, J. E. *Genocide in the USSR. – Genocide. A Critical Bibliographic Review*. Piscataway: Transaction Publishers 1988.
20. Madise, L. PSK § 3/8. – *Eesti Vabariigi põhiseadus*. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: 2020. – <https://pohiseadus.ee/> (16.03.2021).
21. Mennecke, M. *The Crime of Genocide and International Law*. Amsterdam: Amsterdam University Press 2012.
22. Milašiūtė, V. *History of the Communist Regime in the European Court of Human Rights Cases*. – Baltic Yearbook of International Law. Vol 9. Leiden: Brill Nijhoff 2009.
23. Mälksoo, L. *Nõukogude anneksioon ja riigi järjepidevus: Eesti, Läti ja Leedu status rahvusvahelises õiguses 1940.a.-1991.a. ja pärast 1991.a*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2005.
24. Mälksoo, L. *Soviet Genocide? Communist Mass Deportations in the Baltic States and International Law*. Leiden: Leiden Journal of International Law. Vol 14. 2001.
25. Mälksoo, L. *The European Court of Human Rights and the Qualification of Soviet Crimes in the Baltic States*. – Human Rights Law Journal. Vol 39. Kehl: N.P. Engel Verlag 2019.
26. Nijman, J. Nollkaemper, A. *New Perspectives on the Divide Between National and International Law*. Oxford: Oxford University Press 2007.
27. Parmas, A. *Application of Domestic Criminal Statutes in regard to International Crimes*. – Baltic Yearbook of International Law. Vol 17. Leiden: Brill Nijhoff 2019.
28. Parmas, A., Ploom, T. *Estonia*. – Eser, A., Sieber, U., Kreicker, H. (koost). *National Prosecution of International Crimes*. Vol 5. Berlin: Duncker & Humblot, 2005.
29. Pettai, E-C. *Prosecuting Soviet Genocide: Comparing the Politics of Criminal Justice in the Baltic States*. – European Politics and Society. Vol 18. London: Taylor & Francis 2017.

30. Pettai, E.-C., Pettai, V. *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States*. Cambridge: Cambridge University Press 2015.
31. Pinzauti, G. *The European Court of Human Rights' Incidental Application of International Criminal Law and Humanitarian Law: A Critical Discussion of Kononov v. Latvia*. – *Journal of International Criminal Justice*. Vol 6. Oxford: Oxford University Press 2008.
32. Randma, P. Kehaline väärkohtlemine karistusseadustiku uues redaktsioonis. – *Juridica* 2015/3.
33. Robinson, D. *Defining "Crimes Against Humanity" at the Rome Conference*. – *The American Journal of International Law*. Vol. 93. Cambridge: Cambridge University Press 1999.
34. Sassoli, M. *Humanitarian Law and International Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
35. Satkauskas, R. *Soviet Genocide Trials in the Baltic States: The Relevance of International Law*. – *Yearbook of International Humanitarian Law*. Vol 7. Cambridge: Cambridge University Press 2004.
36. Satzger, H. *International and European Criminal Law*. München: C. H. Beck 2008.
37. Schabas, W. A. *An Introduction to the International Criminal Court*. Cambridge: Cambridge University Press 2011.
38. Schabas, W. A. *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*. Cambridge: Cambridge University Press 2009.
39. Schabas, W. A. *Retroactive application of the Genocide Convention*. Saint Paul, Minnesota: University of St. Thomas *Journal of Law and Public Policy*. Vol 4. 2010.
40. Schwöbel-Patel, C. *The Core Crimes of International Criminal Law*. Warwick: University of Warwick School of Law 2018.
41. Sootak, J., Pikamäe, P. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Juura 2015.
42. Stahn, C. *A Critical Introduction to International Criminal Law*. Cambridge: Cambridge University Press 2018.
43. Teitel, R. *Transitional Justice*. Oxford: Oxford University Press 2000.
44. Triffterer, O. *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court: Observers' Notes, Article by Article*. Baden-Baden 1999.
45. Tzanakopoulos, A. *Domestic Courts in International Law: The International Judicial Function of National Courts Symposium Issue*. Los Angeles: *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*. Vol 34. 2011.

46. Van Der Wilt, H. G. Genocide, Complicity in Genocide and International v. Domestic Jurisdiction: Reflections on the van Anraat Case. – Journal of International Criminal Justice. Vol 4. Oxford: Oxford University Press 2006.
47. Van Elsuwege, P. State Continuity and its Consequences: The Case of the Baltic States. Leiden: Leiden Journal of International Law. Vol 16. 2003.
48. Weiss-Wendt, A. The Soviet Union and the Gutting of the UN Genocide Convention. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press 2017.
49. Žilinskas, J. Broadening the Concept of Genocide in Lithuania's Criminal Law and the Principle of Nullum Crimen Sine Lege. Wrocław: University of Wrocław Jurisprudence 2009.
50. Žilinskas, J. Kononov Case and the Baltic States. Vilnius: Mykolas Romeris University Jurisprudence 2011.
51. Žilinskas, J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas 2003.
52. Žilinskas, J. Prosecuting International Crimes in Lithuania: When Wounds Shape the Law. – Krzan, B. (koost). Prosecuting International Crimes: A Multidisciplinary Approach. Leiden: Brill Nijhoff 2016.

Kasutatud normatiivaktid ja rahvusvahelised lepingud

53. Criminal Code of the Republic of Lithuania. – https://www.legislationline.org/download/id/8272/file/Lithuania_CC_2000_am2017_en.pdf (19.12.2020).
54. Criminal Law of the Republic of Latvia. – https://www.legislationline.org/download/id/8266/file/Latvia_CC_1998_am2018_en.pdf (19.12.2020).
55. Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioon– RT II 1994, 27, 103.
56. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
57. Konventsioon aegumistähtaja mittekohaldamisest sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude suhtes. – RT II 1994, 16, 50.
58. Kriminaalkodeks. RT 1992, 20, 288.
59. Kriminaalkodeks [terviktekst muudatustega kuni 22.02.99]. - RT I 1999, 38, 485.

60. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. – RT II 2002, 2, 5.
61. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi muudatused. - RT II, 12.02.2013, 2.
62. The Criminal Code of the Russian Federation. – https://www.legislationline.org/download/id/4247/file/RF_CC_1996_am03.2012_en.pdf (19.12.2020).
63. Tsiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon. – RT II 1999, 20, 120.
64. ÜRO Peaassamblee 11. detsembri 1946. aasta resolutsioon nr. 96(I).
65. 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. - RT II 1999, 21, 121.

Kasutatud kohtupraktika

66. EIKo 28859/16, *Drëlingas vs. Leedu*.
67. EIKo 4672/02, *Farbtuhs vs. Läti*.
68. EIKo 23052/04, *Kolk vs. Eesti*.
69. EIKo 36376/04, *Kononov vs. Läti*.
70. EIKo 24018/04, *Kislyiy vs. Eesti*.
71. EIKo 14685/04, *Penart vs. Eesti*.
72. EIKo 19363/05, *Tess vs. Läti*.
73. EIKo 35343/05, *Vasiliauskas vs. Leedu*.
74. RKKKo 3-1-1-31-00.

Muud allikad

75. German Court Convicts Former Syrian Official of Crimes Against Humanity. – <https://www.nytimes.com/2021/02/24/world/middleeast/germany-court-syria-war-crimes.html> (17.03.2021).
76. Kaitsepolitseiamet. Aegumatud rahvusvahelised kuriteod – <https://www.kapo.ee/et/content/aegumatud-rahvusvahelised-kuriteod-0.html> (19.02.2021).
77. Rahvusvahelise humanitaarõiguse ülevaade – <https://vm.ee/et/rahvusvahelise-humanitaarõiguse-ulevaade> (19.12.2020).